

ΓΙΑ ΤΟΝ PRIMO MORONI

«Αν είχα ζήσει μια επαναστατική στιγμή, θα σου έλεγα πως θα πέθαινα κάνοντας την επανάσταση. Τώρα σκέφτομαι να πεθάνω με φυσιολογικό τρόπο. Δεν ξέρω τι άλλο να πω». Και με φυσιολογικό τρόπο πέθανε ο Primo Moroni, αφού έζησε μια ζωή κόντρα στο ρεύμα.

Γεννημένος στο Milano 62 χρόνια πριν, εξαιρετικά αιρετικός κομμουνιστής, σερβιτόρος, χορευτής και πρόεδρος του Club «Si o Si» από το '68 έως το '71. Την ίδια χρόνια θα φτιάξει το βιβλιοπωλείο Calusca, ανεπανάληπτο σταυροδρόμι συναντήσεων που δεν θα μπορούσαν να συμβούν πουθενά αλλού. Πέρασμα γενεών, καταγωγών, εντάξεων. Τόπος γέννησης μιας άλλης κουλτούρας, ταυτοχρόνως πιθανή και ουτοπική πρόκληση. Από το μπητ στις εκδόσεις του κινήματος, στο δίκτυο των βιβλιοπωλών «Τα Κόκκινα Σημεία», τα περιοδικά «Πρώτη Μάη» και «Αντιπληροφόρηση», το μεγάλο αρχείο των περιοδικών του '60 και του '70. Το βιβλίο του «Η χρυσή ορδή» παρουσιάζει με τον καλύτερο τρόπο το '68 και όσα ακολούθησαν. Κατόπιν η επαφή με το πανκ και ακόμη πιο μετά με τα κοινωνικά κέντρα, πάντα πρώτος από τους διανοούμενους να μελετά όλες τις εκφράσεις του κινήματος. Μια ακριβής ανάλυση της νεωτερικότητας, που καθώς την έζησε μ' ένα κριτικό πνεύμα, μεταμόρφωσε και αυτόν τον ίδιο. Από δω η επιλογή «την εποχή της αβεβαιότητας, να γίνει έδρα του βιβλιοπωλείου ένας τόπος προσωρινός όπως το κοινωνικό κέντρο».

Η τελευταία μάχη του Primo Moroni που ξεκίνησε σχεδόν 20 χρόνια πριν, για την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων και την επιστροφή των εξοριστών, δεν έχει ακόμη τελειώσει. Μέχρι το τέλος προσπάθησε να συντηρήσει και να μεταφέρει στους άλλους τη μνήμη μιας γενιάς που ονειρεύτηκε μια κοινωνία ίσων και ελεύθερων.
ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΟΝΕΙΡΕΥΟΜΑΣΤΕ...

Γειά σου Primo
Γειά σου δάσκαλε, μεγάλη μας αγάπη
Αυτοδιευθυνόμενο Κοινωνικό Κέντρο Cox 18

Στην παρούσα έκδοση ο Primo Moroni (1936-1998) παρουσιάζει την εξέλιξη των αυτοδιευθυνόμενων κοινωνικών κέντρων στο Μιλάνο από τις αρχές της δεκαετίας του '70 μέχρι σήμερα. Μια εξέλιξη που σε γενικές γραμμές συμβαδίζει με την ιστορία του κινήματος του κοινωνικού ανταγωνισμού στη γειτονική χώρα την τελευταία τριακονταετία, γεμάτη εμπειρίες και πολύτμημα διδάγματα, κάποτε μελαγχολική αλλά και γοητευτική, ελπιδοφόρα και ζωντανή.

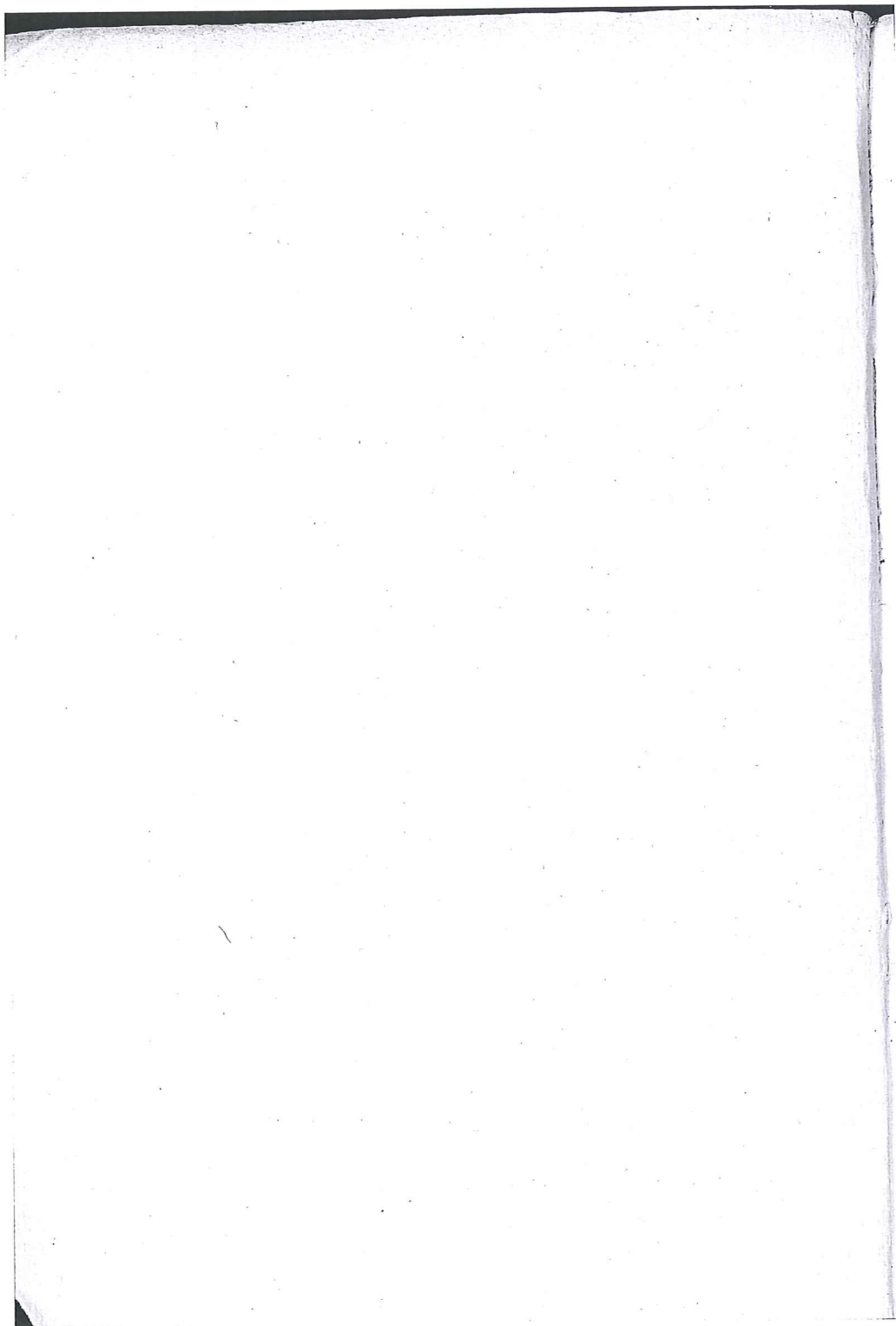
PRIMO
MORONI

ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ:

Νομαδισμοί, ριζώματα, επιθυμίες στο
χώρο και το χρόνο της μητροπόλης

ΑΓΡΙΟΓΑΤΑ

Η παρούσα έκδοση αφιερώνεται στον Γιώργο-«Παράσιτο», την Γεωργία-«Γκόγκα», τον Τάκη, την Ντίνα, τον Βαγγέλη-«Φιλόσοφο», τον Φάνη, τον Σωκράτη, τον Μιχάλη-«Μπαξέ», την Νάνσυ-«Φράουλα», τον Γιάννη-«Τούρκο», τον Γιάννη-«Καράφλα», τον Παναγιώτη, την Χριστίνα, τον Νικολέτο και την Ντορέτα, φίλους και φίλες αγαπημένους και αγαπημένες, συντρόφους και συντρόφισσες στο εγχείρημα της κατάληψης στέγης Κεραμεικού 46 και Μυλλέρου.

PRIMO MORONI

**ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ:**

Νομαδισμοί, ριζώματα, επιθυμίες στο
χώρο και το χρόνο της μητρόπολης

ΑΓΡΙΟΓΑΤΑ

Η επιλογή και η μετάφραση των κειμένων της παρούσας έκδοσης έγιναν από τον Παναγιώτη Καλαμαρά και την Μαρλέν Λογοθέτη. Η στοιχειοθεσία, η σελιδοποίηση, τα φιλμς, το μοντάζ και το εξώφυλλο, έγιναν στο Εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας με επιμέλεια του Παναγιώτη Καλαμαρά. Στη φωτογραφία του εξωφύλλου ο Professor Bad Trip ζωγραφίζει τον τοίχο του *Leoncavallo*. Κυκλοφόρησε στην πόλη της Αθήνας την Άνοιξη του 1999 και η χρήση είναι ελεύθερη αρκεί να αναφέρονται οι πηγές.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

του *Paolo Pozzi*

Η ΑΡΣΕΝΙΚΗ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ

«Ιστορίες για τρέλλες – μου είπε ο Paolo από τη Face – τώρα υπάρχει και η αρσενική αυτογνωσία. Το ξέρεις ότι στο σπίτι του Enrico μαζεύονται 5-6 άνδρες και κάνουν αυτογνωσία; Το ξεκίνησαν ο Giorgio και ο Enrico γιατί φλέρταραν την ίδια γυναίκα. Έτσι βρέθηκαν να συζητούν για τη ζήλεια και τον ανταγωνισμό μεταξύ των αρσενικών».

Υπήρξε μια εποχή που ο Paolo έτρεχε συνέχεια πίσω μας, γιατί ήταν γραμμένος στο ταμείο ανεργίας και μέχρι τις 6 δεν είχε τίποτα να κάνει. Εκείνη την ώρα πήγαινε και περίμενε τους φίλους του στην κολλεκτίβα της Face στην Bovisa, ή ερχόταν μαζί μου στην κολλεκτίβα της Siemens. Φυσικά φλέρταρε αδιάντροπα την Aggiana, μια και, όπως ισχυριζόταν, εγώ κι αυτή «είμαστε μόνο φίλοι». Αλλά ήξερε να γυρίζει το μαχαίρι στην πληγή.

«Αφότου με εγκατέλειψε η γυναίκα μου εξαιτίας του φεμινισμού», έλεγε, «αισθάνομαι ελεύθερος να φλερτάρω όλες τις γυναίκες. Ακόμη και τις γυναίκες και τις ερωμένες των φίλων μου. Είναι ή όχι η γυναίκα, και μόνο αυτή, που πρέπει να πει το ναι ή το όχι; Μια γυναίκα δεν ανήκει σε κανέναν, ανήκει μόνο στον εαυτό της, ή όχι;»

Έτσι έγινε ένας αυθεντικός καταστροφέας των ζευγαριών. Μια συγκεκριμένη περίοδο τον αποκαλούσαμε νεκροθάφτη, γιατί μόλις αντιλαμβανόταν ότι ένα ζευγάρι περνούσε κρίση, άρχιζε να φλερτάρει αμείλικτα τη γυναίκα. Ήταν πολύ ωραίος και η επιτυχία του τις περισσότερες φορές ήταν εξασφαλισμένη. Αυτές οι περιπέτειες τελείωναν, σχεδόν πάντοτε, πολύ γρήγορα, αφού του αρκούσε να δείξει πως η έκφραση «ανοιχτό ζευγάρι», δεν ήταν τίποτα άλλο από ένας εκλεπτυσμένος τρόπος να αποκαλεί τη μοιχεία της μιας φορές.

Ωστόσο η ιστορία της αρσενικής αυτογνωσίας τον είχε αναστατώσει και ήξερα ότι δεν θα σταματούσε ούτε μια στιγμή να ψάχνει το θέμα, ενώ τις πιο πιπεράτες ιστοριούλες θα τις διηγόταν πριν απ' όλους σε μένα.

Πράγματι, μια μέρα ήρθε βιαστικά στο σπίτι για να μου διηγηθεί μία. Εκείνοι της ομάδας της αρσενικής αυτογνωσίας έκαναν μια διευρυμένη συνέλευση, προσκαλώντας έναν δηλωμένο ομοφυλόφιλο, που έπαιζε

πιάνο σ' ένα μπαρ. Κατά τη διάρκεια της συνέλευσης ο διανοούμενος της ομάδας, κάποιος Rosario, εξύμνησε την ομοφυλοφιλία και άσκησε κριτική στους περιορισμούς των ετεροφυλικών σχέσεων. Μπροστά σε τέτοια επιχειρήματα ο πιανίστας πρότεινε αμέσως να περάσουν στην πράξη. Αλλά ο Rosario τόβαλε στα πόδια, μέσα στίς κοροϊδίες ολόκληρης της παρέας που κατάλαβε τι συνέβη. Αλλά εκείνη δεν ήταν παρά μία από τις χιλιάδες ιστορίες.

Εκείνη την περίοδο συνέβαιναν τα πάντα. Προπάντων στο σπίτι των «τεσσάρων κυριών», στο σπίτι των τεσσάρων υπέροχων κοριτσιών όπου μαζεύονταν ένα σμήνος ανδρών απ' όλες τις κολλεκτίβες της Αυτονομίας στα εργοστάσια και στις γειτονιές. Στις σκάλες που οδηγούσαν στο διαμέρισμά τους ξεσπούσαν ομηρικοί κανυγάδες. Αλλά η δύναμη των τεσσάρων γυναικών ήταν ανυπέβλητη. Απλά είχαν αποφασίσει να μη ζηλεύουν η μία την άλλη κι έτσι τραβούσαν από τη μύτη τους άνδρες που τύχαινε να βρίσκονται στο σπίτι. Είχαν μοιράσει τις ζώνες επιρροής της κάθε μιας, για να μην μπερδεύονται. Η Paola σχετιζόταν κυρίως με αγόρια που είχαν καλλιτεχνικές τάσεις· η Gabriella ασχολείτο με μεγαλύτερους, με επαγγελματίες και ιδιαιτέρως με διαφημιστές και δικηγόρους· η Franca είχε αδυναμία στα στελέχη των ομάδων της Αυτονομίας· η Carla προτιμούσε τους φοιτητές και τους πτυχιούχους της Ιατρικής.

Έτσι, καθώς περνούσαν οι μέρες, οι άνδρες χαραμίζονταν στην οργή της ζήλειας και ξεκινούσαν διαπλεκόμενες βεντέτες. Διάσημη έμεινε εκείνη του Pao που ήθελε να δείρει τον Duccio, που ήταν ερωτευμένος παράφορα με την Gabriella. Έτσι μια νύχτα μπήκε ύπουλα στο σπίτι κρατώντας τη λαβή ενός κασμά, απ' εκείνες που χρησιμοποιούνταν στις διαδηλώσεις, χώθηκε στο κρεβάτι της Gabriella και άρχισε να χτυπά άγρια τον άνδρα που βρισκόταν στο κρεβάτι. Αλλά ήταν τεράστια η απογοήτευσή του όταν ανακάλυψε μέσα στις κραυγές ότι ξυλοκοπούσε τον Giorgio από τη Face. Κι από εκείνη την ημέρα η φήμη του άτυχου Giorgio, ήδη αρκετά διαδεδομένη σε σχέση με τις γυναίκες, ανέβηκε στα ύψη.

TO FABBRICONE

Το χειμώνα του '76 μια ομάδα φοιτητών και εργατών θα καταλάβει, στην ζώνη της Porta Genova, ένα κλειστό εδώ και χρόνια εργοστάσιο, ένα τεράστιο κτίριο. Το Fabbicone, όπως θα αποκαλείτο, έγινε αμέσως τόπος συγκέντρωσης εκατοντάδων συντρόφων των εργοστασίων και των γειτονιών. Το επισκέπτονταν όλες τις ώρες της μέρας και της νύχτας.

Μετά από μια βδομάδα κατάληψης, χάρις στην εργασία πολλών ανθρώπων, καθαρίστηκε και απέκτησε ηλεκτρικό και εγκαταστάσεις υγιεινής.

Από το Fabbicone ξεκινούσαν μικρές ομάδες για να κάνουν προλεταριακά ψώνια στα πολυτελή μαγαζιά ρούχων και αλλαντικών. Μετά το δείπνο μαζεύονταν ομάδες 100 ατόμων, προκειμένου να μπουν σε συναυλίες και κινηματογράφους δίχως να πληρώσουν, ή για να κάνουν αυτομείωση. Στο Fabbicone υπήρχαν τα πάντα: μια θεατρική ομάδα που αποκαλείτο *Περιθωριακό Θέατρο*, ένα αυτοδιευθυνόμενο άσυλο, μια εξέδρα για παραστάσεις και δεκάδες πρώην γραφεία για να γίνονται συνελεύσεις.

Τύχαινε έτσι να φτάσεις εκεί και να βρεις συνελεύσεις που γίνονταν ταυτοχρόνως, αλλά σε διαφορετικούς χώρους, των στελεχών του *Rosso*, της *Senza Tregua* και των διαφόρων τάσεων της *Lotta Continua*. Για να μη μιλήσουμε για τις μέρες που προηγούνταν των διαδηλώσεων, όταν το Fabbicone μεταμορφωνόταν σ' ένα εργοστάσιο, στην κυριολεξία, κατασκευής μολότωφ. Το σαββατόβραδο και την Κυριακή οργανώνονταν μεγάλες γιορτές με μουσικά συγκροτήματα, γλυκά και ποτά.

Ήταν μια μακρά περίοδος έντονης λάμψης για τις ιστορίες παροδικής αγάπης και σεξ. Στο τέλος των γιορτών φτιάχνονταν ζευγάρια πάντοτε διαφορετικά και στο Fabbicone ξετυλίγονταν η κρίση εκατοντάδων οικογενειών. Οι γυναίκες ήταν κυρίως οι πρωταγωνίστριες. Υφαίνονταν ιστορίες πάντοτε καινούργιες, σχέσεις φτιάχνονταν, διακόπτονταν και ξαναφτιάχνονταν, καταλήγοντας να σχηματίζουν, όπως σε μια μεγάλη ταπετσαρία, παράλληλες, επάλληλες, παράπλευρες ιστορίες αγάπης. Ανάμεσα σ' όλες πρώτευαν οι «τέσσερεις κυρίες» του *Rosso* κι αυτό, για μας, τους άνδρες της ομάδας, ήταν μια σχετική ικανοποίηση. Λεγόταν επίσης ότι οι γυναίκες του *Rosso* ήταν οι πιο όμορφες και ότι γυναίκες τόσο ωραίες, πιθανώς, αλλά αυτό συζητιόταν, διέθετε μόνο η *Avanguardia Operaia*. Ήταν μια μακρά περίοδος έρωτα για την Paola, τη Franca, την Gabriella και την Carla, αλλά η υπεροχή τους τις περισσότερες φορές αμφισβητείτο από άλλες γυναίκες, εξίσου ωραίες και ασυνήθιστες.

Από καιρό ήξερα ότι η Franca μου την είχε στημένη, ήμουν το μοναδικό στέλεχος της *Αυτονομίας* που δεν είχε αποδεχθεί τον έρωτά της. Η Franca μου είχε δώσει να το καταλάβω πολλές φορές τον τελευταίο χρόνο, μέσα από ελαφρές επιπλήξεις. Εμένα η Franca μου άρεσε πάρα πολύ. Κι αυτή το είχε καταλάβει. Για πολύ καιρό της κρυβόμουν και απέφευγα να συχνάζω στο σπίτι της. Αλλά στο Fabbicone τη συναντούσα συχνά, με το εκπληκτικό της πρόσωπο και το γλυκό της χαμόγελο. Η Franca, που ήταν λίγο μεγαλύτερή μου, με πήρε από το χέρι στο

μέσον του πλήθους και με κοίταξε με τα μαύρα μάτια της που μου έλεγαν: «Μα δεν σου αρέσω;» Ήταν συνεχώς επιτιμητική απέναντί μου. Αλλά τελειώνοντας την επίπληξη μ' άφησε και έτρεξε να φλερτάρει και να τη φλερτάρουν τόσα άλλα αγόρια.

Στον φανταστικό κόσμο του Fabbicone η ζωή κυλούσε χωρίς πολλή προσπάθεια. Αρκούσε να αφηθείς να σταθείς μετέωρος, σαν φελλός στο νερό. Ένα συνδετικό νήμα και άρχιζαν να κινούνται τα πάντα.

Ένα βράδυ απαλλοτριώθηκε μια μπουτίκ και όλα τα πράγματα ήρθαν στο Fabbicone, τζην, πουλόβερ, πολύχρωμα σκουφιά. Την επομένη ήρθαν προς συμποσιασμό εκλεκτά προϊόντα από μια ψησταριά, που μια ομαδούλα σούφρωσε από ένα πολυτελές μαγαζί του κέντρου.

Προς τις 10 το βράδυ υπήρχε πάντοτε κάποιο συγκροτημάκι που έπαιζε, ενώ λιγάκι χόρτο δεν έλειπε ποτέ. Πάνω σ' έναν τοίχο είχε γραφτεί: «Βάλε λίγο χόρτο στο ντουφέκι σου». Σ' έναν άλλο: «Pina που είσαι; Aldo, η αγάπη σου».

Στο Fabbicone ερχόταν και η Chiara. Ήταν δύσκολο να πεις πόσο χρονών ήταν, γιατί η όψη της άλλαζε εντελώς και φαινόταν πάντοτε διαφορετική: τη μια στιγμή γυναίκα, την άλλη στιγμή μωρό. Τη γνώρισα τυχαία ένα βράδυ που βρέθηκα μόνος στη μεγάλη αίθουσα του υπόστεγου. Αυτή άρχισε να μου μιλά για τη ζωή της, τη δουλειά της, τον πρώην άντρα της, τη βέσπα της, τον πατέρα της, τα ταξίδια της, τις γάτες της. Στις καταστάσεις της ζωής είχε δώσει ένα όνομα καθ' ολοκληρίαν δικό της. Είχε μια γλώσσα που σιγά-σιγά σε μάγευε και, χωρίς να το καταλαβαίνεις, έμπαινες σ' ένα υπέροχο παιχνίδι, από το οποίο δεν ξανάβγαινες πιά. Έτσι, μετά από λίγο, κι εγώ μιλούσα όπως αυτή. Η βέσπα γινόταν η βεσπίς· το αυτοκίνητο απλώς το Αυτό, με κεφαλαίο Α λες κι επρόκειτο για πρόσωπο· ο πατέρας της ήταν ο Παπύς, με ύψιλον, μου το τόνιζε συνεχώς· η καλύτερη φίλη της, η Cristina γινόταν Crisfàn, που εγώ διαστρέβλωνα χωρίς να το θέλω σε Cristofan, κάνοντας την Chiara να εκρήγνυται γελώντας ευτυχισμένη.

Άρχισε να μου διηγείται τα ταξίδια της. Ένα βράδυ φτάσαμε μαζί στη Βραζιλία και αυτή αγόρασε μια εξαιρετική αιώρα που τώρα βρισκόταν στο σπίτι της, όπου μπορούσε να ξαπλώνει να ξεκουράζεται τα μεσημέρια που είχε ήλιο, μπροστά στο ολάνοιχτο παράθυρό της. Το επόμενο βράδυ είμασταν στην Κούβα, όπου γνώρισα μια υπέροχη άρρωστη γυναίκα που συμμετείχε στον παράνομο αγώνα στη Χιλή πολλά χρόνια πριν πεθάνει σ' εκείνο το νησί του ονείρου. Την επόμενη νύχτα είμασταν στην Αίγυπτο με τη Σφίγγα και τις Πυραμίδες, κι αυτή γελούσε ενώ μου διηγείτο για έναν Άραβα που ολόκληρη το ταξίδι δεν κάρ-

φωνα αυτή, αλλά τον φίλο της, που ήταν ένας τύπος εξαιρετικός και τον έλεγαν Giancarlo, αλλά αυτή τον φώναζε Deddys.

Έπειτα υπήρχαν οι γάτες της, των οποίων τα ονόματα τα θυμόταν όλα απέξω. Πρώτα οι δύο γάτες: η Chioccola και η Este «που δεν προφέρεται E'ste», έλεγε αυτή, «αλλά Este, με περισπωμένη, όπως κτήνος», και κατά σειράν τα μωρά της Chioccola που ονομάζονταν, Adino, Adone, Agar (αλλά και Povera Jena) και Nerone. Και μετά τα παιδιά της Este που ονομάζονταν Lazzaro και Fatima.

Δεν πρόλαβα να ρωτήσω γιατί την έλεγαν Fatima και αυτή μου διηγήθηκε μια υπέροχη ιστορία. Την ιστορία μιας νύχτας, όπου όταν επέστρεψε στο σπίτι βρήκε ένα από τα γατάκια εγκλωβισμένο, καθώς έπαιζε, κάτω από ένα αναποδογυρισμένο κουτί. Ήταν παγωμένο, σαν νεκρό, πρέπει να ήταν νεκρό. Αυτή το πήρε στα χέρια και το ζέστανε σιγά-σιγά με μια κουβέρτα. Του έκανε και τεχνητή αναπνοή στόμα με στόμα, ενώ η Chiocciola την κοιτούσε δίπλα της λες και της έλεγε «κάνε κάτι μαμά». Και το γατάκι σιγά-σιγά ζεστάθηκε και ξαναγύρισε στη ζωή. Τότε αυτή το βάφτισε Lazzaro. Όμως, για να είμαστε ακριβείς, λόγω της συγκίνησης και της στεναχώριας της, δεν είχε δει καλά αν ήταν αρσενικό ή θηλυκό. Τόσο μικρά που ήταν, μπορούσε εύκολα ν' αλλάξει τα ονόματα. Έτσι, για να επανορθώσει και για να μην το διακινδυνεύσει τίποτα, έβγαλε τη γατούλα Fatima.

Κι έτσι περνούσαν τα βράδια και οι νύχτες, μέχρι να έρθει η αυγή και να εμφανιστεί το ουράνιο τόξο.

ΠΑΡΚΟ ΛΑΜΠΡΟ

Το χειμώνα του '76 το Μιλάνο θα πλημμυρίσει από την αυτομείωση των εισιτηρίων στους κινηματογράφους, τις συναυλίες και τα θέατρα. Ομάδες νέων έδιναν ραντεβού έξω από τους κινηματογράφους και όταν μαζεύονταν καμιά εκατοστή, πήγαιναν να διαπραγματευτούν με τους υπεύθυνους. Συχνά κατέληγαν σε συμφωνία για την τιμή του εισιτηρίου, όταν, όμως αντιθέτως, η συζήτηση τραβούσε εις μάκρος, μπούκαραν και όλα τελείωναν εκεί. Προς το Μάρτη το φαινόμενο πήρε μαζική μορφή, κυρίως την Κυριακή το μεσημέρι και τις γιορτές. Φτιάχνονταν, κυριολεκτικά, πορείες νέων που γύριζαν από τον ένα κινηματογράφο στον άλλο, έμπαιναν στις αίθουσες προβολής, διέκοπταν το έργο και έκαναν προπαγάνδα για τις συνθήκες της ζωής τους.

Από τις πλέον απόμακρες γειτονιές της περιφέρειας ξεπρόβαλλαν ξαφνικά στις πλατείες του Μιλάνου νέοι που κανείς δεν τους είχε δει

πριν, δεν τους γνώριζαν ούτε τα παιδιά της Αυτονομίας. Κύκλοι με ονόματα που παρέπεμπαν στους Ινδιάνους ή απλώς στους δρόμους που είχαν κάνει καταλήψεις άδειων σπιτιών, μαγαζιών, αποθηκών.

Ο μοναδικός που γνώριζε για τους νέους των Κύκλων ήταν ο Matteo που, μέσω των νέων του Baggio, είχε ξεκινήσει συναντήσεις σ' ένα παλιό τμήμα των καραμπινιέρων, εγκαταλειμμένο και κατειλημμένο από τα παιδιά της γειτονιάς.

Από τον Matteo έμαθα ότι το πρόβλημα των σκληρών ναρκωτικών αφορούσε κυρίως τους φτωχούς και τους περιθωριακούς, κι όχι τους πλούσιους, όπως πίστευα. Στο κεφάλι μου η ηρωίνη και η κοκαΐνη αφορούσαν μόνο τον κόσμο με τα πολλά χρήματα. Αντιθέτως ο Matteo με πήγε σε μερικούς δρόμους της γειτονιάς του, όπου δεκάδες νέων τρυπνόνταν, στους κηπάκους ποδοπατούσες σύριγγες λερωμένες από αίμα. Μου μίλησε για κάποιον φίλο του και για κάποιον άλλο που τρυπνόντουσαν συχνά. Για εκείνους που πέθαναν από υπερβολική δόση και για εκείνους που μπήκαν φυλακή γιατί πιάστηκαν «στη γύρα», ανακατεμένοι με κλοπές διαμερισμάτων ή αρπαγή χρυσών αλυσίδων από μωρά.

Ιστορίες φοβερές μιας περιθωριακότητας δίχως πρόθεση για κάποια προσπάθεια σωτηρίας. Απ' αυτές τις θλιβερές και απελπισμένες ιστορίες που μου διηγήθηκε, με εντυπωσίασε η συνεχής υποτροπή εκείνων των παιδιών στο λούκι, αν και είχαν προσπαθήσει να αποτοξινωθούν κάμποσες φορές. «Είναι εκείνοι οι φρικτοί έμποροι», έλεγε ο Matteo, «τους εκβιάζουν και μόλις προσπαθήσουν να το κόψουν, πηγαίνουν μαζί τους με τα αναγκαία για τη χρήση και το πούλημα. Οι μεγάλεμποροι πρέπει να πεθαίνουν χωρίς οίκτο».

Ο Matteo κατέληξε να φτιάξει με τους φίλους του τού Baggio μια περίπολο που έκανε αντιπληροφόρηση για τα σκληρά ναρκωτικά και κυνηγούσε τους εμπόρους. Ένα βράδυ μου έδειξε γεμάτος υπερηφάνεια τον «Ταχυδρόμο της Πληροφόρησης» που ανέφερε με μεγάλα γράμματα: «Ανατίναξη μπαρ, γνωστού για τη διακίνηση ναρκωτικών στην περιοχή του Baggio». Φυσικά ο Matteo και τα παιδιά του Baggio κάπνιζαν ελαφρά ναρκωτικά, όπως κάπνιζα κι εγώ και οι περισσότεροι σύντροφοι στο Μιλάνο.

Η προχωρημένη Άνοιξη θα πλημμυρίσει από τη θαλπωρή της αυτομείωσης στις συναυλίες. Αυτομείωναν σε όλες, ακόμη και σ' αυτές που οργανώνονταν από το *Re Nudo*. Αυτό το γεγονός θα προξενούσε εντονότατες συζητήσεις σ' όλες τις κολλεκτίβες, γιατί αυτοί του *Re Nudo* ήταν σύντροφοι και ζητούσαν να καλύψουν μόνο τα έξοδα τουλάχιστον έτσι υποστήριζαν.

Η κατάσταση ήταν πραγματικά ανεξέλεγκτη και κανείς δεν έκανε πια κουμάντο στις εκατοντάδες κολλεκτίβες των γειτονιών, τα κατειλημμένα σπίτια, τα μαγαζιά που είχαν μεταμορφωθεί σε κοινωνικά κέντρα του νεανικού προλεταριάτου.

Εκείνη τη χρονιά στο Πάρκο Λάμπρο θα συνέβαιναν πολλά και το *Re Nudo*, με δεδομένο το φορτισμένο κλίμα, εμπιστεύτηκε για την τήρηση της τάξης χιλιάδων νεολαίων που υπολογιζόταν να έρθουν από ολόκληρη την Ιταλία, τις ομάδες περιφρούρησης της *Lotta Continua*.

Έφτασαν πολύ περισσότερα άτομα από το αναμενόμενο: σκηνές, ολίμπινγκ μπανγκ παντού, κοπέλες πανέμορφες και λιγότερο ωραίες, κόσμος που τριγυρνούσε γυμνός, μωρά που έτρεχαν στο γρασίδι. Το βράδυ συναυλίες από τους Premiata Fonderia Marconi, Banco del Mutuo Soccorso και πολλά άλλα συγκροτήματα, λιγότερο γνωστά.

Ένα πάρκο γεμάτο κόσμο που ο Matteo, ο Dudù, ο Duccio, τα παιδιά από το Berchet, εκείνα από το Baggio, ο Sax, ο Drin-Drin, κολυμπούσαν όπως το ψάρι στο νερό, έτοιμοι να εκμεταλλευτούν κάθε τσαντίλα και να ωθήσουν σε ενέργειες απαλλοτριώσης.

Τα γεγονότα θα ξεκινήσουν στο τέλος της πρώτης μέρας, όταν ο Matteo και οι φίλοι του πήραν στο κυνήγι τους προξέμφορους. Πετούσαν κάδους και τα αγγλικά κλειδιά κατέβηκαν σε μερικά κεφάλια.

Τη δεύτερη μέρα είχε ήδη μεγαλώσει η οργή των χιλιάδων παρευρισκομένων νέων για τις τιμές των φαγητών που πουλιούνταν στα περίπτερα των επαναστατικών ομάδων. Το μεσημέρι η κατάσταση έγινε ανυπόφορη και ομάδες νέων άρχισαν να την πέφτουν στα περίπτερα και να απαλλοτριώνουν φαγητό. Μικρές πορείες γυρνούσαν το πάρκο με πλακάτ που καλούσαν σε αυτομείωση. Έπειτα, ξαφνικά, μια μεγάλη πορεία νέων κατευθύνθηκε προς το καμιόνι-ψυγείο που είχε νοικιάσει το *Re Nudo* και το οποίο περιείχε κοτόπουλα και κρέας που ψήνονταν στο περίπτερο της *Democrazia Proletaria*. Ένα παιδί με διαβολική όψη πήδηξε στο καμιόνι και κατάφερε ν' ανοίξει το πορτάκι του ψυγείου. Μπήκε μέσα και άρχισε να πετάει ωμά κοτόπουλα στον κόσμο. Αμέσως άλλοι ανέβηκαν στο καμιόνι και ανοίγοντας τις πίσω πόρτες, άρχισαν να βγάζουν έξω κάσες με κόκα-κόλα και διάφορα αναψυκτικά. Απ' άλλες πλευρές έφταναν ομάδες νέων που λεηλατούσαν αδιάκριτα τα περίπτερα των ομάδων. Μόνο στο δικό μας της *Αυτονομίας* δεν επιτέθηκαν, όχι λόγω σεβασμού, αλλά σίγουρα για τη στάση μας εκείνες τις μέρες, που δεν είχε με τίποτα να κάνει με τον οππορτουνισμό και την κερδοσκοπία.

Το απόγευμα ο Giulio και ο Sax οδήγησαν καμιά χιλιάδα άτομα

προς το πιο κοντινό σούπερ μάρκετ, αλλά μόλις έφτασαν χρειάστηκε να αναδιπλωθούν τάχιστα, γιατί μια διμοιρία μπάτσων άρχισε να πυροβολεί στον αέρα προς εκφοβισμό. Η κατάσταση τη νύχτα έγινε καθ' ολοκληρίαν ανεξέλεγκτη και μόνο οι συναυλίες και τα διάφορα ναρκωτικά κατάφεραν να καταπραΰνουν λιγάκι τα πιο ξαναμμένα πνεύματα.

Ένας τραγουδοποιός, ισχνός-ισχνός, θ' ανέβει στη μεγάλη πίστα και θα τραγουδήσει ένα πολύ όμορφο τραγούδι, του οποίου θυμάμαι ακόμη τα λόγια:

«Βρίσκεται μπροστά στα μάτια σου / στην άκρη των χειλιών σου / βρίσκεται στο αναζωογονημένο σώμα / στο τέλος της αμαρτίας / στην καμπύλη της αγκαλιάς σου / στη ζεστασιά του στήθους σου / στο βάθος των σπλάγχχνων σου / στην προσμονή του πρωϊνού / βρίσκεται στο πραγματοποιημένο όνειρο / στη χαρά και την οργή / στην καταστροφή του κλουβιού / στο θάνατο του σχολείου / στην άρνηση της εργασίας / στο έρημο εργοστάσιο / στο σπίτι δίχως πόρτα / βρίσκεται στη φαντασία / στη μουσική στο χορτάρι / βρίσκεται στην πρόκληση / στη δουλειά του τυφλοπόντικα / στην ιστορία του μέλλοντος / στο παρόν χωρίς ιστορία / στις ώρες του μεθυσιού / στις στιγμές της μνήμης / βρίσκεται στο μαύρο του δέρματος / στη συλλογική γιορτή / βρίσκεται στο πάρσιμο του εμπορεύματος / στο βγάλσιμο του πλακόστρωτου / στο κάψιμο του Μιλάνου / στο ξύλο στους φασίστες / στις πέτρες στις κλούβες / στα όνειρα των παρανόμων / και στα παιχνίδια των παιδιών / στη γνώση του σώματος / στον οργασμό του μυαλού / στη θέληση την πιο συνολική / στη διάφανη συζήτηση ... Μα ποιος είπε ότι δεν υπάρχει / Μα ποιος είπε ότι δεν υπάρχει; / υπάρχει στο βάθος των ματιών σου / στην άκρη των χειλιών σου / υπάρχει στο αναζωογονημένο σώμα / στο τέλος του κράτους / Υπάρχει, υπάρχει ! / Μα ποιος είπε ότι δεν υπάρχει; / Υπάρχει! Υπάρχει!»

Η ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΗ ΣΚΑΛΑ

Έδη στην πλατεία Fontana οι καραμπινιέροι σταματούσαν όσους τους φαίνονταν ύποπτοι. Μετά από εκείνο το πρώτο φιλτράρισμα, ακριβώς πίσω από το Duomo, υπήρχαν τζίπ με διμοιρίες αστυνομικών και καραμπινιέρων. Μπορούσες να διασχίσεις την πλατεία του Duomo μόνο αν το ντύσιμό σου δεν τραβούσε την προσοχή. Δοκίμαζες να περάσεις από τα ανοίγματα χωρίς να το πολυσκέφτεσαι. Το ίδιο φιλτράρισμα από ομήνη καραμπινιέρων στο Cordusio και την οδό Manzoni. Η πρόθεση

ήταν προφανής: να εμποδιστεί πάση θυσία η πορεία που είχαν καλέσει οι *Κύκλοι του Νεανικού Προλεταριάτου* να μπει και να διαδηλώσει στην πλατεία της Σκάλας τη μέρα της πρεμιέρας.

Η συνέλευση ανάμεσα σε εκπροσώπους των *Κύκλων* και των διαφόρων ομάδων περιφρούρησης της *Αυτονομίας* και της *Lotta Continua* κράτησε ολόκληρη τη νύχτα. Το πρωί συναντήθηκα με τον Giulio και τον Sax. Ήταν κυριολεκτικά απογοητευμένοι. «Τα παιδιά των *Κύκλων* έχουν τρελλαθεί», είπε ο Giulio, «μέχρι που κατηγόρησαν αυτούς της *Lotta Continua* ότι τους καλύπτουν για να παραστήσουν τους ακροαριστερούς. Περάσαμε όλη τη νύχτα προσπαθώντας να τους πείσουμε να μην κάνουν τη διαδήλωση, αλλά δεν βγήκε τίποτα». «Είναι μια σφαγή!» υποστήριξε στην ίδια συνέλευση ο Sax, ένας από τους πλέον ειδικούς των συγκρούσεων στην πόλη που διέθετε ο χώρος μας. Ολόκληρη την προηγούμενη μέρα τριγυρούσε στους *Κύκλους* προσπαθώντας, χωρίς να τα καταφέρει, να τους πείσει ν' αλλάξουν γνώμη.

Μ' αυτές τις κακές ειδήσεις, εκείνο το ψυχρό και ομιχλώδες απόγευμα της 7ης Δεκέμβρη 1976, πήγα μόνος στην πλατεία της Σκάλας. Ήταν έρημη, μια μικρή ομάδα καραμπινιέρων στην αρχή της οδού Case, ενώ στην οδό Marino μόλις διακρινόταν, κάπως κρυμμένη, εμπροσθοφυλακή μιας φάλαγγας από τζιπ της αστυνομίας. Έφτασα στη διασταύρωση των οδών Verdi και Manzoni κι έρριξα μια γρήγορη ματιά: στο βάθος του δρόμου μια μακρά φάλαγγα από τις κλούβες των καραμπινιέρων.

Βαδίζω αργά για να μην τραβήξω την προσοχή προς την οδό dell'Orso σκοπεύοντας να φτάσω στη ζώνη Cadorna όπου ήξερα ότι θα συγκεντρώνονταν οι *Κύκλοι*. Λίγες ώρες πριν είχα παρευρεθεί κι εγώ σε μια συνέλευσή τους, που μου άφησε μια πικρή γεύση. Ένας από τους ηγέτες τους, μέσα σε διακόσια άτομα που βλαστημούσαν, υποστήριξε με θέρμη ότι όλοι οι νεολαίοι είχαν δικαίωμα να μπουν στη Σκάλα αυτομειώνοντας το εισιτήριο, όπως ολόκληρη τη χρονιά το κίνημα των *Κύκλων* αυτομείωνε τα εισιτήρια στους κινηματογράφους και στις συναυλίες. Γι' αυτό το λόγο η πορεία έπρεπε να είναι άοπλη και συμβολική. Θα έθετε υπό πολιορκία την πλατεία της Σκάλας και θα ξανάριχνε στα μούτρα των αστών τ' αυγά που είχε ρίξει το '68 ο Capanna.

Εκείνη η τοποθέτηση ήταν το προλούδιο μιας γνήσιας σφαγής και καθ' όλη τη διάρκεια της συνέλευσης οι *Κύκλοι* που βρίσκονταν κοντά στην *Αυτονομία* είχαν υποστηρίξει την τρέλλα μιας τέτοιας θέσης. Η πρεμιέρα της Σκάλας, σύμβολο πλούτου και εξουσίας, θα υπερασπιζόταν με κάθε μέσο. Τουλάχιστον τρεις μέρες πριν, οι επικεφαλές των καραμπινιέρων και της αστυνομίας είχαν κάνει γνωστό, μέσω των ομά-

δων περιφρούρησης του φοιτητικού κινήματος, ότι αυτή τη φορά δεν θα υπήρχαν διαπραγματεύσεις.

Βάδιζα αργά προς την οδό Cadorna, όταν στην αρχή της οδού Arco είδα ξαφνικά νάρχεται προς το μέρος μου μια ομάδα ατόμων που έτρεχε αλαφιασμένα.

Επικεφαλής ήταν ο Matteo με μερικούς από τους δικούς του του Baggio, μετά ο Duccio και κάποιοι από το Berchet, στη μέση ο Paolo από το Face, ανάμεσα στους τελευταίους ο Giulio που ξεχώριζε λόγω του ύψους του και ο Sax που έτρεχε δίπλα του. Από τον τρόπο που κινούνταν ήταν φανερό πως όλοι τους ήταν φορτωμένοι μέχρι τα μπούνια με μολότωφ. Βλέποντάς με ο Matteo άρχισε να ουρλιάζει: «Βοήθα να βάλουμε στη μέση του δρόμου αυτό το κόκκινο αυτοκίνητο! Γρήγορα! Φτάνουν ένα σωρό κλούβες με καραμπινιέρους!». Προσπαθήσαμε να μετακινήσουμε το αυτοκίνητο, αλλά οι δυο μας δεν τα καταφέραμε, κι έτσι κάποιος έσπασε μ' ένα αγγλικό κλειδί το παράθυρο κι έλυσε το χειρόφρενο. Σπρώξαμε το αυτοκίνητο στη μέση του δρόμου και δυο παιδιά έσκισαν αμέσως τα λάστιχα. Όταν σήκωσα τα μάτια, άλλα πέντε-έξι αυτοκίνητα είχαν την ίδια τύχη. Πάνω στην ώρα! Με φοβερή ταχύτητα, από το Foro Bonaparte προς την οδό Arco, έφτασαν σε απόσταση αναπνοής οι κλούβες των καραμπινιέρων. Μια κόλαση από μηχανές, πόρτες που ανοίγουν διάπλατα, καραμπινιέρους που με ασπίδες και ρόπαλα έβγαιναν από τα οχήματά τους, τρέχοντας προς το μέρος μας. «Τώρα είμαστε στα ίσα», ούρλιαξε ο Duccio, «για ελάτε καθάρματα». Φτάνοντας στο ύψος των οδοφραγμάτων οι καραμπινιέροι θα διστάσουν για μια στιγμή, γνωρίζοντας ότι θα ξεσπάσουν συγκρούσεις σώμα με σώμα. Δεκάδες μολότωφ ήταν έτοιμες αν περνούσαν το πρώτο αυτοκίνητο στην αρχή της οδού Arco. Σταματούν, προφανώς ικανοποιημένοι που έχουν πετάξει το τμήμα της πορείας της Αυτονομίας έξω από την πλατεία Cadorna και γνωρίζοντας ότι άλλες φάλαγγες περίμεναν κρυμμένες παντού.

Ο Giulio και ο Sax πίστευαν πως έπρεπε να φύγουμε το συντομότερο δυνατόν. Ο Duccio και αυτοί του Berchet έλεγαν να φύγουμε μέσα από τα δρομάκια της Brera και να δοκιμάσουμε να βγούμε και πάλι σε μικρές ομάδες από την οδό Verdi πίσω από τη Σκάλα. Τελικά αποφασίσαμε να χαθούμε όλοι στους δαιδάλους των στενών δρόμων της γειτονιάς.

Για μια ώρα προσπαθήσαμε να φτάσουμε με κάθε τρόπο στα απόμερα της Σκάλας. Αλλά ήταν αδύνατο: παντού υπήρχαν καραμπινιέροι. Τελικά πειστήκαμε από τον Giulio και τον Sax και αρχίσαμε να φεύγου-

με από την Brega από την αντίθετη πλευρά, προς την οδό Garibaldi, όπου δεν ενέδρευαν καραμπινιέροι.

Είχαμε διασκορπιστεί στην οδό Garibaldi όταν είδα έναν συνάδελφο μου από το σχολείο πάνω σ' ένα μηχανάκι. Έφτασε από την πλατεία Virgilio όπου βρισκόταν η πλειοψηφία της πορείας των *Κύκλων*. Οι καραμπινιέροι είχαν επιτεθεί ξαφνικά, ενώ ακόμη μαζευόταν κόσμος. Ενώ οι *Αυτόνομοι* προσπάθησαν να κόψουν μέσα από τα στενά του κέντρου, οι *Κύκλοι* και η *Lotta Continua* κατευθύνθηκαν προς την οδό Bocaccio, για να χωριστούν μετά στα δύο, μπροστά στο μπαρ Bocaccio. Το πιο συμπαγές τμήμα κινήθηκε προς την οδό Carducci και παρέμεινε εγκλωβισμένη ανάμεσα στους καραμπινιέρους που βρίσκονταν πίσω και ένα μπλόκο της αστυνομίας που είχε στηθεί μπροστά, στο ύψος του μπαρ Magenta. Από την πλατεία Virgilio είχε δει ένα τρομακτικό θέαμα. Εκτοντάδες νέοι που δεν ήξεραν πια πού να πάνε. Είχε δει τις λάμπες από τις μολότωφ στο βάθος και την κοπάνησε.

Του διηγήθηκα την άφιξη των καραμπινιέρων στην οδό Arco και τον είδα να χλωμιάζει όταν του περιέγραψα το κόκκινο αυτοκίνητο. «Για όνομα του θεού, είναι το αυτοκίνητο της γυναίκας μου», είπε. Αλλά αντί να μου την πέσει για τις ζημιές, άρχισε να με ικετεύει: «Σε παρακαλώ, μην το πείτε στη γυναίκα μου. Αν μάθει ότι το αυτοκίνητο ήταν εκεί, θα καταλάβει ότι το μεσημέρι ήμουν στις Renata». «Γιατί, έχεις κάτι με τη Renata; Και από πότε;». Η Renata ήταν μία συνάδελφός μας. Γελούσα και ξαναγελούσα. Αλλά αυτός ήταν πολύ στενοχωρημένος και με ικέτευε λες και ήμουν κάποιος άγιος. Τελικά επιστρέψαμε και με τη βοήθεια δυο παιδιών μετακινήσαμε το αυτοκίνητο πιο πέρα.

Με τον Matteo και τα άλλα παιδιά από το Baggio δοκιμάσαμε με κάθε τρόπο να διασχίσουμε την πλατεία Castello, αλλά δεν ήταν δυνατό. Μόνο κατά τις εφτάμιση καταφέραμε, μετά από έναν τεράστιο κύκλο, να φτάσουμε στο μπαρ Magenta. Η πλατεία ήταν έρημη. Χωθήκαμε στο μπαρ. Ο Sax επανέλαβε: «Καταστροφή». Τους εγκλώβισαν και τους μακέλεψαν. Τα παιδιά αναζήτησαν καταφύγιο στις εισόδους των σπιτιών, αλλά οι σκατάνθρωποι που ζουν σ' αυτή τη ζώνη ειδοποιούσαν τους καραμπινιέρους πού ήταν κρυμμένοι. Έπειτα σε κάποιους, καθώς έφευγαν, τους έπεσαν οι μολότωφ. Καθώς υπήρχαν πολλά χημικά, τα παιδιά πήραν φωτιά. Μια κοπέλλα έφυγε με το ασθενοφόρο του Ερυθρού Σταυρού, τυλίχθηκε ολόκληρη στις φλόγες».

Πηγαίνοντας προς την Ticinese οι ειδήσεις που μαθαίναμε ήταν ακόμη πιο δυσάρεστες: δεκάδες συλλήψεις και η καμένη κοπέλλα μπορεί να πέθαινε. Σταματήσαμε σ' ένα μπαρ όπου μεταδιδόταν η προεμέρα της

Σκάλας. Ήταν το διάλειμμα ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη πράξη της *Traviata*. Οι βιντεοκάμερες τραβούσαν κυρίες με γούνες και σοβαρούς κυρίους με τα καλά τους. Είχαν βρει την πλατεία ελεύθερη, χωρίς να συναντήσουν ούτε κατά τύχη κάποιο σάπιο αυγό.

Βγήκαμε από το μπαρ εξοργισμένοι. Ο Sax θα μας αφήσει αμέσως. Από το βλέμμα του καταλάβαινες ότι ετοίμαζε την εκδίκηση της νύχτας.

Το κείμενο του Paolo Pozzi δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Derive Approdi*, τεύχος 15, σε αφιέρωμα για το '77.

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΙΝΔΙΑΝΟΙ

Αληθεύει ότι οι Ινδιάνοι της Μητρόπολης δεν υπάρχουν πια;

Roberto: Πιστεύω ότι οι Ινδιάνοι υπάρχουν πάντα, γιατί ποτέ δεν υπήρξαν σαν μια συγκεκριμένη οργάνωση, σαν μια κομματική πρωτοβουλία. Πέρα από την απαίτηση έκφρασης των ριζικών αναγκών, ο χώρος των Ινδιάνων χαρακτηρίζεται μέχρι σήμερα ως η δημιουργική πτέρυγα του κινήματος, αυτή που αμφισβητεί τη «γερασμένη πολιτική πρακτική». Η θέληση να ζήσεις το προσωπικό ως πολιτικό, έγινε το σημείο αναφοράς για πολλούς νέους των κατελιγμένων πανεπιστημίων. Σήμερα πιστεύω πως πρέπει να προχωρήσουμε στην αναζήτηση χώρων συνεύρεσης στην πόλη (σπίτια για να μείνουμε, θεατρικά κέντρα, εργαστήρια) για να δοκιμάσουμε έναν διαφορετικό τύπο κοινής ζωής, πρέπει να μοιραστούμε σε πολλές φυλές για να οικοδομήσουμε, ως νέοι, τη δυνατότητα συνεύρεσης σ' ένα ανώτερο επίπεδο και πρέπει να ξεκινήσουμε την εφαρμογή μιας εναλλακτικής πρότασης απέναντι στην οικογένεια, προσπαθώντας να παλέψουμε σύμφωνα με τους δικούς μας χρόνους.

Carletto: Πρέπει ν' αρνηθούμε το επίπεδο της σύγκρουσης που θέλει να μας επιβάλλει η μπουρζουαζία. Το Σάββατο στη Ρώμη* μας είχαν στήσει παγίδα, επιδίωξαν να μας επιβάλλουν το δικό τους επίπεδο σύγκρουσης και κατάφεραν να το πετύχουν λόγω και της ηλιθιότητας πολλών συντρόφων. Το «πραξικόπημα» του κινήματος είχε άλλωστε ήδη συμβεί στις συνελεύσεις. Τις πρώτες μέρες του κινήματος είχε πιστοποιηθεί ένα γεγονός ασυνήθιστης ομορφιάς: οι πάντες ακουγόντουσαν με μεγάλο σεβασμό. Υπήρχε η άποψη πως όλοι είμαστε ικανοί και αναγκαίοι, κανείς δεν θεωρείτο άχρηστος. Τώρα, πριν ακόμη μιλήσουμε, μπαίνει η ετικέτα: ρεβιζιονιστής, ήπιος, βίαιος, τυχοδιώκτης, ηλίθιος. Ηλίθιοι είμαστε όλοι, γιατί η ηλιθιότητα είναι η αντικειμενική συνθήκη στην οποία μας εξαναγκάζει αυτή η κοινωνία. Το πρόβλημα δεν είναι να μαλώνουμε για το ποιοί είναι οι βίαιοι και ποιοί οι ειρηνιστές, οφείλουμε να καταλάβουμε ότι το κίνημα πρέπει να φτάσει στο επίπεδο να

* Στις 12 Μάρτη 1977 σε πολλές πόλεις της Ιταλίας και στη Ρώμη, σημειώθηκαν εκτεταμένες συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής, μετά από διαδηλώσεις διαμαρτυρίας για τη δολοφονία του μέλους της *Lotta Continua* Franco Lo Russo (Σ.τ.Μ.).

κάνει τις επιλογές του αυτομάτως, να συσσωρεύσει δυνάμεις, να μεγαλώσει, να αναπτυχθεί και να επιλέξει αυτό το πεδίο της σύγκρουσης.

Maurizio: Οι πολιτικοί χώροι για τους Ινδιάνους έχουν πράγματι κλείσει εκτός αν με το άνοιγμα εννοούμε να δεχτούν να παίξουν το ρόλο του λουλουδιού στην μπουτονιέρα του κινήματος. Οι Ινδιάνοι ήταν μια τάση, μια μαζική εικονοκλαστική συμπεριφορά που δεν μπορεί να θεσμοποιηθεί, αφού το περιεχόμενό της δεν ανάγεται στην «πολιτική». Έπειτα μπήκε σε κίνηση μια διαδικασία διαχωρισμού, στην οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο η εικόνα του Ινδιάνου που ήθελε να επιβάλει όχι μόνο το κεφάλαιο, αλλά και σοβαρά στοιχεία του κινήματος που τον εξέλαβαν σαν φολκλόρ, υποκύπτοντας στη «βασκανεία». Ο μητροπολιτάνος έχει καταπιέσει τον Ινδιάνο, οι πάντες προσπαθούν να καβαλήσουν την ινδιάνικη τίγρη, από τους *Αυτόνομους* έως τα μέλη του *Pdup*. Η ρήξη ανάμεσα σε καλούς και κακούς υφίσταται και είναι ουσιαστική, πρόκειται στην πραγματικότητα για μια ρήξη μεταξύ του παλιού και του καινούργιου που συμβαίνει και στο εσωτερικό του κοινωνικο-πολιτικού στρώματος των Ινδιάνων της Μητρόπολης. Πρέπει να καταλάβουμε ότι η έξοδος απ' αυτή τη φάση δεν έχει να κάνει με την παλινδρόμηση ή την αναμονή, αλλά με την αποσύνθεση ενός ρόλου εντελώς ξένου σε σχέση με την ύπαρξή μας. Η θεωρητικοποίηση του διαχωρισμού σήμαινε, εν συντομία, την επιτάχυνση της αποσύνθεσης του ρόλου του μητροπολιτικού Ινδιάνου και των ομαδοποιήσεών του, έπρεπε να υπάρξει ο διαχωρισμός προκειμένου να γεννηθούν μικρές ομάδες και πυρήνες ντανταδονιστικοί, που θα πειραματίστούν πάνω στις ριζικές ανάγκες ξεκινώντας από την ίδια τους την ύπαρξη, συνενοούμενοι βάσει των αισθημάτων τους, που θα ξεκινήσουν συνεπώς από την ανάγκη να είναι μαζί με ποικίλους τρόπους, και εδώ είναι που μπαίνει το πρόβλημα της κατάκτησης φυσικών χώρων.

Carlo: Η ινδιάνικη ύπαρξή μας δεν είναι τίποτ' άλλο από μια συμπεριφορά ένας τρόπος να ειρωνευόμαστε τον ανορθολογισμό της μπουρζουαζίας και τη σχιζοφρενική πρακτική των επαγγελματιών της πολιτικής. Εμείς οι Ινδιάνοι είμαστε η πιο παράδοξη όψη του κινήματος. Παραδείγματος χάριν, στη διαμαρτυρία εναντίον του Lama *, ήταν ολό-

* Στις 18 Γενάρη 1977 ο ηγέτης συνδικαλιστικής παράταξης του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος Luciano Lama προσπαθεί να εκφωνήσει λόγο στο κατειλημμένο πανεπιστήμιο της Ρώμης. Ξεσπούν συγκρούσεις με την περιφρούρηση των μελών του ΚΚ, πρωτοσταντούντων των Ινδιάνων των Μητροπόλεων, και τελικά ο Λάμα φεύγει κακήν κακώς από το πανεπιστήμιο (Σ.τ.Μ.).

κληρο το κίνημα που εξοστράκισε τα λόγια του «boss» μαζί με το πλαστικό τείχος της ειρωνείας μας. Η συμπεριφορά μας έγινε σημείο αναφοράς των πάντων. Ένα πράγμα όμως πρέπει να γίνει κατανοητό: πίσω από τη συμπεριφορά μας βρίσκονται ανάγκες που σήμερα εκφράζονται στους πραγματικούς αγώνες για την επανοικειοποίηση της ζωής, από τη στέγαση μέχρι τα εκφραστικά μέσα.

Carletto: Η μπουρζουαζία μου έχει επιβάλλει τη σχιζοφρένεια των χίλιων ρόλων στους οποίους μοιράζεται η ζωή μου: φοιτητής, υποαπασχολούμενος και περιθωριοποιημένος. Τι γίνεται λοιπόν; Εφηύραν για λογαριασμό μου μια νέα φιγούρα, εκείνη του πολιτικοποιημένου, του «αγωνιστή», που όμως δεν λύνει ενώ αγωνίζεται τις αντιφάσεις της ζωής του, αλλά απλά τις αρνείται μέσα σε μία νέα αποξένωση. Τώρα έχω αποφασίσει να αποχωριστώ τη διαχωρισμένη συνείδηση την οποία μου επιβάλλει αυτή η κοινωνία. Αλλά προσοχή! Ακόμη και ο διαχωρισμός, η περιθωριοποίηση, μπορούν να γίνουν ένα νέο φετίχ, μια νέα ψευδής συνείδηση, ένας μύθος στον οποίο πρέπει να επιτεθούμε. Δεν θέλω πλέον να είμαι ούτε η «συνολική πολιτική πρωτοπορεία», ούτε ο αιώνιος περιθωριοποιημένος, αλλά ούτε και ο πάντοτε «χαρωπός ηλίθιος». Θέλω να είμαι ο εαυτός μου, με την αγάπη μου και την οργή μου, την τρυφερότητα και τη βιαιότητά μου, την απόγνωση και την πίστη μου στον αγώνα που θ' αλλάξει τη ζωή.

Francesco: Εμείς δεν αποδεχόμαστε το επίπεδο της σύγκρουσης που θέλει η μπουρζουαζία, θα πάμε γυμνοί και βρώμικοι να καταλάβουμε τα σπίτια. Δεν είμαστε ειρηνιστές!

Carletto: Πρέπει να κάνουμε αυτοκριτική. Περισσότερο πολεμήσαμε για ιδέες παρά δοκιμάσαμε στην πράξη την επίτευξη κάποιων στόχων. Γι' αυτό πρέπει να αποδοθούν πολλές ευθύνες: τεράστιες είναι αυτές ομάδες που τοποθετούνται ως οργανώσεις, όπως η *Avanguardia Operaia*, το *Pdup*, η *Autonomia Operaia* κλπ. Αυτές οι ομάδες χρησιμοποίησαν τη σχέση τους με το κίνημα μάλλον για να επιβιώσουν, παρά για να προσπαθήσουν ν' ανοίξουν νέους χώρους. Και οι Ινδιάνοι καταπιέζονται, όπως οι γυναίκες, μέσα σε έναν αγώνα καθ' ολοκληρίαν αφηρημένο και ιδεολογικό, που τείνει να υιοθετήσει αφενός μεν μια λογική του αστικού κοινοβουλίου και αφετέρου βίαιες και καταχρηστικές μεθόδους. Δεν υφίσταται η «ινδιάνικη ιδέα», υφίσταται ο Ινδιάνος ως πρακτική αναζήτησης της ικανοποίησης των ιδίων του των αναγκών (καταλήψεις στέγασης, θέσμιση συνεργατικών, πολιτιστικών ομάδων, Κοινωνικών Κέντρων, συλλογική επανοικειοποίηση της ζωής μας μέσω της θέσμισης των χώρων που ζούμε, εργαζόμαστε εναλλακτικά, κάνουμε έρωτα κ.ο.κ.).

Roberto: Εγώ δεν αναγνωρίζω τον εαυτό μου στην τυπική κατεύθυνση του κινήματος, αλλά σε 'κεινους τους χιλιάδες συντρόφους που είναι το πραγματικό κίνημα.

Maurizio: Αρνούμαστε την άποψη ότι οι συνελεύσεις εκφράζουν τις πραγματικές τάσεις του κινήματος. Εγώ δεν έχω ανάγκη να μιλώ στη συνέλευση, προτιμώ να ανήκω σε μικρές ομάδες. Αλλά από πού ξεφυτρώνουν οι Ινδιάνοι;

Carlo: Οι Ινδιάνοι μέχρι σ' ένα βαθμό ξεφυτρώνουν από παντού. Μια συμπεριφορά, ένας τρόπος δράσης που υιοθετείται από εκατοντάδες συντρόφους που δεν είναι δυνατόν να ταυτιστούν με σαφή κοινωνικά στρώματα. Εγώ ανήκα σε μια ομάδα συντρόφων της Φιλολογίας και στην αρχή της κατάληψης του πανεπιστημίου φτιάξαμε μια Επιτροπή για την Περιθωριοποίηση, θέλοντας να αντιπαραθέσουμε στο πρόβλημα τη δική μας θέση. Έρχεται η στιγμή κατά την οποία όλοι αυτοί οι σύντροφοι που αντιδρούν κάθετα στην αντίφαση καθημερινή ζωή-πολιτική, προσπαθούν με κάποιο τρόπο να επιβάλλουν μια πολιτική πρακτική που, ξεκινώντας από τις ίδιες τις αντιφάσεις της ζωής, φτάνει να συζητά πιο εκτεταμένα πάνω στις ανάγκες και πώς αυτές μπορούν να ικανοποιηθούν στο κίνημα. Μια μέρα, κατανοώντας την αντίφαση που ζούμε σε μια διαχωρισμένη Επιτροπή, αποφασίζουμε να διαλύσουμε αυτή την οργανωτική δομή και ξεκινήσαμε να συζητούμε για μας τους ίδιους. Έτσι προέκυψε η «πλατφόρμα» των Ινδιάνων της Μητρόπολης. Από εκείνη τη μέρα η Επιτροπή για την Περιθωριοποίηση δεν ξαναβρέθηκε ποτέ. Και όλοι βρεθήκαμε να κάνουμε τους Ινδιάνους.

Η συνέντευξη κάποιων από τους Ινδιάνους της Μητρόπολης δημοσιεύθηκε στην τότε καθημερινή εφημερίδα του κινήματος Lotta Continua, στις 22/3/1977.

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΣΤΟ ΜΙΛΑΝΟ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΙΘΑΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

του *Primo Moroni*

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ απασχόλησε τα ΜΜΕ τα τελευταία 4-5 χρόνια. Ξεκινώντας βέβαια από τη δραματική καταστολή του Leoncavallo, ένα σχετικά ζεστό πρωϊνό του Αυγούστου του 1989. Από εκείνη την εποχή υπάρχουν εναλλασσόμενες περιόδοι σιωπής, δημοσιότητας και σύγκρουσης, όχι μόνο στο μητροπολιτικό έδαφος του Μιλάνου, αλλά και σε πολλές και διαφορετικές, μεγάλες και μικρές, πόλεις της Ιταλίας.

Είμαι πεπεισμένος, ότι αργά ή γρήγορα, θα χρειαστεί να υπάρξει ένας στοχασμός ιστορικού χαρακτήρα, πιο σύνθετος και οργανικός για τις ρίζες και τα αίτια αυτής της συλλογικής, μειοψηφικής μεν, αλλά αναμφιβόλως γόνιμης πρακτικής, προκειμένου να κατανοήσουμε το μεγάλο γενεαλογικό δέντρο που «μετέφερε» ένα ενιαίο και κατακερματισμένο νεανικό σύμπαν από ένα πολιτικό και παραγωγικό σύστημα σ' ένα άλλο. Ενδιάμεσα βρίσκεται ο «μεγάλος δράκος» της ηρωϊνης, η ήττα του εργατικού κινήματος και των συλλογικών κινήματων της εξέγερσης, η πολιτική «εκτάκτου ανάγκης» που ποτέ δεν τερματίστηκε και, μάλιστα, μου φαίνεται ακόμη και σήμερα μία από τις ατμομηχανές του «τρένου» από την πρώτη στη δεύτερη δημοκρατία.

Ο στοχασμός σε σχέση με την εξέλιξη αυτής της τάσης (είναι και θα είναι) ακόμη πιο αναγκαίος για την περιοδολόγηση των εμπειριών, για την παρακολούθηση των τάσεων που σχετίζονται με διάφορα μητροπολιτικά περιβάλλοντα, για τη διασταύρωση, φευγαλέα, με τις νέες αντικουλτούρες και με τα υπολείμματα των προηγούμενων (πολιτικών ή υπαρκτικών), για την ανάλυση της μόνιμης, βίαιης ή έρπουσας, καταστολής, που ασκείται από τις εξουσίες και, εν κατακλείδι, για την ανίχνευση μιας μνήμης, αν και σύντομης, των σημερινών διεξόδων.

Στα πλαίσια αυτής της παρέμβασης θα περιοριστώ να κοινοποιήσω μια σειρά σημειώσεων και σκέψεων σχετικών με το μιλανέζικο μητροπολιτικό πλαίσιο και κάνοντας αυτό είμαι υποχρεωμένος να πάω πολύ, μα πολύ πίσω στη μνήμη, στα ντοκουμέντα και την «τοπική» ιστορία.

Περίπου στα μέσα της δεκαετίας του '70 και την καινοτόμο εμφάνιση

του «κινήματος του '77», άρχισαν να επιβεβαιώνονται μια σειρά κοινωνικών φαινομένων της μητρόπολης και της hinterland (ενδοχώρα, ο συγγραφέας σ' όλο το κείμενο χρησιμοποιεί την αγγλική λέξη σ.τ.Μ.). Πάνω σ' αυτά τα φαινόμενα διαγράφηκαν αναμφιβόλως οι πολιτικές διαδρομές που συνδέθηκαν τελικά με τις εμπειρίες των κάθετα εξωκοινοβουλευτικών «ομάδων». Αλλά πέρα απ' αυτά τα αποτελέσματα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι συνέβησαν πολλά, είτε στο παραγωγικό πανόραμα, είτε στις λογικές «προσταγής» που αναπτύχθηκαν στα γενεαλογικά ζωτικά σύμπαντα. Θα κατακερματιζόταν δηλαδή το πολιτικό σχέδιο που βοήθησε στη γέννηση των πολιτικών σχηματισμών μετά το '68 και θα γεννούσε μια «πολιτική τάξη» σίγουρα από τις πιο αναξιόπιστες αυτού του αιώνα (οι επακόλουθες ατομικές «καριέρες» αποδεικνύουν του λόγου το αληθές). Και θα κατακερματιζόταν είτε λόγω της εσωτερικής νέκρωσης, είτε κάτω από τα χτυπήματα της καπιταλιστικής αναδόμησης, που θα συνεχιζόταν αδιάκοπα από το 1974 μέχρι τη συμβολική ημερομηνία «Φίιατ '80».

Αν επιλέξαμε ν' ακολουθήσουμε το μονοπάτι της υποκειμενικότητας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στο μέσο της δεκαετίας του '70 τείνει στα όρια της μια φάση της πολιτικής σύγκρουσης που είχε φτάσει στο ανταγωνιστικό της απόγειο με το «θερμό φθινόπωρο» και τη θεσμική απάντηση με τη σφαγή της πλατείας Fontana. Μέσα στην απάντηση που αποκλήθηκε «στρατηγική της έντασης» αναλώθηκε η τελευταία γενιά των αγωνιστών που διαμορφώθηκαν μέσα στο '68, που μετά την υπαρξιακή και «εργατική παρένθεση» ξαναέθεσε το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο πρόγραμμα και την οργάνωση σύμφωνα με τα παλιά σχήματα του κόμματος. Από την άποψη της σχέσης ανάμεσα στην υποκειμενικότητα και τα οργανωτικά μοντέλα, σ' αυτή την περίοδο που ξεκινά με τη Σφαγή του Κράτους και ολοκληρώνεται με την ήττα της «στρατηγικής της έντασης», υποβοηθείται μια άρνηση των δημιουργικών υποθέσεων του '68-'69 και μια επαναπρόταση των ακραίων μπολσεβίκικων μοντέλων ή, εκ μέρους ομάδων όπως το *Mls*, το *Manifesto*, η *Avanguardia Operaia*, το *Pdup*, των τολιατικών μοντέλων φτιασιδωμένων με τις καλύτερες εκδοχές του μαοϊσμού. Ουσιαστικά μετά το ρεύμα της «μετα-κομμουνιστικής» υπόθεσης του '68-'69, θα ανακτηθεί σχεδόν ολόκληρη η τριτοδιεθνιστική παράδοση, περιθωριοποιώντας βιαίως ολόκληρο τον κλασσικό εργατίστικο χώρο[1], τον αναρχικό, το σιτουασιονιστικό, αυτόν της «κομμουνιστικής» ή της αιρετικής ιστορικής αριστεράς και των μαρξιστικών-λενινιστικών ομάδων των πλέον ασυμβίβαστων[2].

Εκπληκτική ημερομηνία το μακρινό 1974, είκοσι χρόνια πριν! Το

Fim [Συνδικάτο των μεταλλομηχανικών, σ.τ.Μ.] επεξεργάστηκε την πλέον προωθημένη συμβολαιακή πλατφόρμα του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος (ανάμεσα στις άλλες κατακτήσεις και οι 150 ώρες), ενώ το «φεμινιστικό κίνημα» τακτοποιούσε με τα θανατηφόρα χτυπήματά του τις άκαμπτες, λίγο-πολύ μεταμφιεσμένες, νεολενινιστικές πεποιθήσεις, μετατρέποντας το «προσωπικό είναι πολιτικό» από σύνθημα αναφοράς σε ακατάβλητο κίνητρο σύγκρουσης μέσα στη σφαίρα του «κάνω πολιτική». Γενικότερα γίνονταν και πάλι συζητήσεις για πιθανό «πραξικόπημα» και ο «διάβολος» Andreotti έρριχνε στη φυλακή το στρατηγό Miceli. Αλλά, προπάντων, ήταν το ΙΚΚ του Berlinguer που κινείτο προς νέους πρωταγωνιστικούς ρόλους και στρατηγικές, μέσω του θανατηφόρου σχεδίου του «ιστορικού συμβιβασμού». Ουσιαστικά και από την άποψη των «συμφερόντων του», το ΙΚΚ ερμηνεύει σωστά τη φάση. Καταλαβαίνει ότι οι Αμερικανοί θεωρούν τη Χριστιανοδημοκρατία έναν ψόφιο σκύλο για κλωτσιές και ότι το ΙΚΚ μπορούσε να αποτελέσει μια εγγύηση εσωτερικής σταθερότητας και ατλαντικής αφοσίωσης. Το προσωπικό του αναδυόμενου και μελλοντικού προέδρου Carter είναι καθ' ολοκληρίαν αναμειγμένο στις στρατηγικές της Τριμερούς Επιτροπής που ποντάρει στην Ιταλία για μια σύνθετη τροποποίηση των παράνομων στρατηγικών ρύθμισης των κοινωνικών συγκρούσεων. Το ΙΚΚ παίζει άριστα τα χαρτιά του και ετοιμάζεται να συμβάλλει στον σχηματισμό μιας μορφής-Κράτους εξ' ολοκλήρου εσωτερικής στο «σύστημα των κομμάτων». Συνοπτικά, από εκείνη τη στιγμή θα υποβοηθηθεί μια μερική απορρόφηση της μορφής της αυτονομίας (των κινήματων) μέσα στο «σύστημα των κομμάτων», μια χονδροειδής ανάκτηση της ιδεολογικής και οργανωτικής παράδοσης του εργατικού κινήματος, της ενσωμάτωσης, θα μπορούσαμε να πούμε, εκ μέρους πλειοψηφικών πτερύγων του ίδιου του επαναστατικού κινήματος του «συστήματος των κομμάτων».

Αυτό θα σηματοδοτούσε με λίγα λόγια την απονομιμοποίηση του «κινήματος των συμβουλίων», την επίμονη θέληση επαναφοράς των διαπραγματεύσεων στο «κέντρο», τη γραμμή των «θυσιών» και το γελοίο σχήμα του «αγωνιστικού και κυβερνητικού κόμματος». Προοπτικά τη συμμαχία ανάμεσα στο ΙΚΚ, τη δικαστική εξουσία και τις δυνάμεις καταστολής του κράτους για συμμετοχή και διεύθυνση της βιομηχανικής αναδιάρθρωσης και της «παραγωγικής αποκέντρωσης» που θα επανασχεδιάζαν τη ζωή και τις συνθήκες των κοινωνικών υποκειμένων μέσα κι έξω από το εργοστάσιο.

Τα αφεντικά έδρασαν κατ' ευθείαν πάνω στη σύνθεση της τάξης, «αποσυνθέτοντάς τη» στο εξωτερικό των μεγάλων βιομηχανικών συμπλεγ-

μάτων, διασκορπίζοντάς τη στο χώρο και καθορίζοντας τον μακρύ κύκλο της «ύφεσης», κάτι που εις μάκρος «εξυμνείται» από τις αναφορές του *Cesnis*.

Θα μπορούσε να γραφτεί λοιπόν ότι:

Το μικρό εργοστάσιο τείνει να χρησιμοποιεί την περιθωριακή εργατική δύναμη, η παρουσία των νεότερων και των μαθητευόμενων, αν δεν είναι ακριβώς χαρακτηριστική, είναι ωστόσο συχνή και από το μικρό εργοστάσιο είναι που στρατολογείται η πτέρυγα, πιθανόν η πιο συμπαγής, του κινήματος του νεανικού προλεταριάτου. Χωρίς να αναφερθούμε στη σχέση με την προσωρινότητα, τη δουλειά στο σπίτι, τη μαύρη εργασία· η κρίση κινήθηκε μέσω των εμποδίων που διαίρεσαν τους διάφορους «βιομηχανικούς σχηματισμούς» και παρήγαγε τη διάσταση του «διάχυτου εργάτη». Η συνειδητή διασπορά στο χώρο της εργατικής δύναμης, σε μια ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ τυπικής και πραγματικής υπαγωγής στο κεφάλαιο, είναι ένας ακριβής σχεδιασμός εναντίον της πολιτικής συνένωσης της τάξης· αλλά πέρα απ' αυτές τις δομικές πλευρές, είναι η υποκειμενικότητα του εργάτη του μικρού εργοστασίου που αλλάζει, είναι δύσκολο γι' αυτόν να εφαρμόσει οργανωτικά μοντέλα και μορφές αγώνα που λειτουργούν μόνο σε μια μαζοποιημένη πραγματικότητα· κατ' ουσίαν μπαίνουν εδώ σε κρίση οι συνδικαλιστικές μορφές που χαρακτήρισαν τον εργατικό αγώνα των μεγάλων εργοστασίων. Η μετατροπή της εργατικής δύναμης σε εργατική τάξη που εκεί εγγυάται η αντικειμενική μαζικοποίηση, εδώ πρέπει να κατακτηθεί με πολιτικά περάσματα που δεν είναι «δεδομένα»· η πρακτική της βίας πρέπει να αναπληρώσει τον αριθμό και το βαθμό της μαζικοποίησης. Αν οι «περίπολοι» γεννιούνται ιστορικά στα παλιά Στάλινγκραντ της τάξης, πολιτικά διαμορφώνονται στο μικρό εργοστάσιο. Εν κατακλείδι, το νεανικό προλεταριάτο, το κίνημα των γυναικών, ο αγώνας εναντίον της έκτακτης και της μαύρης εργασίας, βρήκαν στο μικρό εργοστάσιο όχι μόνο ένα πεδίο υλικής ανασύνθεσης, αλλά και ένα εργαλείο μεσολάβησης ανάμεσα στις συμπεριφορές του διάχυτου εργάτη και εκείνες του εργάτη του συγκεντρωμένου στις μεγάλες παραγωγικές μονάδες» [3].

Σ' αυτά τα τελευταία λόγια υπάρχει αναμφίβολα μια υπερβολική αισιοδοξία, που συνδέεται με την επένδυση πάνω σε μια πιθανή «υλική ανασύνθεση», αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ερμηνεύεται σωστά μια διαδικασία εν κινήσει που θα σημάδευε αδιάλειπτα το πανόραμα της ταξικής σύγκρουσης στην Ιταλία τα επόμενα χρόνια. Στην πραγματικότητα η «πρακτική της βίας» θα σημάδευε βαθιά και τον ιστό των μεγάλων εργοστασίων (στη μιλανέζικη περίπτωση σίγουρα την Innocenti, τη Marelli και την Alfa Romeo), αυτονομούμενη από τις «γραμματείες» των «ομάδων» [4], που με τη σειρά τους έσπευσαν να «ξεφορτωθούν» αυτές τις συμπεριφορές αυτοδιαλυόμενες, όπως θα συμβεί με τη *Lotta Continua* [5], ή εγκληματοποιώντας τις, όπως θα κάνουν άλλοι. Αναμφιβόλως μια απόπειρα διαχείρισης αυτών των τάσεων θα έρθει στο προσκήνιο

από το χώρο της δημιουργούμενης *Autonomia Operaia Organizzata* (Οργανωμένη Εργατική Αυτονομία), αλλά τα αποτελέσματα θα είναι μάλλον αποσπασματικά και σε κάθε περίπτωση η διχοτομία ανάμεσα στους οργανωμένους «αυτόνομους», τους «διάχυτους» και τις αναδυόμενες ένοπλες τάσεις, δεν θα ξεπεραστεί ποτέ, καταλήγοντας συχνά σε συγκρούσεις.

Στη μιλανέζικη περίπτωση, έπειτα, μπορούμε να σημειώσουμε ότι ο «αυτόνομος» γαλαξίας συμπεριελάμβανε τουλάχιστον τέσσερις συνθετικές τάσεις, συχνά συγκρουόμενες μεταξύ τους, των οποίων η «γειτνίαση» με τις παράνομες πρακτικές θα αποτελούσε, μερικά χρόνια αργότερα, αντικείμενο άφθονης και εργαλειακής δικαστικής ποινικοποίησης.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΓΚΑΚΙΑ ΣΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ.

Όμως μέσα στην ακραία της σύνθεση, μέσα σ' αυτό το σενάριο είναι που κινείται και προσπαθεί να αυτοκαθοριστεί μια νέα νεανική σύνθεση, προερχόμενη είτε από τη διεύρυνση των μητροπολιτικών ορίων, είτε από την υπερβολική επέκταση των *hinterland*. Είναι μεταξύ 15 και 20 χρόνων, έχουν γεννηθεί στα προάστια-υπνωτήρια, που κατασκευάστηκαν γύρω στα χρόνια του '50 και του '60, είναι στην πλειοψηφία τους παιδιά της εσωτερικής μετανάστευσης, συχνά είχαν πολιτικοποιημένους, αλτρουϊστές, αριστερούς δασκάλους, αλλά αναμφίβολα ιδεολόγους· παρέμειναν «σιωπηλοί» για χρόνια: ήρθε ο καιρός να αποκτήσουν οικειότητα με το χώρο και να δοκιμάσουν να τον «τιθασεύσουν», με βάση τις ανάγκες τους. Γύρω τους συμβιώνει η κρίση της πολιτικής στράτευσης με την παραγωγική αποκέντρωση ως κίνητρο της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και της προσταγής στο χώρο.

Μέχρι εκείνη τη στιγμή οι πολιτικές έδρες των «ομάδων» ήταν συγκεντρωμένες στο ιστορικό κέντρο της πόλης, κινούνταν για να «πάρουν το κέντρο» [6], για να ανταγωνιστούν, μέσα στη σφαίρα των αντιπροσωπεύσεων, τις θεσμικές πολιτικές έδρες, για να κατακτήσουν «χώρο» στην «έξοχη πόλη», για να μετακινηθούν κατόπιν προς την περιφέρεια και τις παραγωγικές βιομηχανικές ζώνες. Η πρακτική εξακολουθεί να είναι εκείνη της εξωτερικής πρωτοπορείας που παρεμβαίνει σε διαδικασίες και ανάγκες. Πολλά από τα κοινωνικά υποκείμενα που ζουν στις μεγάλες περιφέρειες και στις *hinterland* που τείνουν να μητροπολιτικοποιηθούν από την παραγωγική αποκέντρωση, είναι εργαζόμενοι φοιτητές, βρίσκονται στην καρδιά της «ύφεσης» ή της μαύρης εργασίας και προο-

ρίζονται αδυσώπητα για την παράνομη οικονομία. Και είναι πάνω σ' αυτές τις ανάγκες και σ' αυτές τις υπαρκτικές και υλικές συνθήκες, που ξαναγεννιούνται, μετά από πολλά χρόνια, οι παρέες του δρόμου τόσο στα προάστεια-υπνωτήρια, όσο και στις άπειρες μικρές πόλεις του βιομηχανικού συστήματος της Λομβαρδίας. Το Μιλάνο γίνεται μια «πόλις-κράτος», που ενσωματώνει στη ζώνη επιρροής της «100 μικρές πόλεις», διασκορπισμένες σ' ένα έδαφος που εκτείνεται από τη Novara ως τη Vergato. Ένας ρόμβος που στα εξωτερικά του σύνορα βρίσκεται το Varese, το Como, η Pavia, η Mantova και η Cremona. Η «εργατική κεντρικότητα» τείνει στη δύση της, παίρνοντας μαζί της την κληρονομιά του μυθικού και πραγματικού «θερμού φθινοπώρου» που δεν ήταν μια αφετηρία, αλλά η ολοκλήρωση ενός κύκλου αγώνων του εργάτη-μάζα, που είχαν ξεκινήσει στις αρχές της δεκαετίας του '60.

Και είναι μέσα σ' αυτό το σενάριο που διαμορφώνονται νέες συσσωματώσεις, νέοι τόποι αναφοράς. Θα γεννηθούν το 1975 τόσο το πολύ διάσημο σήμερα κοινωνικό κέντρο Leoncavallo, όσο και το Fabbricone και λίγο μετά το Fornace (1977). Τρεις εμπειρίες βαθιά ενσωματωμένες στις μητροπολιτικές περιοχές, σηματοδεδιမ်း από την εργατική και λαϊκή ιστορία: το Leoncavallo στο Casoreto στη ζώνη Crescenzago-Padova, που υπήρξε ανέκαθεν μια «εργατική περιοχή» [7]. Το Fabbricone στη ζώνη Ticinese-Genova [8], αξίζει να σημειωθεί τυπική συνοριακή ζώνη ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, γειτονιά από τις πιο παλιές της πόλης και σ' εκείνο το σημείο στέκι όλων των «ατάκτων», που έμεινε στη λαϊκή μνήμη σαν «Casbah»· το Fornace, τέλος, στα νότια όρια της πόλης, κατά μήκος των καναλιών και κοντά στους δήμους του Corsico, του Trezzano και του Cesano Boscone, ιστορικά κομμουνιστικά προπύργια, που τα περιβάλλουν μικρά και μεσαία εργοστάσια.

Είναι τόποι πολιτικής συνάθροισης, εντελώς νέοι. Όχι πλέον κεντρικές πολιτικές έδρες οργάνωσης, αλλά χώροι αυτοκαθοριζόμενοι και αυτοδιευθυνόμενοι από πρώην αγωνιστές, εργάτες, φεμινίστριες, νεο-φρικιά, καταληψίες στέγης κ.ο.κ. Πιο «μετρημένο» και «πολιτικοποιημένο» το Leoncavallo, όπου υπερισχύει η συνιστώσα των πρώην αγωνιστών των «ομάδων»· σταθερά «αυτόνομο» και κινηματικό το Fabbricone· ποιητικό, μητροπολιτικό και αντικουλτουριάρικο το Fornace.

Μπορούμε να πούμε ότι ο ορισμός του Κοινωνικού Κέντρου, στη μιλανέζικη περιοχή, γεννιέται ακριβώς απ' αυτές τις τρεις εμπειρίες. Αναμφίβολα και σ' αυτά τα τρία «στέκια» σύχναζαν άτομα από τη νέα νεολαϊστική μητροπολιτική σύνθεση, αλλά εκείνο που θα χαρακτηρίσει την παρουσία τους στην περιοχή θα υλοποιηθεί μέσω της γέννησης των

Κύκλων του Νεανικού Προλεταριάτου. Από το '75 ως το '76 γεννιούνται περίπου 52 διαφορετικοί τόσο στο μητροπολιτικό περιβάλλον όσο και στις περιφέρειες της hinterland.

Αν οι τρεις εμπειρίες που παραθέσαμε, διατηρούν μια κάποια λειτουργία γενικής αναφοράς και συνεπώς είναι κατά κάποιο τρόπο, αν και όχι ολοκληρωτικά εδαφικοποιημένες [9], οι *Κύκλοι* αποτελούν όλοι πέρα για πέρα έκφραση της περιοχής στην οποία ανήκουν, του τόπου κατοικίας και της καθημερινής ζωής.

Από τα παγκάκια στα κοινωνικά κέντρα, έτσι θα ξεκινήσουν την αφήγηση της εμπειρίας τους στον τόμο *Θα είναι ένα πιάφι που θα σας θάψει*: [10]

Ακόμη και τα παγκάκια είχαν κουραστεί να μας ανέχονται από τα μπαρ μας κυνηγούσαν γιατί είμασταν μαλλιάδες, μαστούρηδες, αλλά πάνω απ' όλα γιατί «καταναλώναμε λίγο». Υπήρχαν τα γραφεία της LC, αλλά ήταν λιγάκι σφιχτά. Όχι σαν χώρος, αλλά δεν τα αισθανόμασταν δικά μας. Κι έπειτα έπεφταν πάντοτε μπουνιές με τους υπεύθυνους, με τους εργάτες... εκεί έπρεπε να υπομένεις ανιαρά ηθικιστικά ψαλτήρια, ή να κάνεις τον ιεραπόστολο: να βοηθάς τους γέροντες να αυτομειώνουν τους λογαριασμούς του ρεύματος, να πουλάς την εφημερίδα, να κολλάς αφίσες κ.ο.κ., ακόμη και εκείνοι της LC βρίσκονταν σε κρίση... η περιήγηση «κρίση της πολιτικής στράτευσης». Με το πέρασμα του χρόνου άρχιζες να διερωτάσαι τι σχέση είχαν όλα αυτά με τις ανάγκες της δικής σου ζωής. Έτσι προτιμούσες να μένεις στο κρύο, στα παγκάκια... τα παγκάκια όμως δεν έφταναν πλέον, γιατί υπήρχαν όλο και περισσότεροι νέοι, «οιοσδήποτε», που συναντιόντουσαν εκεί, όχι πια μόνο για τα ναρκωτικά, Σιγά-σιγά ωρίμασε η απόφαση να κάνουμε κάτι παραπάνω, κάτι επιτέλους: είμασταν πολύ νέοι για να αποδεχτούμε πως θα σαπίζαμε. Έπειτα υπήρχε ένας που τρυπιόταν, αρρώσταινε κι εμείς θέλαμε να κάνουμε κάτι, γιατί ήταν ένας από μας και κάποια μέρα μπορούσε να συμβεί στον καθένα μας να γλιστρήσει στην ηρωίνη. Μ' αυτόν τον δικαιολογημένο φόβο και με τέτοια θέληση να κάνουμε κάτι, να μετρηθούμε, να καλύψουμε τις ίδιες μας τις ανάγκες, περάσαμε στην κατάληψη μιας βεβηλωμένης εκκλησίας. Είναι υπέροχο να καταλαμβάνεις εκκλησίες, γιατί έχει καλή ακουστική και η μουσική ακούγεται όμορφα. Ονομάστηκε *Κύκλος του Νεανικού Προλεταριάτου Limbiate* και κράτησε για ένα λεπτό. Το επόμενο λεπτό 200 καραμπινιέροι θα εκκενώσουν την εκκλησία. Αλλά τώρα πια κάτι κινούνταν: στο Sesto san Giovanni κατέλαβαν έναν εγκατελειμμένο κινηματογράφο στο san Giuliano κατελήφθη το Δημαρχείο για να γίνει μια γιορτή την πρωτοχρονιά στην Porta Genova ένα πρώην εργοστάσιο (το Fabbicone), στο Cormano μια γιγαντιαία βίλα, στην Ortica είναι η σειρά μιας παλιάς αγροικίας (η *Κόκκινη Αγροικία*) όπου κοιμόταν ο Barbarossa πριν κατεδαφίσει το Μιλάνο (συμβολικό, ε;). Στο Cinisello ο κόκκινος δήμος ξήλωσε τα παγκάκια για να εμποδίσει τους νέους να συναντιούνται. Μ' αυτό το πρώτο κύμα του 1975 αρχίσαμε, αν και κανείς δεν το φανταζόταν, ένα νέο κίνημα.

Παρέθεσα αυτό το μακρύ απόσπασμα γιατί, μέσα στην απλότητά του, αντιπροσωπεύει αρκετά καλά το ανήσυχο σύμπαν εκείνων των νέων μητροπολιτικών υποκειμένων, που εμφανίστηκαν στο κοινωνικό πανόραμα από το 1975 και μετά.

Ο «ουρανός της πολιτικής» [11] είναι τώρα πια πολύ σκοτεινός, ο τόπος της πολιτικής στράτευσης δεν προσδίδει πλέον ούτε ταυτότητα, ούτε πραγματώνει ζωτικές ανάγκες.

Οι νέοι των *Κύκλων* είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους παιδιά προλετάρων, πολλοί απ' αυτούς ξεκίνησαν να δουλεύουν πολύ νωρίς (από 14-15 χρονών). Η γειτονιά τους αναγνωρίζει ως δικούς της. Δεν έχουν και δε θέλουν να έχουν μελλοντικούς ορίζοντες αναφοράς: θέλουν εδώ και τώρα την πραγμάτωση χώρων ευτυχίας και επικοινωνίας. Μπορούμε να πούμε ότι η «επινόηση του παρόντος» [12] αρχίζει ακριβώς μ' αυτούς. Αν η ώθηση του '68 χαρακτηριζόταν από ένα βαθύ αίτημα μοντεροποίησης, ενώ διατηρούσε στους ορίζοντές της ένα «αλλού» ιδανικής κοινωνίας, το οποίο μπορεί να κατακτηθεί μέσα από τις ταξικές συμμαχίες και την πολιτική οργάνωση, τα νέα υποκείμενα, τα προ του '77 χαρακτηρίζονται από τη θέληση να γίνει το παρόν δυνατό, να δουλέψουν για την αλλαγή του σήμερα (μερικοί θα το ορίσουν σαν την άμεση «ανάγκη του κομμουνισμού»). Η δυναμική της συνένωσης διαπλέκεται περισσότερο με την ιστορία της αντικουλτούρας και λιγότερο με την υπόθεση του πολιτικού καθήκοντος. Η συνένωση της ομάδας δεν διαχωρίζεται ποτέ από την προσωπική αναζήτηση και από τις συναισθηματικές και επικοινωνιακές ανάγκες των μελών, μέσα στην καθημερινή τους ύπαρξη [13].

Έπεσε το τείχος του φόβου να μιλάμε δημοσίως για μας τους ίδιους, για την ιστορία μας και για τις προσωπικές μας ανάγκες' δεν μιλούσαμε πλέον για τους άλλους, αλλά για μας τους ίδιους, ξεκινώντας ωστόσο από μας τους ίδιους. Η άρνηση της μισθωτής εργασίας είναι πανταχού παρούσα, αλλά όχι ως συνδικαλιστική πλατφόρμα που πρέπει να προωθηθεί: όχι ως εργατική δύναμη, αλλά ως ανθρώπινη ύπαρξη. Η δημιουργική συζήτηση είναι μια στιγμή αληθινής γνωριμίας, σύγκρουσης, αυτοσυνείδησης, αναζήτησης των νέων οργάνων του αγώνα και της απελευθέρωσης. [14]

Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΟΠΩΣ Ο ΧΩΡΟΣ: ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΤΑΣ ΚΑΙ ΔΕΝ ΤΗ ΖΗΤΑΣ.

Σε μια ιδεατή αστεακή τοπογραφία οι *Κύκλοι* γεννιούνται κατά δεκάδες στην περίμετρο των ορίων της πόλης και κυκλικά στους δήμους της hinterland. Σε μια πρώτη φάση παραμελούν το «κέντρο» σαν τόπο

προορισμένο για αντιπροσώπευση. Ο χάρτης τους φαίνεται να θέλει να περικυκλώσει μια παραδειγματικά ραδιοκεντρική πόλη όπως το Μιλάνο. Πρόκειται για ένα διάχυτο δίκτυο, δύσκολης ορατότητας. Κάθε κύτταρο ζει τη ζωή του εντελώς αυτόνομα από το υπόλοιπο του «κινήματος», διατηρώντας μια σειρά δεσμών μέσω της κυκλοφορίας πληροφοριών και προσώπων· αυτοί οι δεσμοί γίνονται σαφείς μόνο στις περιπτώσεις συλλογικών κινητοποιήσεων για συγκεκριμένα προβλήματα [15].

Τόσο οι ιστορικές «ομάδες», όσο και ο ο άρτι γεννηθείς «χώρος της αυτονομίας», εις μάτην θα προσπαθήσουν ν' ασκήσουν ηγεμονία πάνω σ' αυτή την ορμητική έκρηξη των καινούργιων υποκειμενικότητων· αλλά και οι μεν και οι δε θα έχουν καμιά επιτυχία. Οι πρώτες αλλάζοντας με χυδαίο τρόπο όνομα στους τομείς τους και βαφτίζοντάς τους «Νεανικούς Κύκλους», ο δεύτερος δημιουργώντας ακόμα και μια εφημερίδα (*Black Out*) ανοιχτή σε όλους και προσπαθώντας να φτιάξουν συντονιστικά ώστε να αναφέρονται στο «κέντρο» αυτά τα ανατρεπτικά κύτταρα που είναι διασπαρμένα στο έδαφος.

Οι νεανικοί κύκλοι στο Μιλάνο ονομάστηκαν Franceschi, Varalli κ.ο.κ.· οι νεανικοί προλεταριακοί κύκλοι χρησιμοποιούν αντιθέτως άλλα ονόματα: «Φτέρη και μυρτίλλος», «Το κοριτσάκι με τα σπίρτα», «Μάτι», «Απάτοι». Οι εφημερίδες τους θα ονομαστούν «Το ώριμο αχλάδι» [από τον δήμο Pero (αχλαδιά) της hinterland]· «Έκτη αίσθηση» που έβγαине στο Sesto S. Giovanni κ.ο.κ. Τρόποι έκφρασης, σημεία, μηνύματα, όλα προσθήκες για να ενισχύσουν τη διαφορά και την εναλλαγή σε σχέση με οποιαδήποτε μορφή πολιτικού υπερκαθορισμού.

Αλλά και οι νέοι των *Κύκλων* προσπαθούσαν τις περισσότερες φορές να συντονίζουν τις διάφορες εμπειρίες, αλλά οι ποικίλες απόπειρες συνεχίζονταν χωρίς να προσδιορίζουν μια σταθερή δομή και, αντιθέτως, η διάχυτη αίσθηση είναι ότι ένας οργανισμός αυτού του τύπου δεν είναι καθόλου επιθυμητός, λόγω των εγγενών κινδύνων γραφειοκρατικοποίησης. Είναι μια σαφής ανάγκη σύγκρισης και όχι συντονισμού με το ζόρι· ενός συντονισμού πάνω σ' ένα ή περισσότερα ζητήματα και όχι η «ανάγκη για τη μαμά-οργάνωση» [16]. Σ' αυτή την κατεύθυνση και από το Γενάρη του '76, γεννήθηκαν 10 συντονιστικά και άλλα τόσα διαλύθηκαν. Στο εσωτερικό τους υπάρχουν «οι *Κύκλοι*, οι ομάδες των φίλων που συνηθίζουν να συνάζουν στις μικρές πλατείες και τα μπαρ, που είχαν κουρασθεί να πεθαίνουν από πλήξη· νεαρά φρικιά, νέοι αγωνιστές σε κρίση, το διάχυτο προλεταριάτο των μικρών εργοστασίων, που συνδέονται με τον κύκλο της “ύφεσης”» [17]. Προπάντων υπάρχει η προσ-

πάθεια ενοποίησης των δύο βασικών συνιστωσών: των νέων που από το «προσωπικό» φτάνουν στο «πολιτικό» και των «πολιτικών» που ξανα-ανακαλύπτουν το «προσωπικό» τους, με την έννοια ότι οργανώνονται με βάση τις ίδιες τους τις ανάγκες και όχι από την προβολή τους πάνω σε άλλες συνιστώσες της κοινωνίας (π.χ. η «εργατική κεντρικότητα» και οι αγωνιστές που ξεκινώντας από αυτή την αναφορά, αποκτούν ταυτότητα και σκοπό).

Είναι τελικά προφανής η επιρροή που είχε σ' αυτές τις επιλογές το κίνημα των γυναικών και ότι το «προσωπικό είναι πολιτικό» το ιδιοποιήθηκε η καινούργια νεανική σύνθεση, σε σημείο που συχνά ορίζουν τις εσωτερικές συνελεύσεις τους ως συναντήσεις «αυτοσυνείδησης», ενώ οι αγωνιστές που προέρχονται από τις «ομάδες» αντιπροσωπεύουν συχνά τη «δεξιά» σε σχέση με τη δραματική και δημιουργική αναζήτηση νέων δρόμων, που εκφράζει το νεανικό προλεταριάτο. Αλλά η εδαφική δραστηριότητα των *Κύκλων* σίγουρα δεν εξαντλείται στην αναζήτηση του υποκειμενικού μετασχηματισμού, η δημιουργική αντίληψη της κοινωνικής χρήσης του αστικού χώρου, του δικαιώματος στους πλούσιους καρπούς της πόλης, επεκτείνεται σ' ολόκληρο το πανόραμα της σύγκρουσης κεφαλαίου-εργασίας στο σύμπαν των καθημερινών βιωμάτων.

Ειρωνική και εντελώς ανατρεπτική η αναφορά στην αντικαταναλωτική γενιά του '68. Σκληρή και κοροϊδευτική η πολεμική με το συνδικάτο και το ΙΚΚ πάνω στη θεματική των θυσιών.

Οι νέοι αρνούνται τις «αναγκαίες θυσίες»... Βρισκόμαστε εδώ για να καταγγείλουμε την «κοινωνία των θυσιών», όπως το '68 βρισκόμασταν μπροστά στην Bussola και τη Σκάλα για να καταγγείλουμε την «κοινωνία της κατανάλωσης». Βρισκόμαστε εδώ σήμερα για να επαναβεβαιώσουμε το δικαίωμα όλων των προλεταρίων να πάρουν αυτό που οι μπουρζουάδες έχουν κρατήσει για τους εαυτούς τους: πολυτέλειες, προνόμια, κινηματογράφους, θέατρα, εστιατόρια, αίθουσες χορού.

Είναι η έκρηξη της πρακτικής της απαλλοτρίωσης και της επανοικιοποίησης. Στα συνοικιακά σούπερ μάρκετ (συχνά μαζί με οργισμένους εργάτες της *Αυτονομίας*), στα μέσα μεταφοράς, στις συναυλίες, η λέξη της μόδας είναι αυτομείωση. Κι έτσι όλες τις Κυριακές θα κατεβαίνουν κατά χιλιάδες στο λαμπερό κέντρο της πόλης με τα φώτα και τα εμπορεύματα, υλικά και άυλα. Θα μπαίνουν στους κινηματογράφους, τα θέατρα, για να διαβάζουν τις ανακοινώσεις τους.

Έχουμε βάλει καλά στο μυαλό μας το δικαίωμα να μπορούμε να καρπωνόμαστε τα ίδια προνόμια που η μπουρζουαζία κρατάει για τον εαυτό της. Το δικαίωμα στην πολυτέλεια, στην ευχαρίστηση, στα τριαντάφυλλα και όχι μόνο στο ψωμί. Απαιτούμε το κόκκινο Συμβούλιο και ο νομάρχης να επιβάλλουν την πολιτική

τιμή των 500 λιρών στους κινηματογράφους πρώτης προβολής, ώστε να χρηματοδοτηθούν τα δεκάδες νεανικά πολιτιστικά κέντρα της βάσης, τα κοινωνικά κέντρα, τα αυτοδιοικητούμενα κέντρα του αγώνα εναντίον της ηρωίνης [18]. Απαιτούμε μια συνάντηση με το δημοτικό και περιφερειακό Συμβούλιο για να συζητήσουμε την έννοια, το χρόνο και τον τρόπο αυτών των χρηματοδοτήσεων [19].

Κάποιες φορές η δυνατότητα ανασύνταξης με τους εργάτες του κεντρικού κύκλου του εργοστασίου μοιάζει προφανής και δυνατή· κάθε φορά ξεπηδά η απόπειρα «υπερκαθορισμού» από την πολιτική τάξη που θα ήθελε να οδηγήσει και πάλι στο «κέντρο», στη γενική καθοδήγηση, το αυθόρμητο κύμα της εξέγερσης. «Κάνουμε ένα καινούργιο 1968 και θα διαρκέσει, γιατί θα φύγουν από τη μέση οι γραφειοκράτες των ομάδων», θα πει ένας από τους 10.000 που κάποια Κυριακή του Οκτώβρη του '76 περικύκλωσαν το Λυρικό Θέατρο στην καρδιά του κέντρου της πόλης. Και, πράγματι, είτε πρόκειται για τις *A.O.-DP-Pdup*, είτε για το σκληρό, και τώρα πια οργανικό άκρο του ΙΚΚ, το *Mls*, είτε για τη μηδέποτε διαλυθείσα πρώην καθοδηγητική ομάδα της *LC*· η απόπειρα οικειοποίησης αυτών των εμπειριών είναι διαρκής για εκείνους που θέλουν την ηγεμονία, δυσφημιστική για όποιον τις βλέπει σαν κίνδυνο, διανοουμενίστικη για όποιον βλέπει αυτές τις συμπεριφορές από τα ψηλά των γραφείων των περιοδικών τους (π.χ. *Ombre Rosse*), ή για όποιους, λίγο αργότερα, που θα θελήσουν να διαβάσουν σ' αυτές, ποιος ξέρει, κάποιο επαναστατικό σχέδιο (π.χ. ο Toni Negri στο βιβλίο του «Κυριαρχία και Σαμποτάζ»). Αλλά στην πραγματικότητα το σύμπαν των *Κύκλων* είναι σε μεγάλο βαθμό μη αναγώγιμο στα σχήματα των μεγάλων στρατηγικών του να «κάνεις πολιτική». Η πορεία τους ξετυλίγεται αντιφατικά «μέσα, έξω, στα όρια της οργανωμένης αυτονομίας», αν και παραμένει ζωντανή η σχέση ανταλλαγής και όχι υποταγής με τις μεγάλες οργανώσεις, σαν κι αυτή που διευθύνει το περιοδικό *Rosso*. Η παρέμβαση των *Κύκλων* αναπτύσσεται συνεχώς στο εσωτερικό του εις βάθος εδαφικού ριζώματος, στηρίζοντας τις καταλήψεις σπιτιών, αντιπαλεύοντας με δραματικό τρόπο τη διάδοση της ηρωίνης, οργανώνοντας τις «περιπόλους» εναντίον της μαύρης εργασίας, ονειρεύομενοι μια κοινωνία ευτυχισμένη και απελευθερωμένη από οποιαδήποτε μορφή προσταγής και πάνω απ' όλα από τη μισθωτή εργασία. «Είμαστε οι ΕΡΥ-ΘΡΟΔΕΡΜΟΙ της μητρόπολης» θα γράφουν κάθε φορά που ετοιμάζονται να κατέβουν στην καρδιά της πόλης, στα εδάφη του «λευκού ανθρώπου» που κατέχει τους «πράσινους βοσκότοπους» των εμπορευμάτων και *del loisir* (ελεύθερου χρόνου, σ.τ.Μ.) [20].

Οι βαθιές και ασυμβίβαστες διαφορές ως προς την πορεία θα επιβε-

βαιωθούν δραματικά στο μυθικό πλέον φεστιβάλ του πάρκου Λάμπρο, το 1976. Το φεστιβάλ της *Προλεταριακής Νεολαίας* του 1976 είχε προετοιμαστεί με τη μέριμνα τόσο του περιοδικού *Re Nudo*, όσο και της *Lotta Continua* και άλλων οργανώσεων. Στις προθέσεις του Andrea Valcarenghi (*Re Nudo*), του «χώρου της αυτονομίας» και της *LC*, ήταν το φεστιβάλ να επικυρώσει την «ανασύνταξη» ανάμεσα στις πρακτικές των «πολιτικών» και σ' αυτές των εμπειριών της αντικουλτούρας [21]. Το *Re Nudo* πίστευε ότι η προγραμματισμένη διάλυση της *LC*, η δημιουργία του «χώρου της αυτονομίας» και η εκρηκτική σημασία που είχε αποκτήσει το φεμινιστικό κίνημα, θα μπορούσε ν' ανοίξει έναν ευνοϊκό χώρο στον οποίο θα μπορούσαν να ξανατεθούν οι θεματικές της υποκειμενικής απελευθέρωσης, που προϋποθέτει η επαναστατική διαδικασία. Η ίδια η άνθηση των *Κύκλων* ήταν η πλέον προφανής επιβεβαίωση τόσο της γέννησης μιας ανατρεπτικής μεταπολιτικής γενιάς, όσο και της επαναπρότασης ενός σημαντικού μέρους από τις θεματικές της αντικουλτούρας των χρόνων του '60.

Κάτι τέτοιο δε θα γίνει. Στη χάβρα των 100.000 του πάρκου Λάμπρο η ρήξη ανάμεσα στους οργανωτές και τους συμμετέχοντες θα προκύψει γρήγορα, άμεσα και χωρίς να είναι δυνατή η αποφυγή της.

Το οργανωτικό stuff του φεστιβάλ αποτελείτο από πολιτικά στελέχη που διαμορφώθηκαν τη δεκαετία του '60, στο βιογραφικό τους συμβίω-νε όλος ο «ηθικισμός» του αγωνιστή και το «γίνουμε εργάτες», ενώ υπήρχε ανησυχία για τη συμπαγή εμφάνιση της «ένοπλης τάσης» και το επερχόμενο τέλος της τάσης της «εργατικής κεντρικότητας». Οι διοργανωτές είχαν συλλάβει το φεστιβάλ με μια πολύ αυστηρή οργάνωση (το πάλλο για τις συναυλίες, οι χώροι για τις συνελεύσεις, οι τομείς για τις μικρές ομάδες πειραματισμού κλπ, κλπ). Τα stand με το φαγητό και τα ποτά τα διαχειρίζονται μικρές επαναστατικές ομάδες (της 4ης Διεθνούς, του μαρξιστικού-λενινιστικού χώρου κλπ) που πρέπει να πληρώνουν 150.000 λίρες τη μέρα γι' αυτό το μονοπώλιο και είναι υποχρεωμένες να δουλεύουν σαν τρελλές για να χρηματοδοτήσουν τις οικείες οργανώσεις τους. Πάνω-πάνω η γραμματεία (ανάμεσα στα μέλη της ο Gigi Noia και ο Schianchi της *LC* που τα ονόματά τους θα γίνουν αντικείμενο χλευασμού) που διοικεί μια σκληρή και πανταχού παρούσα ομάδα περιφρούρησης.

Δημιουργείται αμέσως μια ενοχλητική κατάσταση. Το αριστερό δημοτικό συμβούλιο δε θέλει να παραχωρήσει νερό και μετά προσπαθεί να κόψει και το ρεύμα [22], αλλά ακόμη πιο προφανής είναι η εκπληκτική πολυπλοκότητα των υποκειμενικότητων που είναι παρούσες: οι απο-

φασισμένες φεμινίστριες που θα καταλάβουν με χαστούκια και σπρωξιές την κεντρική σκηνή του πάρκου, οι ομοφυλόφιλοι που θα φωνάζουν «είμαστε εδώ για ν' αγωνιστούμε, αλλά και για να χτυπήσουμε», η σκληρότητα της ομάδας περιφρούρησης σε σχέση με το πρόβλημα των ναρκωτικών, με βάση το σύνθημα «μαζί με τον έμπορο δέρνουμε και τον αγοραστή» [23]. Ο Alberto Grifi (στην αναντικατάστατη μελέτη του για το φεστιβάλ) θα αποθανάτισει με εικόνες μια αλληλουχία ιδιαίτερας δραματικής, όπου βλέπουμε τους σκληρούς αγωνιστές να τραγουδούν τον ύμνο του *Potere Operaio* για να καλύψουν τα ουρλιαχτά και το ξυλοκόπημα ενός υποτιθέμενου «τοξικού», «φτιαγμένου», που τον «τσουβαλιάζουν» μέσα σε μια σκηνή της οργάνωσης.

Αλλά η πιο βαθιά ρήξη θα έρθει με τις «κουλτούρες» που εκφράζει η νεανική μάζα, που έχει συρρεύσει απ' ολόκληρη την Ιταλία. Το νεανικό προλεταριάτο δείχνει αμέσως τη μη ανεκτικότητα του απέναντι στο ύφος και το προβλεπόμενο πρόγραμμα. Ξεσπά μια βίαιη διαμαρτυρία, αναποδογυρίζονται οι πάγκοι του φαγητού, καταλαμβάνονται χώροι που δεν είχαν προβλεφθεί, οργανώνεται στην πραγματικότητα ένα αντι-φεστιβάλ. Η διεύθυνση θα προσπαθήσει να καταπραύνει τις διαμαρτυρίες, φέρνοντας ολόκληρα φορτηγά ψημένα κοτόπουλα, αλλά κι αυτό το τέχνασμα δε θα πιάσει, τα φορτηγά θα δεχτούν επίθεση και τα κοτόπουλα θα χρησιμοποιηθούν σαν μπάλλες ποδοσφαίρου.

Απαλλοτριώση, επανοικειοποίηση και γενικευμένη αυτοδιεύθυνση είναι οι ασυμβίβαστες δυναμικές που διέπουν την εξέγερση και μάταια κάποιοι θα φωνάζουν «Συνέλευση, Συνέλευση! Δεν απαλλοτριώνουμε από συντρόφους!».

Προκύπτει ξεκάθαρα ότι είναι μία ρήξη δίχως επιστροφή. Το σύστημα των ελέγχων, των εγγυήσεων, των συναινέσεων της παλιάς «μορφής κόμματος» έχει διαπεράσει τις υποκειμενικότητες της πρώην εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς: οι πρώην ομάδες προσπαθούν να ελέγξουν τους πιο οργισμένους εργάτες, τους ακραίους φοιτητές και διανοούμενους (αλλά μάταια). Η *Lotta Continua* προσπαθεί να ελέγξει τους υποπρολετάριους, τους περιθωριακούς, τα παιδιά που τα λένε έξω από τα δόντια. Το *Re Nudo* ονειρεύεται την αναγέννηση των μεγάλων ιδανικών του χίππικου κινήματος και τέλος, το ΙΚΚ ξαναγυρίζει στις «ρίζες» του σταθερού προλεταριάτου, επιδιώκοντας να γίνει «αγωνιστικό και κυβερνητικό κόμμα». Όλοι με αγωνιστικούς κανόνες αρκετά συγκεκριμένους, με μια ηθική εναλλακτική, αλλά αυστηρή, γιατί στο βάθος του δρόμου βρίσκεται πάντοτε η Επανάσταση. Έτσι ώστε στο τέλος (με δεδομένο ότι η Επανάσταση δεν έρχεται) η μαχητικότητα να γίνεται ένα είδος

κόκκινου δεσμευτικού προσκοπισμού βαρετού και χωρίς διεξόδους. Απ' αυτό το πανόραμα διαχωρίζονται εκείνοι της *Προλεταριακής Νεολαίας* σπάζοντας οποιαδήποτε συνενοχή μ' εκείνους που θεωρούνται ως οι νέοι αφομοιωτές [24].

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΜΕ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΑΠΟ ΕΝΑΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΩΡΟ.

Τα γεγονότα του φεστιβάλ του πάρκου Λάμπρο θέτουν εκ νέου στους *Κύκλους* το πρόβλημα της αυτοοργάνωσης, του συντονισμού των ποικίλων εμπειριών των περιφερειακών συλλογικοτήτων. Αλλά ο στοχασμός είναι επίσης δραματικός σε ό,τι αφορά τις μορφές του υποκειμενικού αυτοκαθορισμού. Σχηματοποιείται η διαπίστωση της αδυναμίας διαχωρισμού της ατομικής απελευθέρωσης από τη σφαίρα της πολιτικής προοπτικής: αν η ένταξη σε ομάδες έχει τελειώσει, υπάρχει πάντα η ανάγκη να επινοηθούν νέες μορφές συλλογικής δράσης εναντίον της «δυσοίωσης ψευδαίσθησης που κηρύσσει εναλλακτικούς παραδείσους και αρνείται τους αγώνες. Γιατί το μυστικό της επιτυχίας των *Κύκλων* δεν είναι η πολιτική γραμμή, αλλά η πολιτική». Εξ ου η απαίτηση για «τόπους» σύγκρουσης και κοινωνικοποίησης.

Στο «ιστορικό κέντρο» της πόλης καταγράφεται ακόμα η παρουσία των εξωκοινοβουλευτικών πολιτικών εδρών. Με κάποιες απ' αυτές τις οργανώσεις η ρήξη δεν είναι πλήρης (π.χ. με τάσεις της *Autonomia Operaia*, η οποία προσπαθεί με μεγάλη καθυστέρηση να επανοικειοποιηθεί την τώρα πια φθαρμένη εμπειρία του *Re Nudo*) και θα πραγματοποιηθεί μόνο στα μισά του '77, αλλά το αίτημα είναι η ύπαρξη ενός ιδιάιτερου σημείου αναφοράς, γενικού και εντελώς ανεξάρτητου. Σίγουρα οι εκπρόσωποι των *Κύκλων* συμμετέχουν στις συνελεύσεις των δυο-τριών συντονιστικών των πολιτών (π.χ. στην οδό Vigevano του *Co.Cu.Lo* και στην οδό Disciplini του χώρου γύρω από το *Rosso*) που οργανώνονται από τις τάσεις της αυτονομίας, αλλά η συμμετοχή τους συνδέεται περισσότερο με τη δυνατότητα διασάυνρωσης με υποκείμενα άλλων περιοχών, και λιγότερο με την ταύτιση με το σύνθετο θεωρητικό οπλοστάσιο της *Autonomia Operaia*.

Γίνεται έτσι επείγουσα η ανάγκη δημιουργίας ενός κατάλληλου «τόπου αναφοράς» στην καρδιά της πόλης:

Καταλάβαμε ένα χώρο που θέλουμε να μεταμορφώσουμε σ' ένα κεντρικό σημείο αναφοράς της ορμής, της κουλτούρας και του τρόπου ζωής του μιλανέζικου νεανικού προλεταριάτου. Ποιο είναι το σχέδιο; ... Να οικοδομήσουμε μια γειτο-

νιά τρόπων ζωής, δεν θέλουμε να κλειστούμε και πάλι στο γκέτο του κατειλημμένου χώρου. Να πάρουμε τα σπίτια, τους δρόμους, τα μαγαζιά. Κι αυτό για να πραγματώσουμε το «να πάρουμε την πόλη», σε μια ζώνη νέων συμπεριφορών. Θέλουμε να οικοδομήσουμε έναν τόπο επίθεσης και όχι άμυνας. Δεν είμαστε ένα κέντρο βοήθειας, είμαστε ένα κέντρο επιθετικής οργάνωσης».

Γεννιέται έτσι η κατάληψη της οδού Giovassino, στο ιστορικό κέντρο της Brega, τη γειτονιά των καλλιτεχνών και δύο βήματα από το οικονομικό και βιομηχανικό κέντρο της πόλης. Το κέντρο της οδού Giovassino είναι ένα κτίριο με πολλούς ορόφους, στο δεύτερο και στον τρίτο θα δοκιμαστούν μορφές συλλογικής ζωής, στο ισόγειο και στον πρώτο όροφο θα ανοίξουν μαγαζιά, τεχνικές δραστηριότητες, πολιτιστικοί χώροι, υπηρεσίες παρέμβασης, εκδοτικές δραστηριότητες.

Οι οργανισμοί που θα γεννηθούν στο εσωτερικό αυτής της εμπειρίας θα είναι ποικίλοι:

Κέντρο του αγώνα εναντίον της ηρωίνης· κέντρο ιατρικής περίθαλψης· κέντρο καταλήψεων και συντονισμού σπιτιών για τους νέους· κέντρο οργάνωσης εναντίον της μαθητείας και της μαύρης εργασίας· κέντρο νομικής άμυνας· χώρος συνελεύσεων· μόνιμη αγορά μεταχειρισμένων· γυμναστήριο για τη φυσική και νοητική εκπαίδευση του σώματος· φωτογραφικό εργαστήριο κλπ.

Ονειρεύονται επιπλέον να πραγματοποιήσουν: έναν αυτοδιευθυνόμενο χώρο για παιδιά, ένα χώρο για το φεμινιστικό κίνημα· και σχολές θεάτρου, μιμητικής, μουσικής κλπ.

Μια αυθεντική γενική γειτονιά που έχει και τη δική της εφημερίδα, με το όνομα *Viola* [25]. Ένας τόπος σε συνεχή αναβρασμό, κατοικημένος από οριζόντιες υποκειμενικότητες, που σκοπεύει στη συνεχή οικοδόμηση δικτύων συντροφικότητας, περιφερειακών σχημάτων, κουλτούρων αλλαγής. Το Νοέμβρη θα γίνει προσπάθεια για τη διοργάνωση ενός «πανεθνικού χάπενινγκ». Το κρατικό πανεπιστήμιο θα περικυκλωθεί από χιλιάδες αστυνομικούς. 3.000-4.000 άτομα προερχόμενα απ' ολόκληρη την Ιταλία, με μια ισχυρή υπεροχή όμως του βορρά, θα αντιπαρατεθούν σ' ένα κλίμα απόλυτης σύγχυσης, επιβαρυνόμενο από την παρουσία εκατοντάδων περίεργων που δεν τους περίμεναν ούτε τους ήθελαν εκεί, που θα τους ορίσουν ως «μικροαστούς του Μιλάνου, γεμάτους ιδεολογίες». Οι εσωτερικές διαιρέσεις είναι προφανείς, αλλά όχι τέτοιες που να εμποδίζουν την ενότητα μέσα στη διαφορά. Συνολικά οι *Κύκλοι* δεν θα είναι ευχαριστημένοι από την έκβαση του χάπενινγκ.

Από τα ντοκουμέντα που θα κυκλοφορήσουν από τις συλλογικές, πυρετώδεις συνελεύσεις, θα προκύψουν ωστόσο δύο τάσεις, ριζικά αντιτιθέμενες:

Υπήρχαν οι βετεράνοι του Lambro, ανιάτοι ιερείς της λατρείας του μαύρου που είχαν πει τις δυο μέρες ασφυξίας, βρωμιάς και παρα-υπαρξισμού· υπήρχε το καινούργιο νεανικό κίνημα, εκείνο που πήζει στο εσωτερικό των κοινωνικών κέντρων, εκείνο του αγώνα στο αγαπημένο σινεμά, του αγώνα εναντίον της ηρωίνης, εκείνο των οργανωμένων ανέργων. Δύο διαφορετικοί και αντιτιθέμενοι τρόποι σύλληψης του κινήματος, του επαναστατικού του ρόλου.

Το σημαντικό για όλους είναι ν' αρχίσει μια διαδικασία συνένωσης και τροποποίησης της αυτοαναφορικότητας κάθε ξεχωριστής περιφερειακής συλλογικότητας. Μια διαδικασία που θεωρείται απρόβλεπτη, αλλά που θέλει να επαναφομοιώσει τόσο τη συλλογική ταυτότητα, όσο και την ανάγκη χρήσης της βίας.

Το happening στο Statale θα παράγει μια νέα ατελείωτη ποσότητα πολεμικών: ο πρύτανης Schiavinato θα κλείσει το πανεπιστήμιο επ' αόριστον, κατηγορώντας τους Κύκλους ότι προκάλεσαν ζημιές εκατοντάδων εκατομμυρίων λιρών, το ΙΚΚ ρίχνει λάδι στη φωτιά και θέλει να καλέσει μια συνέλευση πολιτών εναντίον του νέου υποκόσμου· αλλά οι Κύκλοι βρίσκονται στην επίθεση. Διαμαρτύρονται κατά τη διάρκεια του Venditti στο Palalido και συγκρούονται με τους οργανωτές (Κανάλι 96 και Αο)· η CL ακυρώνει συναυλία με τον Alain Stivel λόγω του φόβου επεισοδίων και η Fgci καλεί συναισθηματικά τους Κύκλους να συμμετάσχουν στις εργασίες των Συμβουλίων των Ζωνών.

Αλλά η πρωτοβουλία που θα κάνει πιο γνωστούς τους Κύκλους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, θα είναι η διατάραξη της προμερέρας της Σκάλας του Milano, το Δεκέμβρη του 1976.

Η απόφαση «παρεμπόδισης» της προμερέρας της Σκάλας πάρθηκε κατά τη διάρκεια του happening και η ΑΟ με την MLs, παρά τη θέλησή τους, δεν μπόρεσαν να κάνουν πίσω, αν όχι για τίποτα άλλο, τουλάχιστον λόγω της γενετικής τους μήτρας. Αλλά ο δρόμος και η πλατφόρμα που επιλέχθηκαν από τους Κύκλους ήταν υπερβολικά πυκνοί και άγνωστοι για να μπορούν να ελεγχθούν και να γίνουν αποδεκτοί απ' αυτές τις καθοδηγητικές ομάδες. Έτσι την τελευταία στιγμή θα υπάρξουν δύο διαδηλώσεις. Μία των Κύκλων (ελάχιστων) που σχετίζονται μ' αυτές τις οργανώσεις· και η άλλη των πραγματικών Κύκλων της Προλεταριακής Νεολαίας με τη μερική στήριξη ορισμένων τομέων της LC. Όπως είναι φυσικό η σύγκρουση με την αστυνομία θα είναι εξαιρετικά βίαιη. Οι νεολαίοι των Κύκλων – που τους άφησαν μόνους ακόμη και οι μυθικές «ομάδες περιφρούρησης» των «ιστορικών ομάδων» – θα εγκλωβιστούν στην οδό Carducci δεχόμενοι επιθέσεις στην ουρά της πορείας και αδυνατώντας να προχωρήσουν μπροστά σ' έναν τείχος χίλιων αστυνομικών

και καραμπινιέρων. Θα πληρώσουν ένα υψηλό τίμημα, 250 προσαγωγές, 30 συλλήψεις, δεκάδες τραυματίες και δύο παιδιά μισοκαμένα από λαθρομένη ρίψη μολότωφ.

Παρά την εκφρασθείσα σ' όλες τις γειτονιές αλληλεγγύη, παρά την πεποίθηση και την αποφασιστικότητα να προχωρήσουν, μπορούμε να πούμε ότι το κίνημα των *Κύκλων* δε θ' αναρρώσει ποτέ από την «ήττα» της Σκάλας ή θα υποχρεωθεί, οπωσδήποτε, ν' αλλάξει δέρμα και πορεία. Οι περιοχές των *Κύκλων* θα δεχθούν την επιδρομή των αγωνιστών του ένοπλου αγώνα, προς αναζήτηση νέων μελών. Η *οργανωμένη Αυτονομία* θα υποχρεωθεί με τη σειρά της ν' αντιμετωπίσει αυτή την αντίφαση, επιλέγοντας να υψώνει συνεχώς την «έξη» της περιφερειακής της δράσης. Η «περιφερειακή αντιεξουσία» θα γίνει το παράδειγμα και των μεν και των δε. Μ' αυτή την έννοια μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το κίνημα του '77 (του τύπου εκείνου της Bologna) [26] στο Μιλάνο δεν υπήρξε ποτέ και ενώ εκείνο εξεράγη σ' ολόκληρη την Ιταλία, στις λομβαρδικές μητροπολιτικές περιοχές αναλώθηκε στη δραματική επιλογή ανάμεσα στην παρανομία της καθημερινής ζωής, την ανάγκη-σχέδιο της συνέχισης της οικοδόμησης «κοινωνικών χώρων» ριζοσπαστικής απελευθέρωσης και της τραγικής δύναμης της διάδοσης του «μεγάλου δράκου» της ηρωϊνής.

Στην αύξηση της δυσκολίας και της δυσπιστίας των *Κύκλων* θα συμβάλει η δραματική σύγκρουση της οδού De Amicis το 1977. Την ημέρα του θανάτου του πράκτορα Custrà οι *Κύκλοι* θα πειστούν ότι βρίσκονται μέσα στις διαδηλώσεις δυνάμεις που κινούνται υπογείως, χρησιμοποιώντας αυτούς τους συλλογικούς χώρους πολιτικής δράσης για να επιβάλλουν την ηγεμονία τους μέσω της χρήσης των όπλων.

Στα τέλη του '77 οι *Κύκλοι* θα συμμετάσχουν στη μεγάλη συνάντηση της Bologna, που έμοιαζε να προαναγγέλλει μια πανεθνική οργάνωση των διαφόρων αυτόνομων καταστάσεων. Όπως είναι γνωστό, αυτό δε θα συμβεί και ενώ ένα ολόκληρο πολιτικό ρεύμα συγκροτείται για την εσωτερική γραμμή, τα πραγματικά υποκείμενα του '77 βρίσκονται όλα στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης για να χορέψουν, να επικοινωνήσουν, να διασκεδάσουν, αδιαφορώντας για τις φιλονικίες εκείνων που θέλουν να διευθύνουν τη ζωή και τις εμπειρίες τους. Μετά την Bologna ο αέρας έγινε ακόμη πιο ψυχρός, υπήρχε μεγάλη βιασύνη. Οι *Κύκλοι* έμοιαζαν θαμπωμένοι και η συζήτηση πάνω στις κατάλληλες μορφές οργάνωσης και πολιτικής πρακτικής γίνεται καθημερινή και σπασμωδική.

Στον ασύρματο τηλεγράφο του κινήματος, τα συντονιστικά και οι

συλλογικές καταστάσεις είναι γεμάτα ψιθύρους και κραυγές, οι ιδέες σχηματισμών όπως οι *Brigate Rosse* ή η *Prima Linea* φαίνεται πως έχουν τους φορείς τους εδώ κι εκεί, αλλά η σκηνή είναι πολύ μπερδεμένη, μόνο φωνές και συζητήσεις για φήμες [27]. Οι νεολαίοι των *Κύκλων* αντιλαμβάνονται ότι βρίσκεται εν εξελίξει μια περίπλοκη παρτίδα σκάκι ανάμεσα στο χώρο της οργανωμένης αυτονομίας και την επέκταση της ένοπλης τάσης. Πολλοί πείθονται ότι για μια ακόμη φορά η συζήτηση γίνεται για να στρατολογήσει η κάθε οργάνωση νέα μέλη. Αισθάνονται σαν ένα γυάλινο βάζο ανάμεσα σε δύο κουτιά, το ένα είναι από σίδηρο και το άλλο από ατσάλι. Επιπλέον περισσότεροι από τους μισούς ηγέτες της *Εργατικής Αυτονομίας* ήταν διαφορετικοί απ' αυτούς, «στεκόντουσαν καλά», ήξεραν να μιλούν με σιγουριά, υπήρχε προσωπολατρεία και βεβαιότητες του τύπου «πηγαίνουμε και το κάνουμε».

Δεν υπήρχαν στενές σχέσεις σε προσωπικό επίπεδο: ήταν διατεθειμένοι να παρεμβαίνουν τα Σάββατα στην Alfa Romeo εναντίον της έκτακτης εργασίας, αλλά ένιωθαν στενάχωρα, ήταν πολύ μακριά από το πρόβλημα, ο δικός τους κόσμος είναι η προσωρινότητα, η μαύρη εργασία, η μικρή επιχείρηση, η υλική τους κατάσταση είναι ήδη ολοκληρωτικά ενταγμένη στις διαδικασίες που θα κυριαρχήσουν τη δεκαετία του '80: την «εργατική κεντρικότητα» δεν την έζησαν ποτέ. Προσπαθούν να φτιάξουν «φύλλα» πληροφόρησης για την προλεταριακή οργάνωση στη μητρόπολη, ως πρώτη προσπάθεια ανάλυσης των κοινών εμπειριών των μιλιτάντων περιφερειακών συλλογικοτήτων και παροχής των θεωρητικών και πρακτικών οδηγιών για την υλοποίηση ενός συλλογικού προτάγματος, περνώντας από τη διάχυτη αυτονομία στην προλεταριακή οργάνωση στη μητρόπολη [28].

Δεν πιστεύουν πια στην πιθανότητα:

... αυτόνομης δράσης σε κάθε ξεχωριστή ζώνη, για να υπάρξουν κατόπιν συγκεκριμένες στιγμές συντονισμού, πάνω σε πρωτοβουλίες οριοθετημένες και ποτέ σταθερές [29].

Αυτό φτώχνει τη συζήτηση και παρεμπόδιζε την κυκλοφορία των περικομένων και των μορφών του αγώνα:

... δημιουργώντας στην πραγματικότητα μια νοοτροπία συμμορίας, η οποία προκάλεσε σοβαρούς και παιδικούς σεχταρισμούς, για να μην πούμε συγκρούσεις ανάμεσα στους διάφορους *Κύκλους*. Σήμερα είναι αναγκαίο να ψάξουμε και πάλι σ' όλες τις τάσεις του μητροπολιτικού προλεταριάτου, από τη μια πλευρά εκφρασμένες ανταγωνιστικές συμπεριφορές και από την άλλη ήδη υπαρκτά ψήγματα αυτόνομης οργάνωσης, ώστε από το σύνολο αυτών των δύο πραγμάτων να μπουν οι βάσεις αυτής καθεαυτής της προλεταριακής οργάνωσης [30].

Με την κατασταλτική πρόνοια του κεφαλαίου και την παραγωγική

αποκέντρωση δεν μπορούμε πλέον:

... να κατανοήσουμε την αντιξουσία σαν ένα χαράκωμα που πρέπει να σκάψουμε στο χώρο της εργασίας και τη διαπραγμάτευση σαν τρόπο επιβολής των εργατικών αναγκών: η αντιξουσία γίνεται άμεσα η σύγκρουση με το κεφάλαιο, μια σύγκρουση καθημερινή και συνεχής, που βλέπει στο έδαφος το μοναδικό πεδίο μάχης, χωρίς πια γραμμές οριοθέτησης και μεσολάβησης ανάμεσα στο κεφάλαιο και το προλεταριάτο... Να δημιουργήσουμε προλεταριακές περιπόλους που θα πηγαίνουν να ελέγχουν την οργάνωση της εργασίας και την περιφερειακή ταξική σύνθεση, να δημιουργήσουμε επιτροπές και ομάδες παρέμβασης που θα ξετρυπάνουν τις φωλιές της μαύρης εργασίας, τους εμπόρους ηρωίνης που σπέρνουν το θάνατο: να κάνουμε επιτροπές αντιπληροφόρησης προκειμένου να υπάρχει συνολική γνώση της στρατιωτικοποίησης στην οποία υποκείμεθα περιπόλους εναντίον της ακρίβειας της ζωής, που θα επιβάλλουν τον έλεγχο των τιμών και την ποιότητα των εμπορευμάτων που πωλούνται στα διάφορα μαγαζιά ομάδες μελέτης που θα αναλύουν τη βλαβερότητα της ζωής στη μητρόπολη [31].

Αυτή η προσπάθεια επεξεργασίας ενός πολιτικού σχεδίου με βάση την ίδια την εδαφική εμπειρία, καταλήγει σε μια μητροπολιτική (και εθνική) κατάσταση όπου κλείνει η ψαλίδα καταστολή/ένοπλος αγώνας και ωριμάζει η κρίση του «μετά την Bologna», μετά το εκρηκτικό τράνταγμα του κινήματος του '77. Το κατασταλτικό σχέδιο που επεξεργάστηκε η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, η οργανωτική επιτάχυνση των ένοπλων σχηματισμών, η αδυναμία της οργανωμένης αυτονομίας να τοποθετηθεί σαν ανάχωμα στα όρια της παρανομίας, έχουν σα συνέπεια την αδυναμία των *Κύκλων* και των *Συλλογικοτήτων* να συνεχίσουν την πρακτική του αυτοκαθορισμού, εκτιθέμενοι από τους πρώτους στο κύμα της καταστολής.

Θα προσπαθήσουν απεγνωσμένα να διατηρήσουν την αυτονομία και το συλλογικό τους σχέδιο, αλλά η δύναμη των δικών είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από την άρτι γεννηθείσα δημιουργική τους δύναμη. Το '77-'78 στο Milano και τη hinterland είναι ένας χρόνος αναδίπλωσης. Η ηρωίνη προχωρεί ακάθεκτη (το Μιλάνο θα γίνει η πρωτεύουσα της κατανάλωσης και των θανάτων από ηρωίνη και θα διατηρήσει αυτή την «πρωτοκαθεδρία» σε ολόκληρη τη δεκαετία του '80) και η επιλογή του ένοπλου αγώνα παίρνει τη μορφή μιας υπαρξιακής αναγκαιότητας, μιας άκαμπτης χειρονομίας ως αντίδραση στη διάλυση των εύθραυστων κοινωνικών δεσμών, πο μόλις έχουν οικοδομηθεί. Παραμένουν στις περιφέρειες και τη hinterland κάποιοι τόποι (καμμία δεκαριά) αντίστασης, που θα βιώσουν με ορμή και αξιοπρέπεια την εμπειρία τους. Στον ορίζοντα προβάλλουν νέες εμπειρίες που γεννιούνται μέσα από τις στάχτες των προηγούμενων.

Αλλά η εμπειρία των *Κύκλων* και των τριών μεγάλων *Αυτοδιευθυνόμενων Κοινωνικών Κέντρων*, έχει σημαδέψει καθοριστικά τους νέους τρόπους παρέμβασης στο έδαφος. Ο αυτοκαθορισμός κάθε ξεχωριστής εμπειρίας, η αυτοδιεύθυνση, η απαίτηση του εδαφικού ριζώματος, η ριζική άρνηση της μεσολάβησης, η αντίληψη μιας κοινωνικής διαδικασίας που τείνει αμείλικτα να περιθωριοποιεί τα μη πειθαρχημένα υποκείμενα, η σκληρή πάλη εναντίον της πολιτικής των «θυσιών» [32], η άρνηση του προγράμματος των «εσχάτων οριζόντων» [33], η μετατόπιση της κεντρικότητας της σύγκρουσης από ένα πρόβλημα χρόνου σε πρόβλημα χώρου [34] και η ανάγκη της εδώ και τώρα απελευθέρωσης είναι όλα τμήματα ενός μωσαϊκού που θα σημαδέψει όλες τις επόμενες εμπειρίες. Μια πορεία που προφανώς δεν στρεφείται αντιφάσεων και είναι συνεχώς μετέωρη ανάμεσα σε κοινοτιστικές πρακτικές και δημιουργικές και αιφνίδιες επιστροφές στο πολιτικό πρόγραμμα-σχέδιο της *οργανωμένης Αυτονομίας*. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η κορυφογραμμή που χωρίζει τη δράση της «διάχυτης και δημιουργικής αυτονομίας» από την κατ' ουσίαν νεο-λενινιστική της «οργανωμένης αυτονομίας», θα απομακρύνει για χρόνια τη μια πλευρά από την άλλη, φτάνοντας μέχρι τις μέρες μας.

Εάν είναι σωστό να υποθέσουμε ότι το κίνημα του '77 στην εγκάρσια και διανοητική εκδοχή του μολυνέζικου χώρου ήταν η «συνειδητή προαγγελία» μιας εποχιακής καμπής ανάμεσα στο βιομηχανικό και το μετα-βιομηχανικό, το υλικό και το άυλο [35], δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι εδαφικές κολλεκτίβες των βιομηχανικών ζωνών του βορρά υπήρξαν η έκφραση της επανεδαφικοποίησης των υλικών διαδικασιών και της καθημερινής ζωής, σε σχέση με τη βία της παραγωγικής αποκέντρωσης. Στη συμπεριφορά τους υπήρχε το σπέρμα ενός νέου τρόπου αντίληψης της σχέσης με την κουλτούρα της εργασίας, η διαίσθηση της αναπόφευκτης αντιπαράθεσης με την ευελιξία της αγοράς εργασίας, η κατανόηση (σίγουρα όχι «συνειδητή») του επερχόμενου τέλους των μορφών κάθετης αντιπροσώπευσης, η αντίληψη της επέκτασης της παραγωγικής οριζοντίωσης ως βάσης των νέων μορφών τυπικών ή έξωσυστεμικών αντιπροσωπεύσεων. Οι «οικονομικοί και «πολιτικοί» «τοπικισμοί» κυρίως τότε αρχίζουν να μορφοποιούνται, και η απάντηση των *Κύκλων* μπορούσε να είναι μια ασυνήθιστη ευκαιρία για τη θεσμική και νεο-θεσμική αριστερά να ανανεώσουν τις αποσκευές της πολιτικής τους δράσης. Μπορούσε να είναι μια ευκαιρία για να μη χαριστεί «η κουλτούρα της εργασίας και των παραγωγών» στις ήδη τότε σχηματιζόμενες δυνάμεις της νέας «κοινωνικής δεξιάς». Κάτι τέτοιο δε συνέβη. Το «σύστημα

των κομμάτων» αναζωογονημένο από το ΙΚΚ του Berlinguer [36] αποφασίζει να παρουσιαστεί οριστικά ως «μορφή-Κράτος» [37], δίχως να καταλαβαίνει απολύτως τίποτα από την εν εξελίξει βαθιά ανατροπή στη σφαίρα της παραγωγής. Και είναι μέσα σ' αυτό το σχήμα που θα εξαπολυθεί η επιχείρηση της «7ης Απρίλη», στημένη έτσι ώστε να αποκεφαλίζει όχι μόνο τους αντιπροσώπους του προπλάσματος της «οργανωμένης αυτονομίας», αλλά και, κυρίως, να δώσει ένα ισχυρό μήνυμα νέας κοινωνικής πειθάρχησης σε όλα τα εξεγερμένα υποκείμενα που «φτάνουν» στον παραγωγικό κύκλο αποτελώντας ήδη ένα σύμπαν απείθαρχο και συγκρουσιακό [38]. Η κληρονομιά των *Κύκλων*, των κοινωνικών αγώνων, του κύματος του '77, είχε διεισδύσει στο σύμπαν μεγάλου μέρους του νεανικού προλεταριάτου· η χρήση του για παραγωγικούς σκοπούς γίνεται προβληματική.

Στις μεγάλες μητροπολιτικές hinterland οι *Κύκλοι* είναι λίγοι και σιωπηλοί, αμυνόμενοι σαν το οχυρό Απάτσι εναντίον μιας εξωτερικής κοινωνίας που θεωρείται απολύτως εχθρική, ελεγχόμενη από τους εμπόρους της ηρωίνης και νοθευμένη από την έκρηξη της μεσολάβησης των ΜΜΕ: η παραλία κάτω από το οδόστρωμα θα είναι για πολλούς απ' αυτούς η κουλτούρα του πανκ.

Στη μιλανέζικη περίπτωση, το μεγαλύτερο μέρος των *Κύκλων* θα ηττηθεί από την ηρωίνη, μια μειοψηφία θα ασκήσει τη «διάχυτη τρομοκρατία», άλλοι θα συσφίξουν κι άλλο τους δεσμούς τους με τους εναπομείναντες τόπους, με διάφορους τρόπους: το *Fornace* που ενισχύει τη ροπή του προς την αντικουλτούρα, το *Leoncavallo* όπου συχνάζουν οι πιθανώς πιο σκληρές υποκειμενικότητες, φορτωμένες με τη μνήμη του παρελθόντος (αντόνομοι, μαοϊκοί, εργατικοί χώροι κοντά στις ένοπλες ομάδες), το κατειλημμένο σπίτι της οδού dei Transiti, όπου συγκεντρώνεται η πιο δημιουργική πτέρυγα της διάχυτης αυτονομίας, σε μερικούς περιφερειακούς *Κύκλους* (τα κοινωνικά κέντρα Ambrogio στην Baggiona, η Locanda στο Baggio, το Quadrotto, κλπ). Το ζήτημα που καταλαμβάνει τον περισσότερο χρόνο της πολιτικής δράσης, συνδέεται με την καταστολή. Οι συλλήψεις φτάνουν τις εκατοντάδες και η σφαίρα του δικαστικού καταλήγει να συνθλίψει μεγάλο μέρος της πολιτικής συζήτησης και της εδαφικής παρέμβασης.

Πολλά υποκείμενα προερχόμενα από την εμπειρία των *Κύκλων* θα υποστούν ένα βαρύ πλήγμα από τα νέα σχήματα της συλλογικής πειθάρχησης. Η πολιτική της «έκτακτης ανάγκης» που θα αποτελέσει την κυρίαρχη μορφή διακυβέρνησης στη δεκαετία του '80, δεν αφήνει πιθανούς χώρους ανασύνταξης. Σιγά-σιγά η δράση των *Κύκλων* σβήνει απο-

μονωμένη, εγκαταλείπει τους τόπους εδαφικής δράσης, κατ' ουσίαν αποξενώνεται από τις εν εξελίξει παραγωγικές διαδικασίες. Η ολοκληρωτική εχθρότητα του εδάφους που βιώνουν, ωθεί στη δημιουργία κλειστών τόπων, στους οποίους «υπάρχει αναγνώριση μεταξύ ίσων», ανάμεσα «σε πλάσματα διαφορετικά και όμοια». Η πανκ κουλτούρα θα αποτελέσει το ενοποιητικό στοιχείο, την απάντηση στην αβάστακτη πλημμυρίδα της ένδειας.

Γεννιέται έτσι ο *Virus* (Ιός) σ' ένα κατελλημένο σπίτι της οδού Correggio. Στην εμπειρία αυτή συναντώνται τόσο ένα μέρος των «ηττημένων» που προέρχονται από τους *Κύκλους*, όσο και εκείνοι που προτείνουν μια νέα μορφή συλλογικής δράσης, διαχωρισμένη και έντονα αναγνωρίσιμη από τα σημεία, τους τρόπους και το «στυλ». Ο κόσμος της διάχυτης παραγωγής, οι περιοχές της εδαφικής αντιεξουσίας συν τω χρόνω εγκαταλείπονται. Χρειάζεται ένας «τόπος», μια γενική γειτονιά όπου να δοκιμάζονται και να οργανώνονται με μορφές έντονα διαχωρισμένες οι ανάγκες και οι ζωτικοί τους κόσμοι. Το πανκ ανήκει εξ' ολοκλήρου στην αντικουλτούρα και είναι ριζοσπαστικό. Ο κόσμος της παραγωγής είναι εντελώς εχθρικός, «μη τόπος» παραγωγής ταυτότητας, μη τόπος πιθανής ανασύνθεσης στο έδαφος. Η προσοχή μετατοπίζεται ολοκληρωτικά από «τη φάση της παραγωγής στη στιγμή της αναπαραγωγής» [39]. Το «No future» (χωρίς μέλλον) είναι ο ενοποιητικός ορίζοντας, όχι όμως εννοούμενο ως μια νεκρική απουσία μέλλοντος, αλλά θεωρούμενο στο όνομα του δυνατού, ενός δυνατού που είναι ήδη υπαρκτό και αναγκαίο. Στη χρήση του σώματος ως μηχανή διαμαρτυρίας, στην αυστηρή και διαχωρισμένη διαχείριση της δική τους πολιτιστικής και μουσικής παραγωγής, παρατηρείται μια σπασμωδική ανάγκη διαχωρισμού και η αναγκαιότητα να αποφευχθεί οποιαδήποτε μόλυνση με την εμπορευματοποίηση και την αλλοίωση από τα ΜΜΕ. Το πανκ κίνημα θα επεκταθεί σε πολλές βιομηχανικές περιοχές, θα παράγει περισσότερα από 600 φανζίν σ' ολόκληρη την Ιταλία, θα υπερασπίσει την παραγωγή του μέσω του κυκλώματος της αυτοδιανομής [40], θα προσπαθήσει να καταστρέψει όλα τα προηγούμενα μουσικά είδη (προπάντων το ροκ). Στην υπόλοιπη πόλη οι μικρο-συνενώσεις που βασίζονται στην «εξέγερση του στυλ» [41] πολλαπλασιάζονται, έτσι όπως αιωρούνται ανάμεσα σεν «τάση» και «μόδα». Καταλαμβάνουν διαφορετικά τμήματα της πόλης, μαζεύονται σε συγκεκριμένα μπαρ ή σε συγκεκριμένα μητροπολιτικά στέκια' αλλά πιθανώς μόνο η πανκ πρακτική και εκείνη του dark φέρουν ίχνη ριζοσπαστικού πειραματισμού και προϊόντων αντικουλτούρας.

Η επικοινωνία ανάμεσα σ' αυτούς τους νέους μητροπολιτικούς σχηματισμούς και τους εναπομείναντες τόπους του προηγούμενου πολιτικού κύκλου (ανάμεσά τους και το *Leoncavallo*) θα είναι πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Στα μέσα της δεκαετίας του '80 θα υπάρξει μια απόπειρα επικοινωνίας-ανοχής μέσω της δημιουργίας ενός αυτοδιευθυνόμενου χώρου, του *Helter Skelter*, μέσα στο *Leoncavallo*. Η συμβίωση θα είναι σχετικά πολύ σύντομη και ο καθένας θα πάρει το δρόμο του. Ο *Ιός* θα περιπλανηθεί σε διάφορα μέρη στην πόλη, πρώτα στη λεωφόρο *Piave* και μετά θα καταλάβει ένα κτίριο της πλατείας *Bonomelli*. Άλλες μητροπολιτικές αντιθέσεις αναπτύσσονται, οι καταλήψεις κοινωνικών χώρων και κατοικιών θα είναι δεκάδες για ολόκληρο το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80. Αλλά οι σχηματισμοί που μετακινούνται στο έδαφος, εμφανίζονται κατακερματισμένοι, δικτυακοί, πολυκέφαλοι. Η αίσθηση που μοιάζει να τους ενοποιεί σχετίζεται περισσότερο με την «έλλειψη» και το δικαίωμα σ' έναν «κοινωνικό χώρο» για αγώνα και λιγότερο από μια κοινή κοινωνική και εργασιακή κατάσταση. Η μάχη εναντίον της ηρωικής αποκτά χαρακτηριστικά σχεδόν ιδεοληπτικά και το ενοποιητικό στοιχείο, ως αμυντικό οχυρό, που αντιπροσωπεύουν οι πανκ πρακτικές, καταλήγει στη «ρευστοποίηση» του σε πολλά ρυάκια μετά το τέλος του πειράματος του *Ιού*. Δεκάδες υποκειμενικότητες θα συμπαρασυρθούν απ' αυτό, άλλες υποχωρώντας στη μεγάλη παλίρροια της τυποποιημένης καθημερινότητας που τη βιώνει κανείς καρτερικά, και άλλες θα ψάξουν, παρά τις μεγάλες δυσκολίες, δρόμους συνένωσης και αντίστασης, έχοντας στις αποσκευές τους τη μνήμη της δεκαετίας του '70. Δεν πρόκειται πλέον για τόπους που οφείλουν να υπερασπίσουν, εδάφη με τα οποία μπορούν να ταυτιστούν, ολόκληρο το αστεακό πολύγωνο είναι ένα πιθανό πεδίο παρέμβασης για την ικανοποίηση αναγκών και επιθυμιών συνένωσης. Το κοινό σύνθημα «να σπάσουμε τον κύκλο, να καταστρέψουμε το κλουβί, να δημιουργήσουμε και να οργανώσουμε την οργή μας» εκφράζει όλη την αντιφατικότητα του να αισθάνεσαι «ιδιαίτερος» και συγχρόνως να είσαι «αναγνωρίσιμος».

Με το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80 κλείνει η εποχή των φανζίν και των πειραματισμών της μητροπολιτικής αντικουλτούρας. Το μητροπολιτικό πανόραμα εμφανίζεται σα μια «έρημη γη»· οι εργάτες των μεγάλων εργοστασίων σαν περιθωριακοί των *hinterland*, γεμάτοι «εργατικό φόβο» [42]:

Θυμάμαι την υπερβολική αλλά σημαντική φράση, ενός ηλικιωμένου εργάτη: «είμαστε σαν τους Εβραίους: τώρα μας περιμένει η τελική λύση». Ο φόβος, πράγματι, έμοιαζε να είναι η κυρίαρχη συγκινησιακή απόχρωση, το «*Stimmung*» το

κυρίαρχο ανάμεσα σ' εκείνους τους εργαζόμενους που ζούσαν σαν ομάδα ναυαγών. Είχε σκεπάσει τον ορίζοντά τους το μεγάλο πρόβλημα των ναρκωτικών, πάνω στα οποία σχεδόν όλοι, ξαφνικά, έδειχναν να έχουν άμεση (προφανώς οι πιο νέοι) ή έμμεση εμπειρία (μέσω συγγενών ή γνωστών). Η εικόνα του εργασιακού περιβάλλοντος έμοιαζε να κυριαρχείται από την εισβολή των τεχνολογικών καινοτομιών, θεωρούμενων στην κτηνώδη αν και πραγματική διάσταση της αντικατάστασης της ανθρώπινης εργασίας» [43].

Οι νέοι του διάχυτου εργοστασίου που, σε σχέση με την ένταξη και τη δουλειά στους *Κύκλους*, είχαν θέσει προκαταβολικά το πρόβλημα των νέων μορφών θεσμικής ή εξωθεσμικής αντιπροσώπευσης, παρέμεναν αόρατοι ή διασπαρμένοι στις περιφέρειες και στις hinterland.

Το Μιλάνο είναι μια τεράστια μηχανή που σαν φυγόκεντρος δύναμη απομακρύνει εκατοντάδες χιλιάδες κατοίκους (θα χάσει 300.000 με 400.000 μέσα στη δεκαετία), αλλάζοντας την κοινωνική σύνθεση των γειτονιών και των αποκεντρωμένων ζωνών. Σε μεγάλα τμήματα της πόλης ανατρέπεται η σχέση ανάμεσα σε ιδιοκατοίκηση και ενοικιαζόμενη ιδιοκτησία. Η τριτογενοποίηση και το στρες της αυτόνομης εργασίας παράγουν «κοινότητες περιμετρικές και «εικονικές» που υπερασπίζονται τα εδάφη τους από οποιαδήποτε «εισβολή» (πραγματική ή που βιώνεται ως τέτοια), τα λόμπι και τα πολιτικά υποσυστήματα κυριαρχούν στη θρυμματισμένη μητρόπολη. Η παλιά συμπαγής κοινωνία θρυμματίζεται κάτω από τα χτυπήματα της μετα-βιομηχανικής μετάβασης, η «κοινωνική ιδιώτευση», λαϊκή ή θρησκευτική, γίνεται το υποκατάστατο ομοίωμα, και συχνά χρηματοδοτούμενο, της «μηχανικής αλληλεγγύης» [44].

Τα *Αυτοδιευθυνόμενα Κοινωνικά Κέντρα* γίνονται φρούρια εγκατεστημένα σε εδάφη σε μεγάλο βαθμό εχθρικά, η αναζήτηση ταυτότητας και σχεδίου γίνεται σπασμωδική. Σ' αυτό το σενάριο είναι που μορφοποιείται το νέο πανόραμα των μιλανέζικων *Αυτοδιευθυνόμενων Κοινωνικών Κέντρων*. Η προηγούμενη διαχειριστική ομάδα του *Leoncavallo* αντικαταστάθηκε μέσα από ρήξεις από μια νέα ομαδοποίηση που στην ιστορική *Συλλογικότητα* της οδού dei Transiti είχε αναζητήσει νέους δρόμους αυτοκαθορισμού και ανασύνθεσης (το έντυπο *Autonomen* που βγήκε για κάποιο χρόνο είναι πρακτικά το ημερολόγιο αυτής της απόπειρας). Αλλά η ανασύνθεση εμφανίζεται προφανώς σα μια ιδεολογική προβολή σε ένα μητροπολιτικό περιβάλλον που έχει γίνει παράδειγμα μιας θρυμματισμένης κοινωνίας, η οποία δεν επιτρέπει κανέναν ορίζοντα αναφοράς ούτε «προγενέστερο», ούτε, πολύ περισσότερο, μελλοντικό.

Αλλού οι κληρονόμοι της εμπειρίας του *Ιού* θα κατακερματιστούν σε

πολλούς τόπους ανεξάρτητα από την εδαφική ένταξη. Θα γεννηθούν έτσι στα τέλη της δεκαετίας του '80 τα *Cox 18*, *Pergola Tribe*, *La Mandragora*, *Carigliano Squata*, *Vaiano Valle* κλπ.

Καταλαμβάνονται και καταλαμβάνεται ένας χώρος όπου υπάρχει εξατομικευμένη ή δυνατότητα να συμβεί κάτι τέτοιο, συχνά δίχως να γίνεται αντιληπτή η βίαιη τροποποίηση της κοινωνιο-τοπογραφίας που συνέβη κατά τη δεκαετία.

Εκείνοι οι σύντροφοι που τα χρόνια του '80 θα επιχειρήσουν στο Μιλάνο το άνοιγμα χώρων στις γειτονιές, θα αποτύχουν εξαιτίας και αυτής της τοπογραφικής αλλαγής, λόγω της αδυναμίας τους να σταματήσουν εκείνες τις ροές που διασχίζουν την πόλη, ορφανοί από τις μεγάλες εργατικές συμπυκνώσεις. Το ερώτημα [που παραμένει αναπάντητο, σημείωση του συγγραφέα] παρέμενε πάντοτε πώς να συλληφθεί αυτό το διασκορπισμένο υποκείμενο, πώς να ψηλαφιστεί, πώς να του δοθεί ένα πρόσωπο. Τα κοινωνικά κέντρα έμοιαζαν να δίνουν μια απάντηση, γιατί οι ροές, κατά κάποιο τρόπο τα διέτρεχαν, χωρίς διακρίσεις λόγω επαγγέλματος και ζώνης κατοικίας [45].

Και εν μέρει έδωσαν μια απάντηση, ακόμη κι αν αυτή επικεντρώθηκε κυρίως στις ταυτότητές τους, πραγματικές ή επινοημένες, και κατόπιν στη φυσιολογία και τις απαιτήσεις των θαμώνων. Οι «κλειστοί τόποι», γεμάτοι διαχωρισμούς, δεν υφίστανται πλέον στην πράξη, αλλά το σκαρτάρισμα μεταξύ 700/800 οργανωτών των *Αυτοδιευθυνόμενων Κοινωνικών Κέντρων* και των 10-15.000 καρπωτών των προσπαθειών τους, παραμένει σημαντικό και δύσκολο να γίνει κατανοητό.

Υπερβολικές, ίσως, ήταν οι «επιστροφές» στις μνήμες και στα «πολιτικά εργαλεία» της σύγκρουσης των ύστερων χρόνων της δεκαετίας του '70 (η ανάγκη «ευγενών πατέρων» φαίνεται να είναι ένα αναπόφευκτο αίτημα των διαφόρων γενεαλογικών κυμάτων) και πάνω σ' αυτή το δρόμο έχει χαραχτεί σε μεγάλο βαθμό η δράση της επανιδρυμένης *Autonomia Operaia* σε εθνικό επίπεδο. Σήμερα, και προσωρινά, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για την παγιωμένη και μειοψηφική πτέρυγα του κυβερνοπλάνκ που πειραματίζεται με την «κοινωνική χρήση της τεχνολογίας», το χώρο της μητροπολιτικής και κατακερματισμένης αντικουλτούρας και την έντονη ανάγκη επανοικειοποίησης ενός σύνθετου «πολιτικού σχεδίου» που διατηρεί στο εσωτερικό του τις έννοιες της εργασίας και της μη-εργασίας, τους προσωρινώς απασχολούμενους και τους απασχολούμενους (θεμιτή, συμπαγής και φιλόδοξη επιδίωξη της «νέας αυτονομίας»), την κοινωνική χρήση της πόλης και τους δρόμους του υπαρξιακού αυτοκαθορισμού ανάμεσα σ' αυτούς τους χώρους και στο μιλανέζικο έδαφος, μοιάζει να επικρατεί μια δυσκολία επικοινωνίας. Αλλά αυτή είναι πιθανώς η μοναδική πιθανή, μελλοντική μεθόδισ. Η

*

τρύτη γενιά των μητροπολιτικών Αυτοδιευθυνόμενων Κοινωνικών Κέντρων φαίνεται να έχει κλείσει τον κύκλο που άνοιξε με το Νεανικό Προλεταριάτο.

Τα χρόνια του '90 έχουν τουλάχιστον δύο καθήκοντα: τη δημιουργία συνολικών σχεδίων για την πόλη, με την παραγωγή υποθέσεων για όλους τους αχρησιμοποίητους χώρους, ρίχνοντας το βάρος τους σε όλους τους τόπους όπου παίρνει τη μορφή της η πόλη, σ' όλους τους τόπους όπου μια γραμμή με μολύβι καθορίζει την κατασκευή μιας σιδηροδρομικής διάβασης ή ενός πύργου, όπου αποφασίζεται η χρήση του δημοσίου χρήματος. Το δεύτερο, που είναι άλλωστε προϋπόθεση του πρώτου, είναι να δώσει φωνή και πρόσωπο σ' αυτό το διασκορπισμένο υποκείμενο στις πτυχές της πόλης. Και να του δώσει μια φωνή βροντερή. [46]

Έχει δίκιο ο Sandrone, αλλά ίσως όλα αυτά δεν αρκούν, πιθανότατα θα είναι αναγκαίος και ο «θάνατος» από μια υπερβολή της «ένταξης» και η επιστροφή στο δρόμο που επέτρεψε το '76-'77, στην «οργανωμένη αυτονομία» και τη «διάχυτη», την υποκειμενική και πρόωγη κατανόηση της νέας ταξικής σύνθεσης. Πού κατέληξε παραδείγματος χάριν η απελευθερωτική ζύμωση της άποψης «το προσωπικό είναι πολιτικό;». Πού η κατέληξε η εμπειρία της δημιουργικής δράσης και της κοινωνικής επανοικειοποίησης ως έκφρασης των υλικών συνθηκών; Πού, τέλος πάντων, η ικανότητα αντιμετώπισης των διαδικασιών προσταγής έχει το κουράγιο να εγκαταλείψει εμπειρίες ήδη φθαρμένες, αποφεύγοντας με τη σειρά της τον κίνδυνο να γίνει μια νέα «πολιτική τάξη»; Με μια λέξη πώς επιστρέφουν για να συμβαδίσουν ταξική σύνθεση και πρόγραμμα, ξεκινώντας προπάντων από την ταξική σύνθεση;

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο όρος «εργατισμός» έχει χρησιμοποιηθεί με όλους τους δυνατούς τρόπους. Σ' αυτό το κείμενο αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο σ' εκείνο το ρεύμα της ανάλυσης που αναφέρεται στη σχολή της «ταξικής σύνθεσης».
2. Ελεύθερη απόδοση από τη *Φυλή των Τυφλοπόντικων*, σε επιμέλεια Sergio Bologna, «Μαρξιστικά Φυλλάδια» ν.23, Feltrinelli, Milano 1978. Αλλά τα παρατιθέμενα συμπεράσματα ανάγονται στη χρονιά του 1976.
3. Όπ.π.
4. Αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς η εμπειρία του «Corrente» (Πεύματος) της *Lotta Continua* στο Milano, το Torino, στο Bergamo (μετά επεκτάθηκε στην Τοσκάνη και αλλού), από το 1975/76 και που θα δημιουργήσει κατ' αρχήν την εφημερίδα *Senza Tregua* (Χωρίς Ανακωχή) και στο ποικίλο πανόραμα των ένοπλων σχηματισμών που ενώθηκαν στη συνέχεια κάτω από το όνομα της *Prima Linea*.
5. Η *Lotta Continua* θα διαλυθεί στο Rimini το 1976 και το «Corrente» που συμπεριελάμβανε στο εσωτερικό του πολλά πολιτικά στελέχη του εργοστασίου, θα

παρουσιαστεί με μια διασπαστική θέση. «Η διάλυση επισήμως ερμηνεύτηκε ως συνέπεια της φεμινιστικής θέσης των γυναικών της οργάνωσης, οι οποίες δήλωσαν ότι "δεν ήταν δυνατή καμμία συμμαχία εκείνη τη στιγμή ανάμεσα στους εργάτες και τις γυναίκες". Αλλά μια εναλλακτική εξήγηση γι' αυτό το σχίσμα-διάλυση θα μπορούσε να είναι ότι η ηγετική ομάδα, στην αδυναμία της να ελέγξει το «Corrente», ομάδα εν δυνάμει ένοπλη, την κατεύθυνση της οποίας θα όφειλε να ακολουθήσει, επέλεξε αυτή την ακραία λύση» (*Οι γυναίκες και ο ένοπλος αγώνας: η γυναικεία συμμετοχή στο ένοπλο κίνημα των χρόνων '70-'80 στην Ιταλία*, Διατριβή Κοινωνιολογίας της Marzia Marchesi, υπό την επίβλεψη των καθηγητών Roberto Moscati-Mariolina Graziosi, Πανεπιστήμιο των Σπουδών του Milano, 1989/90).

6. Βλέπε «Από τον αστεακό νομαδισμό στο φάγωμα του κέντρου» των John Martin-Primo Moroni στο *Milano Ticinese, τόπος του εμβληματικού συνόρου στη μιλλανέζικη μητρόπολη*, σε επιμέλεια της Εταιρείας AASTER, Milano 1989.

7. Βλέπε Cerasi-Ferraresi, *Η εργατική κατοικία στο Milano*, Officina Edizioni, Roma 1974.

8. Σύμφωνα με μια έρευνα Πολιτικών Επιστημών, το Ticinese ήταν εκείνα τα χρόνια η ζώνη με την πιο υψηλή συγκέντρωση εξωκοινοβουλευτικών πολιτικών εδρών στην Ευρώπη.

9. Ο συλλογισμός ισχύει λιγότερο για το La Fornace που διατηρεί ένα έντονο «τοπικό» ρίζωμα και για πολύ καιρό (μέχρι το 1985/86) αποτελεί κέντρο αναφοράς για ολόκληρη τη νότια ζώνη. Ανάμεσα στ' άλλα σ' αυτόν τον τόπο θα γεννηθεί το περιοδικό «L' Ambigua Utopia» (Η διφορούμενη Ουτοπία), το πρώτο που ασχολείται με το ας το πούμε φανταστικό, με όρους πολιτικούς και κινηματικούς. Στη δεκαετία του '80 το Fornace θα παράγει επίσης ένα δικό του περιοδικό τη «Lubna» [από το όνομα ηρωίδας του κόμικς Ranxerox των Liberatore-Tamburini, σ.τ.Μ.] («εφημερίδα απόδρασης από το μέσο καμίνι») για εκείνους που είναι «σκληροί, φιλόδοξοι και λίγο εξεγερμένοι...».

10. Ο υπότιτλος είναι «υλικό από τον αγώνα των νεανικών προλεταριακών κύκλων του Milano», Squi/libri, Milano 1977, Coop. Ar&a.

11. «Τελικά ο ουρανός έπεσε στη γη» θα γράψει η εφημερίδα *A/traverso* (που δημιουργείται όχι τυχαία το 1975) μερικούς μήνες μετά και ο «ουρανός» είναι ακριβώς ο βαρύς ουρανός της πολιτικής.

12. Από τον τίτλο μιας αξιολογής εργασίας του Alberto Melucci, *Il Mulino*, Bologna 1982, στην οποία αναλύει με ιδιαίτερη προσοχή και οξυδέρκεια την εμφάνιση των μετα-πολιτικών κινήσεων.

13. Όπ.π.

14. *Θα είναι ένα πλάφι που θα σας θάψει*, απόσπασμα, όπ.π.

15. Alberto Melucci, όπ.π.

16. *Θα είναι ένα πλάφι που θα σας θάψει*, απόσπασμα, όπ.π.

17. Όπ.π.

18. Όπως είναι εύκολο να παρατηρήσουμε, οι πρόσφατες πολεμικές ανάμεσα στα Αυτοδιευθυνόμενα Κοινωνικά Κέντρα πάνω στο πρόβλημα των «διαπραγμα-

τεύσεων» (με βάση την περίπτωση του *Leoncavallo*) ή της ενδεχόμενης νομιμοποίησης, είναι ιστορικά τουλάχιστον ακατάλληλες αν αναφέρονται σε μια υποτιθέμενη αυθεντική και αμόλυντη μη υποχωρητικότητα των εμπειριών των Κοινωνικών Κέντρων στις σχέσεις τους με τους θεσμούς. Και στην πραγματικότητα μερικές περιπτώσεις νομιμοποίησης που επιτεύχθηκαν μέσω του αγώνα, ενισχύονται εκείνη την περίοδο. Μερικοί από εκείνους τους τόπους συνεχίζουν τη δραστηριότητά τους μέχρι σήμερα (παραδείγματος χάριν η «κίνησις» του Tradate).

19. Όλες οι παραθέσεις είναι από το *Θα είναι ένα πλάφι που θα σας θάψει*, όπ.π.

20. Μπορεί επίσης να παρατηρηθεί ότι οι *Κύκλοι* στη γέννησή τους αποτελούνταν περίπου κατά 80% από νεαρούς εργάτες μικρών επιχειρήσεων, από μαθητεύμενους εργάτες και πρώην φοιτητές, αλλά και από μια μειοψηφία ανέργων.

21. Όπως σημειώσαμε στην αρχή του άρθρου, η ρήξη ανάμεσα στους δύο χώρους ανάγεται στο '68, όταν το *Ms* (Φοιτητικό Κίνημα, σ.τ.Μ.) κυριάρχησε στο πανεπιστήμιο Statale και η πολιτική πήρε ξανά το προβάδισμα στο μεγάλο και διάχυτο κίνημα της υπαρκσιακής εξέγερσης της δεκαετίας του '60, που έδωσε ζωή στο ιταλικό underground. Παρεμπιπτόντως βλέπε: Andrea Valcarengi, *Underground με σφιγμένη γροθιά*, Arcana, Roma 1973. Συλλογή: *Αλλά η αγάπη μου δεν πεθαίνει*, Arcana, Roma 1969. Silla Ferradini, *Τα ανοιχτά λουλούδια*, La Scimmia Verde, Milano 1976. Andrea Valcarengi, *Μην υπολογίζετε σε μας*, Arcana, Roma 1977. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 η πολεμική εναντίον των «ομάδων» που προωθήθηκε από δεκάδες underground περιοδικά θα είναι διαρκής και πιεστική, συνδεδεμένη συχνά με την ακόμη πιο ριζοσπαστική κριτική των ιταλών «σιτουασιονιστών».

22. Ο Gianfranco Manfredi θα πει στο υπέροχο τραγούδι *Ένα ήσυχο ποπ φεστιβάλ τρόμον*: «Το συμβούλιο έδωσε άδεια για το πάρκο αλλά όχι για το νερό / το συμβούλιο είναι της αριστεράς και ο βρωμιάρης δεν το ξέρω / έπειτα μας πήρε και το ηλεκτρικό / γιατί ζει μέσα από τη δική μας αποξένωση».

23. Η σκληρότητα δεν αναφέρεται μόνο στη διάδοση της ηρωίνης, αλλά επεκτείνεται και στο «τοιγαριλίκι» και στα ελαφρά ναρκωτικά γενικότερα.

24. Αποσπάσματα παρμένα ελεύθερα από συνεντεύξεις που δόθηκαν στον Alberto Grifi τον καιρό της προβολής μέρους από το ζωντανό ακατέργαστο υλικό του φεστιβάλ.

25. Η καταγωγή του τίτλου έχει τη σημασία της. Ήθελαν να αποφύγουν το κλασικό κομμουνιστικό «κόκκινο», το αναρχοκομμουνιστικό «κοκκινόμαυρο», το «ροζ» των φεμινιστριών. Το «μωβ» επέτρεπε επίσης το παιχνίδι με τη διπλή έννοια του «violare» [Το μωβ είναι *viola* στα ιταλικά και παίζει με το προβαίνω σε βιαιότητες, που στα ιταλικά είναι *violare*, σ.τ.Μ.].

26. Ακόμη κι αν πρέπει να πούμε ότι η εφημερίδα *At/traverso*, το πιο σύνθετο και δημιουργικό όργανο του κινήματος του '77, πρωτοκυκλοφόρησε στο Milano και σε άλλες πόλεις το 1975.

27. Ακόμη κι αν είναι σωστή η παρατήρηση πως ένας ένοπλος σχηματισμός σαν την *Ταξιαρχία Walter Alasia* οφείλει την εσωτερική της σύνθεση τόσο στους νεα-

ρούς εργάτες των μεγάλων εργοστασίων, όσο και σ' εκείνους του διάχυτου εργοστάσιου ή του τομέα των υπηρεσιών, αυτή καταχωρείται σαφώς στο εσωτερικό της νέας σύνθεσης της νεανικής τάξης. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για την *Prima Linea*, που όμως έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ισχυρής γυναικείας παρουσίας.

28. Το απόσπασμα είναι από το *Η Αυτόνομη Κολλεκτίβα της Barona: Σημειώσεις μιας αδύνατης ιστορίας*, σε επιμέλεια των Paolo Farneti-Primo Moroni στο «*Primo Maggio*», v.18, Milano 1980.

29. Από το «Κι όμως κινείται...», φυλλάδιο του *Συντονιστικού των Κύκλων της νότιας ζώνης*.

30. Ό.π.

31. Ό.π.

32. Σ' αυτή την κατεύθυνση οποιαδήποτε πιθανότητα διαλόγου με το ΙΚΚ φαίνεται προφανώς αδύνατη και, στο συλλογικό φαντασιακό, το κνηνητό του Lama από το πανεπιστήμιο έχει κι αυτή τη σημασία.

33. «Να νικήσουμε για να νικήσουμε τι; Η νίκη είναι σαν το θάνατο!» θα πει ο πρωταγωνιστής των *Αοράτων* του Nanni Balestrini. Ένα κείμενο που είναι αυθεντική και δραματική εποποιία της διάχυτης αυτονομίας.

34. Βλέπε την οξυδερκή μελέτη του Marco Grisigni «Κάτι τι παρασέρνεται» στο συλλογικό έργο *Η πόλη χωρίς τόπους* σε επιμέλεια του Massimo Iardi, Costa&Nolan, Genova 1990. Ένα κείμενο οπωσδήποτε συνολικά αναγκαίο για να κατανοηθούν τα κινήματα των χρόνων του '80 ή εκείνα μετά το '77.

35. Συγγνώμη για την ακραία απλοποίηση της πολύ πιο σύνθετης σκέψης του Franco Berardi «Bifo» που συμμερίζομαι σχεδόν απολύτως.

36. Ο πιο «τραγικός» γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος μετά τον πόλεμο.

37. Η «μορφή-κράτος» (που εμφανίζεται τελευταία) εκδηλώνεται ανοιχτά σε ορισμένες ιστορικές στιγμές, όταν η κρίση του προηγούμενου καθεστώτος και η ανάπτυξη της νέας ταξικής σύνθεσης κινδυνεύουν να ξεφύγουν από τον έλεγχο της διαλεκτικής ανάμεσα στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση... Η προγραμματική και πολιτική ενότητα των κομμάτων κλείνει λοιπόν σαν σιδερένιος θόλος πάνω από τις ταξικές ανάγκες το «σύστημα των κομμάτων» δεν προσανατολίζεται πλέον στην αντιπροσώπευση των συγκρούσεων, δεν τις μεσολαβεί, ούτε τις οργανώνει: αντιπροσωπεύει τα «οικονομικά συμφέροντα» και τίθεται αυτό καθαυτό ως ιδιαίτερη μορφή του κράτους, διαχωρισμένο και εχθρικό σε σχέση με την κοινωνία». Sergio Bologna, *Η φυλή των τυφλοπόντικων*, ο.π.

38. «Ένα παράδειγμα πιο εύγλωττο οποιασδήποτε θεωρητικοποίησης: ανάμεσα στο 1978 και το 1979 η Fiat προσλαμβάνει 15.000 νέους εργάτες' ακριβώς 10 χρόνια πριν, μια όμοια εισαγωγή νέας εργατικής δύναμης προκάλεσε την αυτόνομη έκρηξη της άνοιξης, τη σκληρότατη συγκρουσιακότητα του φθινοπώρου, τη διαρκή κινητοποίηση και την αύξηση της εργατικής αντιξουσίας των επόμενων χρόνων. Αλλά αυτοί οι εργάτες είναι καθ' όλα διαφορετικοί, σκληραγωγημένοι, κουβαλούν στις πλάτες τους χρόνια κοινωνικών αγώνων και ήδη μια ώριμη αποστορο-

φή για τη μισθωτή εργασία. Απεργούν, αλλά στις εσωτερικές τους διαδρομές προτιμούν τη φυγή από το συνεργείο σε μικρές ομάδες, αθόρυβα. Η συμπεριφορά τους στα συνεργεία αφήνει με το στόμα ανοιχτό τους ίδιους τους αγωνιστές που διαμορφώθηκαν το 1969. Ο Lama και ο Romiti θα χρησιμοποιήσουν για να τους ορίσουν το ίδιο σκανδαλισμένο ύφος: σεξ, ναρκωτικά, χυδαιότητα, κοροϊδία, ελάχιστη παραγωγικότητα», από το *Η πόλη δίχως τόπους*, όπ.π.

39. Βλέπε «Εργαστήρια της καινοτομίας: τα αστεακά γκέττο» του Andrea Colombo στο *Η πόλη δίχως τόπους*, όπ.π.

40. Μ' αυτή την αφορμή οι Άγγλοι κοινωνιολόγοι θα μιλήσουν για τη γέννηση της φιγούρας του «παραγαναλωτή», του παραγωγού-καταναλωτή σ' ένα διαχωρισμένο κύκλωμα.

41. Ροκαμπιλάδες, Dark, σκίνχεντς κλπ. Γενικά αναγνωρίσιμοι από το ντύσιμο και το μουσικό «είδος» που προτιμούν.

42. Βλέπε Lapo Berti, *Για την αορατότητα του εργατικού προβλήματος* στην επιθεώρηση «ITER», ν.1, Milano 1991.

43. Όπ.π.

44. Όπ.π.

45. Βλέπε *Το άλογο δεν θέλει να πει* του Sandrone στο «Riff-Raff», Μάρτης 1994, Calusca Edizioni, Padova.

46. Όπ.π.

Το κείμενο του Primo Moroni περιλαμβάνεται στη συλλογή Εικονικές κοινότητες: Τα κοινωνικά κέντρα στην Ιταλία, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Manifestolibri, Ρώμη, 1994.

ΑΓΑΠΗΜΕΝΕ ΦΙΛΕ, ΣΟΥ ΓΡΑΦΩ

Παρίσι, Μάρτης 1982, με επιμέλεια του *Paolo Pozzi*

ΑΓΑΠΗΜΕΝΕ Stefano, από πολύ καιρό ήθελα να σου γράψω. Το σκεφτόμουν συχνά. Αλλά δεν ήταν εύκολο. Έπειτα, το ξέρεις, δεν είμαι πολύ καλός με το μολύβι. Θυμάσαι τα κείμενα που σου έφερνα στην εφημερίδα και έπρεπε να τα φτιάξεις από την αρχή; Αναρωτιόμουν: τι μπορώ να του πω που δεν είναι κοινότυπο, ειπωμένο, ήδη γνωστό; Γιατί εσείς τα ξέρετε όλα εκεί μέσα. Έπειτα μου είχαν πει πως βρισκόσουν σε μια ειδική φυλακή και είχες λογοκρισία. Έτσι ένιωθα ακόμα πιο μπλοκαρισμένος. Αν είναι δυνατόν. Σήμερα ο Giulio μου είπε ότι μπορώ να σου γράψω ελεύθερα, είσαι σε μια κανονική φυλακή και δεν θα διαβάσουν αυτό το γράμμα. Κι έτσι θα το προσπαθήσω. Με τον πιο κοινότυπο τρόπο. Συγχώρεσέ με.

Βρίσκομαι στην εξορία από τον Οκτώβρη του '80. Κι αυτό το ξέρεις. Είμαι άσχημα. Κι αυτό το ξέρεις. Σίγουρα το να λες ότι είσαι άσχημα σε κάποιον που βρίσκεται στη φυλακή εδώ και τρία χρόνια είναι περίεργο. Αλλά έτσι είναι.

Είμαι άσχημα γιατί είμαι μόνος μου. Εξηγούμαι. Έξω δεν υπάρχει πια τίποτα. Δεν υπάρχει πια το κίνημα. Εκείνο που γεννήθηκε και έζησε μαζί με σένα και μαζί με τόσους άλλους. Το σκέφτομαι πάντοτε. Εγώ δεν έχω ζωή έξω από το κίνημα. Ή μάλλον, εκεί τη βρήκα. Αλλά κάνω μια κουραστική χοντροκοπιά. Το Παρίσι είναι όμορφη πόλη. Υπέροχη. Αλλά εγώ ονειρεύομαι το Baggio. Εδώ οι φίλοι με τραβολογάνε όπως κάνατε εσύ και ο Torone εκείνες τις νύχτες που με φέρνατε σπίτι μετά το τέλος των συνελεύσεων.

Οι φίλοι. Η μικρή μας ομάδα των εξορίστων. Σε θυμούνται όλοι. Τους βλέπω κάθε τόσο. Συχνά βγαίνω για να τους συναντήσω. Όταν βρισκόμαστε μεταξύ μας αμέσως θυμόμαστε ποιος λείπει και μας πιάνει το παράπονο. Θα 'θελα να είμασταν όλοι μαζί. Μακάρι εδώ. Ή κάπου αλλού. Μακάρι να 'μασταν όλοι στο Baggio. Αλλά εσείς δεν είστε εδώ.

Και για σας δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Με τρελαίνει, με αναστατώνει, να σε σκέπτομαι στη φυλακή και καταλήγω κάθε φορά να λέω: κι όμως έτσι είναι. Εσείς μέσα, εμείς έξω, στην εξορία, και οι νεκροί, οι σκοτωμένοι σύντροφοι.

Δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Και η στενοχώρια απ' αυτή τη διαπίστω-

ση φτάνει να αμβλύνει, να μπλοκάρει τη σκέψη. Δεν σκεφτόμαστε για να μην υποφέρουμε. Πιστεύω ότι εσύ είσαι δυνατός και μπορείς να καταλάβεις το μελαγχολικό μου γράμμα. Μόνο αυτό μπορώ να γράψω. Θα μπορούσα να το πετάξω, αλλά το ξέρω, πως αν ξαναδοκιμάσω, το ίδιο γράμμα θα προκύψει. Κι έτσι, αυτή τη φορά θα σου το στείλω.

Μου μπήκε η ιδέα κι αποφάσισα να πάρω πτυχίο. Μερικές φορές σκέπτομαι ότι εκεί που αυτοί μας νίκησαν είναι που όλοι εμείς καταλήγουμε να επιθυμούμε τα πιο κανονικά και φυσιολογικά πράγματα αυτού του κόσμου. Μια δουλειά, γυναίκα, παιδιά, και εντάξει.

Αλλά υπάρχει κάτι που να συνδέει το όνειρο του κάποτε και το όνειρο του σήμερα; Πρώτα ήταν η επανάσταση, σήμερα μια ζωή δεδομένη, πρώτα η υπήρχε η άρνηση της εργασίας, σήμερα μια αξιοπρεπής δουλειά, πρώτα η ελεύθερη σχέση, σήμερα η οικογένεια, πρώτα η στειρότητα προς χάρη της μαχητικότητας, σήμερα τα παιδιά.

Αγαπημένη Stefano, όλοι κάνουν παιδιά. Εμείς στην εξορία. Οι άλλοι, λίγοι, που παραμένουν ελεύθεροι στην Ιταλία. Λες και το κάνουμε για νάχουμε παρέα. Για να νικήσουμε τη μοναξιά, ή για να βάλουμε τα παιδιά μας στο όνειρο που δεν σταθήκαμε ικανοί να υλοποιήσουμε. Δεν μοιάζει αυτό εξαιρετικά ανυπόφορα μ' εκείνο που ήθελαν οι γονείς μας για μας; Αυτό που χλευάζαμε για χρόνια, τώρα το κάνουμε. Αλλά τι χαζό να μιλάω σε σένα για παιδιά, που δεν έχεις αγγίξει γυναίκα εδώ και τρία χρόνια.

Εγώ είμαι εργένης, όπως πάντα. Η ιστορία μου με τη γυναίκα που ήξερες τελείωσε. Ίσως να φταίει ο μαρσαςμός της διαδρομής Μιλάνο-Παρίσι με επιστροφή. Αλλά τι χαζός που είμαι να σου μιλάω για μαρσαςμό όταν βλέπεις τη γυναίκα σου μέσα από τα τζάμια της αίθουσας του επισκεπτηρίου. Όταν το σκέφτομαι αυτό, τη φυλακή, μου φαίνεται ότι θα πεθάνω. Εν τούτοις, παραδόξως, εσείς είστε πιο δυνατοί από εμάς. Λόγω αναγκαιότητας, λόγω επιβίωσης, λόγω συνεύρεσης, εσείς έχετε διατηρήσει τη συλλογική ταυτότητα που εμείς ζηλεύουμε. Διαβάζουμε τα πάντα για σας που δημοσιεύονται στις εφημερίδες και δεν μοιάζει αληθινό το ότι καταφέρνετε ακόμα να σκέπτεστε. Περισσότερο από εμάς.

Εδώ παλεύουμε για την επιβίωση, δουλειά εδώ κι εκεί, όσο χρειάζεται. Για να πω την αλήθεια δουλεύω αρκετά τους μήνες που έχω δουλειά. Από τους άλλους που ξέρεις, ο Duccio και ο Sax είναι πάντοτε κολλητοί, αφού γύρισαν τον κόσμο, άνοιξαν ένα μπαρ. Ο Giulio κάνει το γιατρό όποτε μπορεί. Ο Andrea έχει χαθεί από τον κόσμο. Ο Gianni είναι πάντοτε μοναχικός, πίνει και φλερτάρει τα κορίτσια. Οι άλλοι ό-

πως πάντα. Το πιο εντυπωσιακό είναι πως όλοι είναι όπως και πριν. Όπως στο Μιλάνο. Είναι πάντα μαζί, ακόμη κι εδώ. Σχεδόν φοβούνται να περάσουν κάποιο διάστημα μόνοι. Μένουν και πάλι μαζί, οι ίδιες παρέες. Εν συντομία, οι μέρες μοιάζουν λες και δεν αλλάζει τίποτα. Όπως όταν βρισκόμαστε στο μπαρ του Duccio και του Sax. Καλά που το θυμήθηκα, ο Duccio είναι με μια υπέροχη λατινοαμερικάνα. Έχουν κι ένα κοριτσάκι. Έξοχο.

Αλλά δεν το βρίσκεις ηλίθιο που σου τα διηγούμαι όλα αυτά; Δεν ξέρω τι άλλο να κάνω. Κι ήθελα να είμαι παραστατικός.

Υπάρχει ένα τραγούδι που ακούω κάθε φορά που προσπαθώ να σου γράψω και το έχω βάλει στο πικάπ και τώρα. Να ξέρεις, κουράστηκα μέχρι να εκφράσω τα συναισθήματα που νιώθω για σένα. Έτσι, για το τέλος, σου στέλνω αυτά τα λόγια. Φαντάσου ότι είναι δικά μου.

Και πίσω από την πόρτα / ακούω κάποιον που ανεβαίνει / αλλά σταματά δυο ορόφους πιο κάτω / είναι κρίμα στ' αλήθεια / αλλά ήδη το ξέρω / ότι δεν μπορούσες να είσαι εσύ / και εσύ μου γράφεις / αν έχεις την όρεξη / και μου διηγείσαι αυτά που κάνεις / αν περπατάς το πρωί / αν κοιμάσαι το βράδυ / και αν κοιμάσαι όταν κοιμάσαι / και τι όνειρα κάνεις / Και μου γράφεις, μου γράφεις / για το καλό των διηγήσεων / για τις διηγήσεις που δεν γυρίζουν ποτέ / αν σου ξέφυγε ένα χαμόγελο / που στάθηκε στο πρόσωπο σου / εκείνη η θλιμμένη ευθυμία σου / Και μου γράφεις, μου γράφεις / σου ήρθε η όρεξη.

Τώρα σε χαιρετώ και σε φιλώ. Φιλιά σε όλους.

Matteo

Το παραπάνω γράμμα δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Derive Approdi* τεύχος 16, σε αφιέρωμα για την εξορία.

ΜΙΛΑΝΟ: ΜΙΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

του *Primo Moroni*

ΕΧΟΥΜΕ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΗΣΕΙ στους τοπογραφικούς «χάρτες» που ακολουθούν, τη μετακίνηση των κινημάτων στον αστικό χώρο αυτής της πόλης. Γνωρίζουμε ότι ο τρόπος ανίχνευσης των χαρτών, των ιεραρχιών, των καταγωγών, των χαρακτηριστικών, είναι, σχεδόν πάντοτε μάλλον αυθαίρετος. Αυτή η γρήγορη αναπαράσταση των *τόπων* του κινήματος τις τελευταίες δεκαετίες, δεν έχει έναν χαρακτήρα εξαντλητικό, ούτε, πολύ περισσότερο, φιλοδοξίες μιας γενικής θεωρίας, όμως μας φαίνεται χρήσιμη σαν υποστήριγμα της «διήγησης» γύρω από το *Cox 18* και τις φωτογραφικές μικροϊστορίες, για να δείξουμε πώς η κίνηση των ανταγωνιστικών κινημάτων στον αστικό ιστό συναντιέται με τις διαφορετικές μορφές του «να κάνεις πολιτική», με τους τρόπους αναπαράστασης αυτών των αντιπαραθέσεων τους με τους «τόπους της εξουσίας» και με τους διαφορετικούς τρόπους της οργάνωσης και της προσπάθειας να γίνουν ορατά.

Γνωρίζουμε ότι, σε μεγάλο βαθμό, αυτή η μορφή της διήγησης, καθώς συναντιέται με τη διήγηση σχετικά με το έδαφος, σχεδόν ποτέ δεν σημειώνεται – παρά τη σημασία που έχει – στις ανθόρμητες αποτιμήσεις των ίδιων των πρωταγωνιστικών υποκειμένων, αλλά γνωρίζουμε επίσης ότι η συλλογική ευφυΐα που κινείται στα αστικά εδάφη αποκαλύπτει – αντιθέτως – σχεδόν πάντοτε είτε τις διαδικασίες είτε τους αντικειμενικούς στόχους που καθορίζουν τις εσωτερικές δυναμικές.

Ο *χάρτης ν.1* αναπαριστά μια συγκεκριμένη στιγμή της οργάνωσης που τα επαναστατικά κινήματα, τα χρόνια του '70, κατέκτησαν στο εσωτερικό των εδαφικών «ιεραρχιών» της μιλανέζικης μητρόπολης.

Βρισκόμαστε στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70, η κινηματική εποχή του '68 φαίνεται μάλλον «εξανεμισμένη», ενώ οι ασυνήθιστοι αγώνες του «θερμού φθινοπώρου» έχουν θέσει με ένταση την κεντρικότητα της εργατικής τάξης, ως θεμελιώδους κινητήρα οποιουδήποτε πιθανού μετασχηματισμού της «υπάρχουσας κατάστασης των πραγμάτων». Μετά τη «σφαγή του κράτους», η «στρατηγική της έντασης» φαίνεται σ' όλους σαν ένα από τα πιο επίβουλα και μισητά όπλα που έχει επιστρατεύσει η μπουρζουαζία. Πολλοί έχουν πεισθεί ότι τ' αφεντικά, στην α-

Χάρτης ν.1
Πολιτικές έδρες του αστικού τριγώνου της νότιας ζώνης
(Ticinese και γύρω) 1972-1979

- 1) C.R.M.P. (Centro ricerche modi di produzione)
- 2) COMITATO VIETNAM
- 3) COLLETTIVO AUTONOMO TICINESE
- 4) C.A.F. (Comitati antifascisti)
- 5) C.R.A.A.P. (Centro comunista ricerche sull'autonomia proletaria poi "Wobbly/Collegamenti")
- 6) AVANGUARDIA OPERATA

- 7) REDAZIONE "CONTROINFORMAZIONE"
- 8) AUTONOMIA OPERAIA - REDAZIONE "ROSSO"
- 9) CENTRO DOCUMENTAZIONE SCUOLA (c/o Calusca)
- 10) SEDE ANARCHICI via Scaldasole
- 11) LIBRERIA CALUSCA (vicolo Calusca)
- 12) "IL MANIFESTO"
- 13) LOTTA CONTINUA
- 14) PDUP (Partito di unità proletaria)
- 15) COMUNE LIBERTARIA
- 16) COMUNE LIBERTARIA
- 17) SCUOLA POPOLARE
- 18) COMUNE OPERAIA
- 19) COCULU (Comitato comunista di unità e di lotta)
- 20) SCUOLA POPOLARE
- 21) REDAZIONE EDIZIONI ORIENTE
- 22) LIBRERIA SAPIERE
- 23) EDIZIONI SAPIERE
- 24) EDIZIONI MAZZOTTA
- 25) COOPERATIVA PUNTI ROSSI
- 26) PARTITO COMUNISTA INTERNAZIONALISTA
- 27) MOVIMENTO STUDENTESCO DELLA STATALE
- 28) CIRCOLO LA COMUNE
- 29) STABILE OCCUPATO
- 30) COMUNE URBANA
- 31) RADIO CANALE 96 EX ALBERGO SIVIGLIA
OCCUPATO
- 32) LIBRERIA CLAUDIANA COM-NUOVI TEMPI
- 33) COLLETTIVO LAVORATORI A.T.M.
- 34) COLLETTIVO LAVORATORI-STUDENTI
FELTRINELLI
- 35) LIBRERIA CALUSCA 2 (c.so di P.ta Ticinese, 48)
- 36) OCCUPAZIONE VIA TORRICELLI e casa anarchico
EDIZIONE VIA CONCIETTA e casa anarchico
- 38) ASILO ANTIAUTORITARIO AUTO-GESTITO
(ERBA VOGLIO)
- 39) ASILO FEMMINISTO AUTOGESTITO via Verga
- 40) COLLETTIVO BAMBINI MANO IN ALTO via
Torino

δυναμία τους να ελέγξουν και να εξημερώσουν το κύμα της εξέγερσης, έχουν αποφασίσει να μετατοπίσουν τη σύγκρουση, ακόμη και σε «στρατιωτικό επίπεδο». Και αυτή η πεποίθηση (θεωρούμενη δικαίως όχι το μοναδικό, αλλά ένα από τα πολλά και ποικίλα κίνητρα) θα επιδράσει στην απόφαση του περάσματος από το «κίνημα» στην οργάνωση. Και το να φτιάξεις οργάνωση σημαίνει να έχεις γραφεία, ομάδες διασκορπισμένες στο έδαφος, οργανωμένη παρουσία στους χώρους δουλειάς. Σημαίνει να έχεις πιστούς μαχητές, στελέχη, γραμματείς, αλλά σημαίνει επίσης να έρθεις σε σύγκρουση με τις επίσημες οργανώσεις των κομμάτων της αριστεράς, με τα επίσημα συνδικάτα, με ολόκληρο το σύστημα των κομμάτων και επίσης με τις αντιπροσωπευτικές και εξουσιαστικές θέσεις όπου όλα αυτά κατέχουν στη διακυβέρνηση της πόλης. Σημαίνει, συμπερασματικά, να περάσεις από ένα κινηματικό μοντέλο, συνελευσιακό, οριζόντιο, σε μια δομή καθετοποιημένη και συγκεντρωτική.

Μοιάζει έτσι φυσικό που οι λεγόμενοι εξωκοινοβουλευτικοί σχηματισμοί αποφάσισαν να μετακινηθούν στο αστικό έδαφος προς αναζήτηση τόπων όπου θ' ανοίξουν γραφεία, τα οποία θα έχουν το χαρακτηριστικό να βρίσκονται όσο το δυνατόν πλησιέστερα στο ιστορικό κέντρο της πόλης και, ιδιαιτέρως στη μιλανέζικη περίπτωση, στην καρδιά της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας.

Αυτή η δυναμική που τείνει να συναντήσει την «οργανωτική καθετοποίηση» με την αντίστοιχη εδαφική καθετοποίηση, προς και εναντίον των τόπων της θεσμισμένης εξουσίας, θα επαναληφθεί με διαφορετικά χαρακτηριστικά τα επόμενα χρόνια, αλλά δεν θα φθάσει ποτέ πια ούτε τη συγκέντρωση της περιόδου '72-'76, ούτε θα έχει την προηγούμενη συμβολική σημασία. Και δεν θα επαναληφθεί κυρίως γιατί θα πέσουν σε κρίση όλα τα γνωστά, παλιά, οργανωτικά μοντέλα.

Σ' αυτή τη σύντομη και συνθετική μεθοδολογική εισαγωγή, είναι αναγκαίο να προστεθεί μια συμφυής σκέψη σε σχέση με την ανισόρροπη ανάπτυξη που είχε η μιλανέζικη μητρόπολη στην παραγωγική και βιομηχανική της εξέλιξη. Αν κάποιος μελετήσει το τοπογραφικό σχεδιάγραμμα της πόλης, συμπεραίνει προφανώς ότι υπήρξε, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών, μια άνιση ανάπτυξη μεταξύ του βορείου και του νοτίου τμήματός της. Στο βορρά, αλλά και βορειοανατολικά, η πόλη διευρύνθηκε πολύ πέρα από τα δημοτικά όρια, ενώ στις ίδιες αυτές ζώνες είχε τη μέγιστη συγκέντρωση βιομηχανικής ανάπτυξης. Το προφανές και σαφές συμπέρασμα είναι ότι οι μεγάλες εργατικές και λαϊκές γειτονιές της βόρειας-βορειοανατολικής ζώνης (Lambrate, Crescenzo/Padova, Goria και σιγά-σιγά μέχρι το Sesto S. Giovanni κ.ο.κ.) απομακρύνονται αρ-

κετά από το ιστορικό κέντρο, σε σχέση μ' εκείνες της νότιας ζώνης (Ticinese/Genova, Romana/Vigentina κ.ο.κ.). Αλλά οι πρώτες δεν απομακρύνονται μόνο τοπογραφικά. Συνδέονται επίσης με μια αστική κατάσταση που βλέπει περισσότερα «εμπόδια», περισσότερα «εχθρικά εδάφη» ανάμεσα στους κατοίκους αυτών των «τόπων» [2] και την κάρπωση του ιστορικού κέντρου, παλλόμενη «ψυχή», κέντρο εξουσίας και τόπο νεωτερισμών σε σχέση με τη ζωή της πόλης.

ΕΝΑ ΤΡΙΓΩΝΟ ΠΟΛΛΩΝ ΠΕΠΡΩΜΕΝΩΝ

Παραφράζοντας τον Umberto Eco στο βιβλίο του *Diario Minimo* [3], μοιάζει προφανές πως το Μιλάνο έχει μια κυκλική, σπειροειδή δομή. Είναι ομοίως σαφές (υιοθετώντας τις ευκλείδειες έννοιες της επιπεδομετρίας) ότι μια τέτοια δομή υποχρεώνει τους κατοίκους της να κινούνται κυρίως μέσω τριγωνισμών, των οποίων οι κορυφές εμβάλλονται στο ιστορικό κέντρο, ενώ οι βάσεις εκτείνονται στις περιφέρειες. Σαφώς τα τρίγωνα είναι περισσότερα του ενός, αλλά στο τέλος αυτής της διήγησης θα έχουμε καταφέρει να περιγράψουμε δύο. Το πρώτο, εκείνο της νότιας ζώνης, έχει την κορυφή του χοντρικά σε τμήματα της οδού Torino (μεταξύ του Carrobbio και της πλατειούλας του S. Giorgio) και από εκεί στην καρδιά της «έξοχης πόλης», ενώ οι πλευρές του εκτείνονται η μια νότια περιλαμβάνοντας το δρόμο προς την Porta Romana, το Corvetto, την Porta Vigentina, την Όπερα, την Pieve Emanuele, και η άλλη νοτιοδυτικά, περιλαμβάνοντας την Porta Genova (την «Κάσπα» της λαϊκής παράδοσης), την Porta Ticinese («Porta Cica»), το Giambellino, την «Baia del re» (ή γειτονιά της Stadera), την Barona, το Gratosoglio και, εν συνεχεία, το Corsico, το Rozzano, το Trezzano στο Naviglio κ.ο.κ. (χάρτης ν.2). Η σπονδυλική στήλη αυτού του τριγώνου είναι η οδός S. Gottardo, μία από τις οδούς «shopping» (ή «άξονας εμπορικού εξοπλισμού») της πόλης, για να συνεχίσει κατόπιν στην οδό της Porta Ticinese και να τελειώσει ακριβώς στην οδό Torino.

Για όποιον ξέρει την πόλη φαίνεται προφανές ότι οι κάτοικοί της που «εγκαταλείπουν» τη νότια ζώνη (τις περιφέρειές της), βρίσκονται να έχουν πρόσβαση στο ιστορικό κέντρο σε μεγάλο βαθμό «φιλική» και συμβιωτική. Η φιλική σχέση και η συμβίωση εξασφαλίζονται είτε από την αλυσίδα των μαγαζιών που στην πλειοψηφία τους έχουν μεσοαστικό προφίλ – και άρα ανταποκρίνονται στην αγοραστική δύναμη των καταναλωτών που προέρχονται από τις περιφέρειες – είτε από τα αλληλοδιαδεχόμενα μέρη συνεύρεσης και διασκέδασης (εστιατόρια, ταβέρνες,

Χάρτης ν.2
Νότιο Τρίγωνο

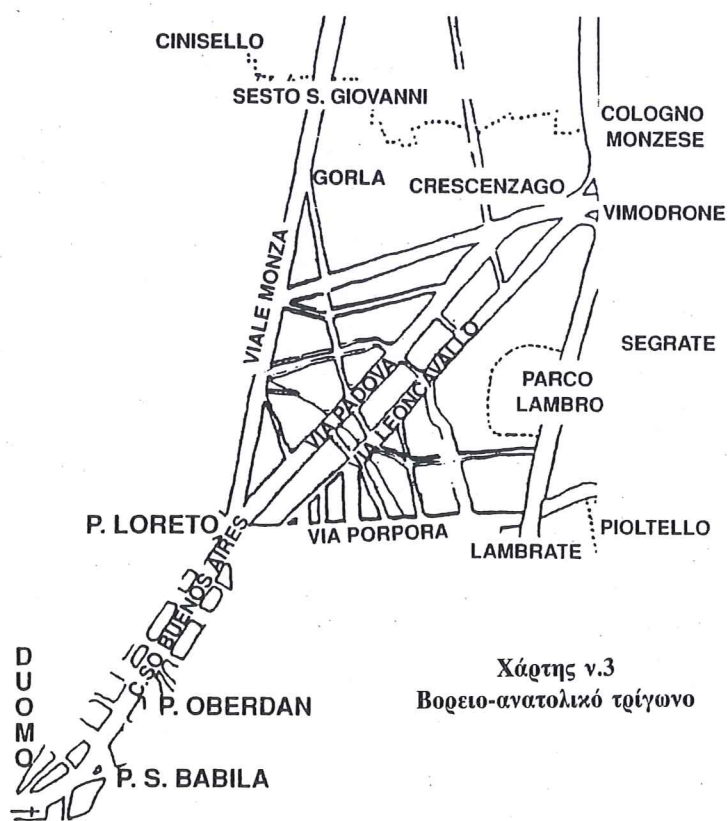

μπαρ, κλπ) [4].

Το δεύτερο τρίγωνο, αντιθέτως, συνδέεται εξ ολοκλήρου με τη βόρειο/βορειο-ανατολική ζώνη, έχοντας την κορυφή του στην πλατεία Loreto και η μεν δυτική πλευρά του εκτείνεται εξ ολοκλήρου στη λεωφόρο Monza προς το Sesto S. Giovanni, το Cinisello κ.ο.κ., η δε ανατολική εκτείνεται κατά μήκος της οδού Porroba, περιλαμβάνοντας το πάρκο Lambro, το Segrate, το Pioltello κ.ο.κ. Στο εσωτερικό αυτού του τριγώνου υπάρχουν ιστορικές εργατικές γειτονιές, όπως εκείνες του Crescen-zaro/Padova, της Gorla, του Precotto και σιγά-σιγά, μέχρι το Sesto S. Giovanni, το «ιταλικό Στάλινγκραντ» (χάρτης ν.3).

Αυτό το παραδειγματικό τρίγωνο χαρακτηριζόμενο από ιστορικές «εργατικές κατοικίες» έχει, σε αντίθεση με το πρώτο, την κορυφή του σαφώς πολύ πιο «περιφερειακά» σε σχέση με τη νότια ζώνη και διαθέτει έναν μακρύ «εμπορικά εξοπλισμένο άξονα» (τον πιο αμερικάνικο της πόλης και επίσης έναν από τους λιγότερο ανεκτικούς), την οδό Buenos Aires, που το συνδέει με την οδό Venezia (εγκατελειμμένη και αφιλόξε-νη) και μετά με τη San Babila, μια από τις πλέον ελιτίστικες και εχθρικές πλατείες ολόκληρης της μητρόπολης. Κατά συνέπεια οι κάτοικοι του βόρειου τριγώνου δεν έχουν πρόσβαση ούτε φιλική ούτε συμβιωτική με το ιστορικό κέντρο.

Σ' αυτά τα χαρακτηριστικά που αποδίδουν τη διαφορετική αστική τοποθέτηση των δύο τριγώνων, έρχεται μετά να προστεθεί η ιδιαίτερη ιστορία της ζώνης Ticinese/Genova (κορυφή και καρδιά του νοτίου τριγώνου) που είναι μια από τις πιο παλιές ζώνες (κατάλοιπο της ρωμαϊκής, της μεσαιωνικής, της ισπανικής πόλης και των 4 πλωτών διωρύγων) [6], ανέκαθεν χαρακτηριζόμενη από μια ανάμεικτη κοινωνική σύνθεση συντεχνιών, εργοστασίων, λαϊκών στρωμάτων νομίμων και παρανόμων (με πιο ονομαστό αυτό της «Κάσμπα»). Λόγος για τον οποίο το κοινωνικό μικροσύστημα Ticinese/Genova καταλήγει να αποτελεί μια υποδειγματική ζώνη αστικού συνόρου ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, αλλά συγχρόνως είναι ένα κοινωνικό σύστημα-σύνορο ανάμεσα στις τάξεις και τα στρώματα που ιστορικά έχουν παράγει μια συγκεκριμένη

συμπεριφορά ως προς τις μορφές συμβίωσης ανάμεσα σε διαφορετικά μοντέλα και τρόπους ζωής.

Και σαν σύνοψη όλων αυτών των χαρακτηριστικών, να πούμε ότι η κορυφή του τριγώνου της νότιας ζώνης θα γίνει τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70 η ευρωπαϊκή γειτονιά με την πιο υψηλή παρουσία εξωκοινοβουλευτικών πολιτικών εδρών. Και αν η ασυνήθιστη εδαφική γειτνίαση με τόπους της θεσμισμένης εξουσίας ήταν πιθανώς προμελετημένη, συνειδητή και προγραμματισμένη, η ευκολία διατήρησης των νοικιασμένων εδρών και η λαϊκή αποδοχή τους, τις εντάσσει όλες στην εσωτερική κοινωνική ιστορία αυτού του τμήματος του αστικού εδάφους.

Ο *χάρτης ν.1* αποσαφηνίζει αυτό το ριζωμα και τα ν.27, 28, 29, 30, 31, 32 στο παράρτημά του δείχνουν ανάγλυφα είτε την εγγύτητα με την πλατεία Duomo, είτε εκείνη με τις πολιτικές έδρες γύρω από το πανεπιστήμιο Statale.

Η ΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΘΕΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΔΑΦΟΣ

Η ιστορική «ακρόπολη» συγκεντρωμένη γύρω από τα Navigli για κάποια χρόνια θα φλέγεται από τις κόκκινες και τις κοκκινόμαυρες σημαίες. Στους ιστορικούς τόπους του μητροπολιτικού θρύλου, θα προστεθούν κι άλλοι, πιθανώς εξίσου μυθικοί. Ίσως εκεί ήταν η πρώτη έδρα των *Κόκκινων Ταξιαρχιών* (έτσι λέει ο Franceschini στο βιβλίο του, αλλά δεν αποκαλύπτει την τοποθεσία, ενώ αντιθέτως «αποκαλύπτει» μια σειρά άλλων μηδαμινοτήτων), αλλά σίγουρα στην οδό Maderno στο Ticinese συνελήφθησαν ο Renato Curcio και η Nantia Madovani. Έτσι οι παλιές ταβέρνες των «εργαζομένων στις αποβάθρες» θα γίνουν τόποι πολιτικών και επικοινωνιακών συννευρέσεων, το ίδιο σημαντικοί με τις πολιτικές έδρες, και εκεί θα ανακατεύονται τα τραγούδια του αγώνα μ' εκείνα του παραδοσιακού υποκόσμου.

Μαζί με τις πολιτικές έδρες φτάνουν και χιλιάδες αγωνιστές, προερχόμενοι απ' ολόκληρη την πόλη. Εγκαθίστανται στα ξενοίκιαστα σπίτια, κατευθύνουν τις καταλήψεις ολόκληρων κτιρίων, ξεκινούν δραστηριότητες αυτοχρηματοδότησης, εισβάλλουν στις παλιές ταβέρνες και εστιατόρια. Σε κάποια στιγμή, στο ζενίθ του κινήματος, το τρίγωνο της νότιας ζώνης θα είναι κόκκινο, μαχητικό και απελευθερωμένο.

Στην πόρτα του μυθικού μπαρ Rattazzo (στην οδό της Porta Ticinese) κάποιος θα γράψει: «Αυτή είναι η γειτονιά των διαφορετικών και ότι είναι διαφορετικό είναι όμορφο».

Η κρίση του καθετοποιημένου οργανωτικού μοντέλου θ' αρχίσει να γίνεται ορατή προς το '74-'75. Θα αρχίσουν να διαλύονται ή να περνούν κρίση πολλές εξωκοινοβουλευτικές οργανώσεις. Θα ειπωθούν πολλά για την «κρίση της μαχητικότητας» και για την αντιφατική εμφάνιση των νέων «υποκειμενικότητων». Στα εργοστάσια τ' αφεντικά έχουν ξεκινήσει μια βίαιη αναδιαρθρωτική επίθεση που θα κρατήσει για πολλά χρόνια (συμβολικά και εν συντομία θα φτάσει στο αποκορύφωμά της στη Φίατ το 1980, με την αντιδραστική διαδήλωση των 40.000 στελεχών και καταστηματαρχών του Τορίνο και το πέρασμα στο ταμείο ανεργίας 23.000 εργατών, που δεν ξαναπροσληφθούν ποτέ πια). Ο στόχος των αφεντικών είναι εκείνος της προοδευτικής εξάλειψης όλων των αγωνιστικών πρωτοπορειών που διαμορφώθηκαν την προηγούμενη πενταετία. Παραγωγική αποκέντρωση, ή μεταφορά έξω από το εργοστάσιο τμημάτων της παραγωγής· «πολιτική χρήση του ταμείου ανεργίας» που πλήττει κυρίως τους πιο αγωνιστικούς εργάτες· εισαγωγή νέων τεχνολογιών που ενσωματώνουν «εργατική γνώση» και εξαφανίζουν την εργατική δύναμη· σταδιακή απονομιμοποίηση των εργοστασιακών συμβουλίων, είναι ανάμεσα στα πιο αποτελεσματικά όπλα που διαθέτει το στρατόπεδο των αφεντικών, συχνά σε στρατηγική συμφωνία με τα επίσημα συνδικάτα και το ίδιο το κομμουνιστικό κόμμα. Αυτό που θέλουν να σκοτώσουν είναι η ακαμψία και η δύναμη της «εργατικής κεντρικότητας».

Στα αστικά εδάφη και στις μεγάλες μητροπολιτικές hinterland, ολόκληρα τμήματα της κοινωνικής και εργατικής οργάνωσης άρχισαν να εξατμούνται από τα χτυπήματα μιας αρκετά βίαιης επίθεσης. Η παραγωγική αποκέντρωση αρχίζει να κατακερματίζει το εργοστάσιο σε απέραντες εδαφικές περιοχές. Και με την «αποκέντρωση» εννοούμε μικρά εργοστάσια με τους εργαζομένους να στερούνται δικαιωμάτων και αντιπροσώπευσης. Εννοούμε την κατοπληρωμένη «μαύρη εργασία» που στην επίσημη δημοσιογραφία ορίζεται κατ' ευφημισμόν και δοξάζεται σαν «κύκλος της ύφεσης».

Είναι μέσα σ' αυτή την ακραία σύνθεση που συνδέεται μ' αυτή την παρέμβαση, είναι μέσα σ' αυτό το σενάριο που βρίσκουμε να κινείται και να αυτοκαθορίζεται μία καινούργια νεολαιίστικη σύνθεση προερχόμενη είτε από την επέκταση των μητροπολιτικών ορίων, είτε από την υπερβολική διεύρυνση της hinterland. Είναι 15 έως 18 χρονών, έχουν γεννηθεί στις γειτονιές-υπνωτήρια κατασκευασμένες προς τα τέλη της δεκαετίας του '60, είναι συχνά παιδιά της εσωτερικής μετανάστευσης, έχουν κυρίως διδαχτεί από στρατευμένα και γενναιόψυχα στελέχη της αριστεράς που επανέρχονταν με την πιο γενική και αλλαγμένη λειτουρ-

γία της τάξης των διανοουμένων, που έτειναν να αρνηθούν το «ρόλο του τεχνικού», διαλέγοντας προπάντων εκείνο της «πολιτικής τάξης». Μια πολιτική τάξη εξ' ολοκλήρου ιδιαίτερη και εξωθεσμική.

Είχαν μείνει «σιωπηλοί» για χρόνια: ήρθε ο καιρός ν' αποκτήσουν εμπιστοσύνη στο έδαφος και να προσπαθήσουν να το «εξημερώσουν», να το υποτάξουν στις ανάγκες τους.

Όπως έχουμε δει, μέχρι αυτή τη στιγμή οι πολιτικές έδρες των εξω-κοινοβουλευτικών ομάδων είναι συγκεντρωμένες γύρω από το ιστορικό κέντρο της πόλης, κινούνται να «φάνε το κέντρο», να ανταγωνιστούν, στη σφαίρα της αντιπροσώπευσης, τις θεσμικές πολιτικές έδρες, να κατακτήσουν «χώρο» στην «έξοχη πόλη», για να κινηθούν μετά προς τις περιφέρειες και τις βιομηχανικές ζώνες. Η πρακτική παρέμενε εκείνη της εξωτερικής πρωτοπορείας που παρεμβαίνει από έναν «κεντρικό» τόπο σε διαδικασίες και ανάγκες διασκορπισμένες στο έδαφος.

Πολλά από τα κοινωνικά υποκείμενα που ζουν στις μεγάλες περιφέρειες και στην hinterland και είναι μαθητεύομενοι εργάτες, βρίσκονται στο εσωτερικό του τομέα της «ύφεσης» και καθορίζονται αμείλικτα από την υπόγεια οικονομία. Και είναι απ' αυτές τις ανάγκες, απ' αυτή την κοινωνική και υπαρξιακή κατάσταση που ξαναγεννιούνται, μετά από πολλά χρόνια, οι παρέες του δρόμου, είτε στις γειτονιές-υπνωτήρια είτε στις μυριάδες μικρές κοινότητες του βιομηχανικού συστήματος του Μιλάνου και της Λομβαρδίας. Φτιάχνονται έτσι νέες ομαδοποιήσεις και νέοι τόποι αναφοράς. Αλλά αυτή τη φορά είναι «τόποι εδαφικοποιημένοι» και διασκορπισμένοι στο έδαφος, όπως διασκορπισμένο αρχίζει να είναι το εργοστάσιο και η παραγωγική δομή.

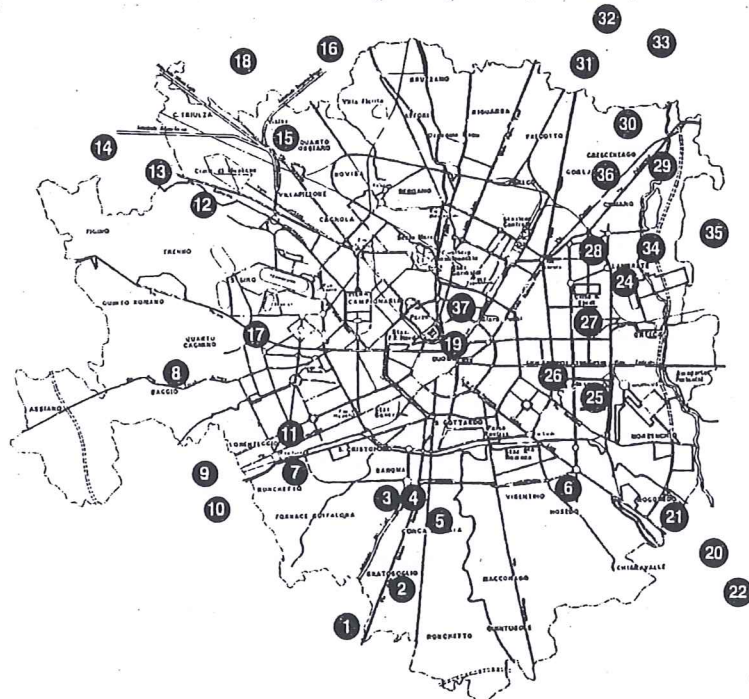
Θα γεννηθούν έτσι, ανάμεσα στο 1975 και το 1976, 52 *Κύκλοι της Προλεταριακής Νεολαίας*, που σχεδόν στο σύνολό τους εγκαθίστανται σε γειτονιές κοντά στα σύνορα του δήμου και σε δήμους άμεσα όμορους (χάρτης ν.4).

Η γραφική απεικόνιση αποδίδει άμεσα τις διαφορές σε σχέση με τη «χρήση του εδάφους». Η αντιπροσώπευση σε σύγκριση με «τόπους πληρεξουσίου της εξουσίας» γίνεται ασήμαντη. Η πραγμάτωση του εαυτού δεν μπορεί να συμβεί παρά στα εδάφη της ίδιας της καθημερινότητας.

Ο «ουρανός της πολιτικής» είναι τώρα πια σε μεγάλο βαθμό σκοτεινιάσμενος, ο συγκεντρωποιημένος τόπος των αγωνιστών δεν συνιστά πλέον ταυτότητα, πραγμάτωση του εαυτού ή ιδιότητα.

Οι νέοι των *Κύκλων* είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία παιδιά προλεταρίων, πολλοί απ' αυτούς έχουν μπει πολύ γρήγορα στη δουλειά (14-15 χρονών). Τη γειτονιά τη θεωρούν δική τους. Αυθόρμητα προσέ-

Χάρτης ν.4
Κύκλοι του Νεανικού Προλεταριάτου (1975-1977)

1) ROZZANO	21) ROGOREDO
2) GRATOSOGGIO	22) S. GIULIANO
3) BARONA	23) VIALE UNGHERIA
4) BARONA - S. AMBROGIO	24) LAMBRATE
5) STADERA	25) PORTA VITTORIA
6) CORVETTO	26) VIA FOGAZZARO
7) RONCHETTO S/N	27) CITTÀ STUDI - ORTICA (Cascina Rosa)
8) BAGGIO	28) CASORETTO
9) TREZZANO S/N	29) CRESCENZAGO
10) CORSICO	30) VIA FELTRE
11) GIAMBELLINO/LORENTEGGIO	31) SESTO S. GIOVANNI
12) GALLARATESE	32) MONZA
13) PERO	33) CINISELLO
14) RIO	34) LAMBRATE
15) QUARTO OGGIARO	35) COLOGNO
16) LIMBIATE	36) PALMANOVA - CIMIANO
17) S. SIRO	37) VIA GIOVASSINO COORDINAMENTO
18) BOLLATE	CITTADINO DEI CIRCOLI PROLET. GIOVANI
19) PIAZZA MERCANTI	SEDE GIORNALE "VIOLA"
20) S. DONATO	

χουν οτιδήποτε περιλαμβάνεται σ' αυτή. Οι πατεράδες και τα μεγαλύτερα αδέρφια τους έχουν αγωνιστικές μνήμες και φαντάζονται ουτοπίες

που θα πραγματωθούν σ' ένα απροσδιόριστο μέλλον. Αλλά αυτοί πιστεύουν ότι η άμεση μνήμη του κύκλου των προηγουμένων αγώνων δεν θα βοηθήσει πολύ στην αλλαγή των μελλοντικών προοπτικών τους και την ανάγκη τους για ευτυχία. Δεν έχουν και δεν πιστεύουν πια σε μελλοντικούς ορίζοντες: επιθυμούν σχεδόν σπασμωδικά την πραγμάτωση «εδώ και τώρα» των «χώρων» της ευτυχίας και της πλήρους, άμεσης, συνειδητής επικοινωνίας.

Μπορεί να ειπωθεί ότι η «εφεύρεση του παρόντος» ξεκινά ακριβώς μ' αυτούς και προλογίζει τα χρόνια του '80.

Οι Κύκλοι είναι «ορίζοντιοι», διάχυτοι. Κάθε τόσο προσπαθούν να δώσουν ζωή σ' ένα συντονιστικό των διαφόρων πειραματισμών, αλλά οι ποικίλες απόπειρες δεν καθιερώνουν μια σταθερή δομή και, απεναντίας, η διάχυτη αίσθηση είναι ότι ένας οργανισμός τέτοιου τύπου δεν είναι επιθυμητός, λόγω των ενδογενών κινδύνων της γραφειοκρατικοποίησης. Έτσι, και ξεκινώντας από τον Γενάρη του 1976, 10 συντονιστικά γεννιούνται και άλλα τόσα διαλύονται.

Οι Κύκλοι μοιάζουν να παραμελούν το κέντρο της πόλης σαν τόπο αντιπροσώπευσης. Κάθε τόσο εφορμούν στην καρδιά της πόλης, δημιουργώντας καταστάσεις στους ανοιχτούς χώρους (π.χ. στην πλατεία Mercanti), αλλά κυρίως «πηγαίνουν στο κέντρο» για να εφαρμόσουν πρακτικές αυτομείωσης στους κινηματογράφους πολυτελείας και τις πιστερίες. Ολόκληρη η τάση περιστρέφεται γύρω από την κατάκτηση, μέσω μιας χρήσης δημιουργικής, πλούσιας και κοινωνικής, του αστικού χώρου. Οι ίδιες οι κάθοδοι προς την έξοχη πόλη διαπερνώνται από μια διασκεδαστική ειρωνεία σε σχέση με την αντικαταναλωτική γενιά του '68. Σκληρή και χλευαστική είναι απεναντίας η πολεμική με το συνδικάτο και το ΙΚΚ πάνω στη θεματική των θυσιών: «Οι νέοι αρνούνται τις "απαραίτητες θυσίες"». Βρισκόμαστε εδώ για να καταγγείλουμε την "κοινωνία των θυσιών", όπως το '68 βρισκόμασταν μπροστά στη Bussola και στη Σκάλα για να καταγγείλουμε την "κοινωνία της κατανάλωσης". Βρισκόμαστε εδώ σήμερα για να επαναβεβαιώσουμε το δικαίωμα όλων των προλετάρων να παίρνουν αυτό που οι μπουρζουάδες έχουν κρατήσει για τους εαυτούς τους: πολυτέλειες, προνόμια, θέατρα, κινηματογράφους, εστιατόρια, αίθουσες χορού. Έχουμε βάλει καλά στο μυαλό μας το δικαίωμα να μπορούμε να καρπωνόμαστε τα ίδια προνόμια που η μπουρζουαζία κρατά για τον εαυτό της. Το δικαίωμα στην πολυτέλεια, στην ευχαρίστηση, στα τριαντάφυλλα και όχι μόνο στο ψωμί. Απαιτούμε το κόκκινο Συμβούλιο και ο νομάρχης να επιβάλλουν την πολιτική τιμή των 500 λιρών στους κινηματογράφους πρώτης προβολής, ώστε να

χρηματοδοτηθούν τα δεκάδες νεανικά πολιτιστικά κέντρα της βάσης, τα κοινωνικά κέντρα, τα αυτοδιευθυνόμενα κέντρα του αγώνα εναντίον της ηρωίνης. Απαιτούμε μια συνάντηση με το δημοτικό και περιφερειακό Συμβούλιο για να συζητήσουμε την έννοια, το χρόνο και τον τρόπο αυτών των χρηματοδοτήσεων» [8].

Όπως προκύπτει απ' αυτή την προκήρυξη, μοιρασμένη κατά τη διάρκεια μιας από τις τόσες αυτομειώσεις, το πρόβλημα δεν είναι πλέον εκείνο της «άμιλλας» με τους πολιτικούς θεσμούς, αλλά αυτό της διεκδίκησης δικαιωμάτων, χώρων και αυτοδιευθυνόμενων εδαφών. Η κατεύθυνση που παίρνει το κίνημα των αυτοδιευθυνόμενων κοινωνικών χώρων εγγράφεται καθ' ολοκληρίαν στις νεογέννητες πρακτικές της «εδαφικής αντιεξουσίας», με το «έδαφος» είναι ολόκληρη η πόλη και όχι μόνο μια θεσμική έδρα προς κατάκτηση μέσα στην έξοχη πόλη.

Το «κίνημα των καταλήψεων» που είχε ξεκινήσει μερικά χρόνια πριν, προκαλεί την ακίνητη περιουσία στο ίδιο της το έδαφος, αντιτιθέμενο στο θεσμικό σχέδιο που έτεινε να διαλύσει το μοντέλο του Μιλάνου ως εργατική πόλη. Ο πλέον προφανής στόχος ήταν εκείνος της επανεγκατάστασης στις γειτονιές εργατικών στρωμάτων εχθρικών ως προς την εδαφική κινητικότητα. Ήταν προφανές ότι η πολιτική λογική που κινούσε αυτόν τον κύκλο των αγώνων αντικατόπτριζε κατ' ουσίαν τους αγώνες στο εργοστάσιο, στις προθέσεις ήταν η υπεράσπιση της «ακαμψίας» και της σταθερότητας του τόπου και της διατήρησης «του κεντρικού σώματος της εργατικής τάξης».

Αλλά η εξελικτική πορεία του κεφαλαίου φαινόταν πολύ δύσκολο να αναχαιτιστεί. Η παραγωγική αποκέντρωση μετέφερε την παραγωγή απευθείας σε αστικά και περιαστικά εδάφη. Μεγάλες εταιρείες στέγασης σχεδίασαν και πάλι ολόκληρα τμήματα της πόλης, προκειμένου να εξυπηρετήσουν την «παραγωγική λειτουργία» του εδάφους.

Οι Κύκλοι παρατηρούσαν άμεσα και καθημερινά τη δύναμη αυτών των εξελίξεων. Η ιδέα τους για «εδαφική αντιεξουσία» προσπαθεί να προσαρμοστεί στα νέα σενάρια: με την κατασταλτική πολιτική του κεφαλαίου και την παραγωγική αποκέντρωση δεν μπορεί πλέον «να εννοείται η αντιεξουσία σαν ένα όργανο που πρέπει να σκαφτεί για την υπεράσπιση των θέσεων εργασίας, η σύμβαση δεν μπορεί να θεωρείται σαν τρόπος επιβολής των εργατικών αναγκών: η αντιεξουσία γίνεται άμεσα η σύγκρουση με το κεφάλαιο, μια σύγκρουση καθημερινή και συνεχής που βλέπει στο έδαφος το μοναδικό πεδίο μάχης, δίχως πλέον οροθετικές και μεσολαβητικές γραμμές ανάμεσα στο κεφάλαιο και το προλεταριάτο... Οικοδομούνται οι προλεταριακές περίπολοι που θα ε-

πισκέπτονται την περιφερειακή οργάνωση της εργασίας και την ταξική σύνθεση, γεννώντας επιτροπές και ομάδες παρέμβασης που ξεσκαλίζουν τις φωλιές της μαύρης εργασίας, τους εμπόρους ηρωίνης που σκορπίζουν το θάνατο· φτιάχνονται επιτροπές αντιπληροφόρησης για να υπάρχει πλήρης γνώση της στρατιωτικοποίησης την οποία υφιστάμεθα· περίπολοι εναντίον της ακρίβειας της ζωής, που επιβάλλουν τον έλεγχο στις τιμές και την ποιότητα των πωλουμένων εμπορευμάτων στα καταστήματα· διάφορες ομάδες μελέτης που αναλύουν τη μητροπολιτική βλαβερότητα...» [9].

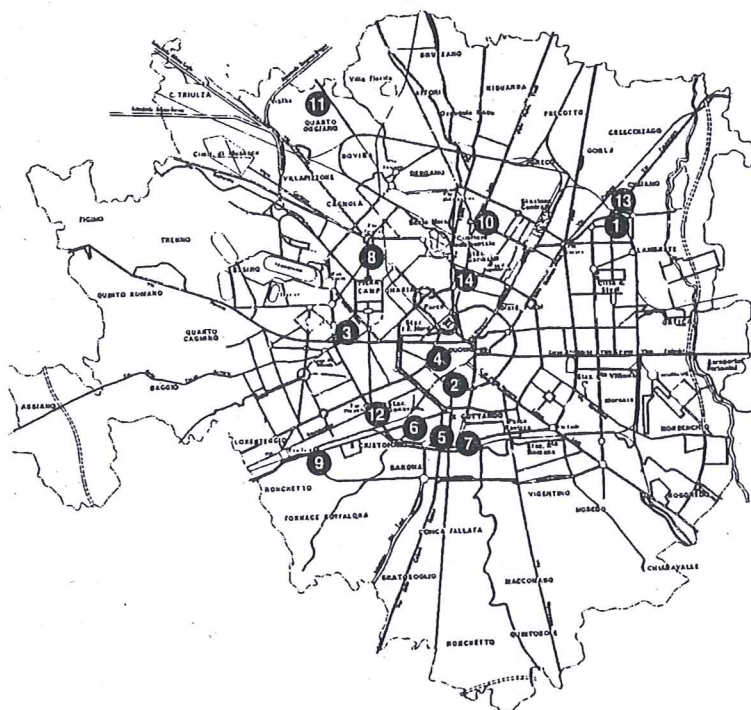
ΧΤΥΠΩΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤΟ ΙΔΙΟ ΤΟΥ ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ: Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ.

Μαζί με την επαγωγική σκέψη για την καπιταλιστική επίθεση, η «αγωνιστική κρίση» των πιο ενήλικων πολιτικών υποκειμένων, θα αποτελέσει τη δεξαμενή των ανθρώπινων πόρων που θα επιφέρει τον επανασχεδιασμό των «αστικών γεωγραφιών» μιας άλλης διαδρομής της πολιτικής ανατροπής (οι διάφορες συνιστώσες της *Οργανωμένης Εργατικής Αυτονομίας* και εκείνης της «διάχυτης»), ενώ πολλοί άλλοι αγωνιστές απογοητευμένοι από την εμπειρία των «μικρών ομάδων» και πεισμένοι, με τη σειρά τους, ότι το νέο επίπεδο της σύγκρουσης θα έχει να κάνει εξ ολοκλήρου με το «έδαφος», θα επιστρέψουν στις γειτονιές και στις ζώνες κατοικίας για να ανοίξουν τους «νέους τόπους» του προτάγματος και της πολιτικής παρέμβασης. Θα γεννηθεί έτσι, στα πλευρά των Κύκλων και συχνά υπερτειθέμενος και διασταυρούμενος μ' αυτούς, ο μακρύς και αδιάκοπος κύκλος των *Κοινωνικών Κέντρων*.

Τα *Κοινωνικά Κέντρα* είναι «τόποι» πιο «μεγάλοι» από τους *Κύκλους*. Βρίσκονται σχεδόν πάντοτε στο πιο πλούσιο σε παραγωγικές εγκαταστάσεις αστικό έδαφος και στεγάζονται σχεδόν πάντοτε σε αχρησιμοποίητα βιομηχανικά κτίρια, μέσα σε εργατικές και λαϊκές συνοικίες.

Θα γεννηθούν ανάμεσα στ' άλλα, ξεκινώντας από το 1975, το διάσημο σήμερα κοινωνικό κέντρο Leoncavallo (1975), το Fabbricone, το Fornace (1977), το Sempione (1978), το κοινωνικό κέντρο της οδού Argelati (1977), η Αυτόνομη Κολλεκτίβα της Ticinese (1977) και της οδού Santa Marta (1978). Μερικές καταλήψεις αντιθέτως αφορούν ολόκληρα κτίρια, μ' ένα συνδυασμό κατοικιών και κοινωνικών κέντρων. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της οδού Corregio (1975), της οδού Conchetta 18 και της οδού Torricelli (1976), της οδού Garibaldi (1976) και του κατειλημμένου σπιτιού-κολλεκτίβας της οδού dei Transiti (χάρτης ν.5).

Χάρτης ν.5
Κοινωνικά Κέντρα (1975-1978)

- 1) LEONCAVALLO
- 2) COLLETTIVO AUTONOMO TICINESE
"PANETTERIA OCCUPATA" ALLE COLONNE DI S.
LORENZO
- 3) CORREGGIO 18
- 4) CSOA S. MARTA
- 5) VIA CONCHETTA 18 e CSOA ANARCHICO
- 6) VIA ARGELATI 38 (P38)
- 7) VIA TORRICELLI e CSOA ANARCHICO

- 8) CSOA SEMPIONE
- 9) LA FORNACE
- 10) CSOA QUARTIERE ISOLA
- 11) VIA LESSONA - QUARTO OGGIARO
- 12) FABBRIKONE VIA TORTONA
- 13) CASA OCCUPATA E COLLETTIVO VIA DEI
TRANSITI
- 14) CASA OCCUPATA CORSO GARIBOLDI 89

Αυτοί οι τόποι της αυτοδιεύθυνσης υφίστανται όλοι σε μητροπολιτικά εδάφη σηματοδεδμένα από την εργατική και λαϊκή ιστορία: το Leoncavallo και το κατειλημμένο σπίτι-κολλεκτίβα της οδού dei Transiti στο Casoretto και στη ζώνη Crescenzago/Padona, ανέκαθεν «εργατική συνοικία» και στην κορυφή του τριγώνου της βόρειας-ανατολικής ζώνης: το Fabbrikone, το Argelati P38 (έχοντας πάρει το όνομα του, ειρωνικά αλλά όχι καθ' ολοκληρίαν, από το νούμερο της οδού), η Conchetta, το Torricelli και η Αυτόνομη Κολλεκτίβα της Ticinese, το Fornace (κοντά στα όρια

του δήμου προς το Corsico) στη ζώνη Ticinese/Genova, δηλαδή στην καρδιά ή κατά μήκος των πλευρών του τριγώνου της νότιας ζώνης, ενώ η Santa Marta θα γεννηθεί στο ξενίθ του ίδιου τριγώνου· το Garibaldi στα όρια της Brega, αλλά ιδεολογικά και πολιτικά συνδεδεμένο με τους λαϊκούς αγώνες της γειτονιάς της Isola [10]. Κατά κάποιο τρόπο είναι ανώμαλες, αντιθέτως, οι καταλήψεις της οδού Coreggio και της λεωφόρου Sempione στη ζώνη της Fiera Campionaria, ακόμη κι αν το Coreggio βρίσκεται στο εγκατελειμμένο εργοστάσιο Mellin και στη ζώνη υπήρχε, εκείνη την εποχή, μια κάποια λαϊκή σύνθεση.

Τα Κοινωνικά Κέντρα τοποθετούνται δίπλα στο κίνημα των *Κύκλων* και, όπως εκείνοι, είναι χώροι πολιτικής ομαδοποίησης εντελώς καινούργιοι. Επίσης εδώ, δεν έχουμε πια κεντρικά γραφεία μιας οργάνωσης, αλλά χώρους αυτοκαθοριζόμενους, συνελευσιακούς και αυτοδιοικούμενους από πρώην αγωνιστές των οργανώσεων, εργάτες, νεο-φρικιά, φεμινίστριες, καταληψίες στέγης κλπ. Πιο «σοβαρό» και πολιτικοποιημένο είναι το Leoncavallo, όπου κυριαρχεί το στοιχείο των πρώην αγωνιστών των «ομάδων» (αν και ήδη από τις αρχές, είναι πολύ δραστήρια αρκετά μέλη της *Avanguardia Operaia*), ενωμένων σε επιτροπές γειτονιάς εργατών-ενοικιαστών· σταθερά «αυτόνομο» και κινηματικό είναι το Fabbricone (στο εσωτερικό του βρίσκουν χώρο οι εργάτες της Αυτόνομης Συνέλευσης της Alfa Romeo, η Επιτροπή Ενοικιαστών της νότιας ζώνης, αλλά και μεγάλο μέρος του κινήματος της «αντικουλτούρας»)· υπάρχει η οδός Coreggio, όπου συνυπάρχουν δέκα οικογένειες μεταναστών (που προσαρμόζουν τους χώρους για κατοικίες), ένα λαϊκό σχολείο, η Συντονιστική Επιτροπή των Προσωρινώς Απασχολουμένων, μερικές φεμινιστικές κολλεκτίβες και, πιο μετά, γίνεται σημείο αναφοράς σημαντικού μέρους της μιλανέζικης ελευθεριακής συνιστώσας· υπάρχει η εντόνως πολιτικοποιημένη οδός dei Transiti· το ποιητικό, μητροπολιτικό Fornace της αντικουλτούρας· σταθερά σκληροί, αυτόνομοι, πολιτικοποιημένοι είναι αυτοί του Argelati P38 και η Αυτόνομη Κολλεκτίβα της Ticinese· η Conchetta και το Torricelli είναι αναρχικά και ελευθεριακά, στα οποία συμβιώνουν η Κολλεκτίβα Εργαζομένων στα Νοσοκομεία, η Επιτροπή Αγώνα για τη Στέγαση, ενώ υπάρχουν αναζητήσεις για νέες μορφές «συνδικαλισμού»· τέλος, ήδη στις παρυφές των *Κύκλων* και του άρτι γεννηθέντος κινήματος του πανκ, βρίσκουμε τη Santa Marta.

Μπορούμε να πούμε ότι ο ορισμός του Κοινωνικού Κέντρου, σε σχέση με το μιλανέζικο έδαφος, γεννιέται κυρίως απ' αυτές τις αρχικές εμπειρίες, που σηματοδοτούν επίσης μια «διαφορετική χρήση του εδά-

φους» κι έναν διαφορετικό τρόπο να κάνεις πολιτική και να οργανώνεσαι.

Στο τέλος της ανωτέρω αφήγησης παρεμβάλλουμε τον *χάρτη ν.6* που απεικονίζει τοπογραφικά τη δραστηριότητα της Επιτροπής Αγώνα για τη Στέγαση των Torricelli-Conchetta, γιατί διασαφηνίζει και υπογραμμίζει την αστείρευτη ικανότητα του νότιου τριγώνου να «στήνει δί-κτυα», αλλά και γιατί επεξηγεί παραδειγματικά μια συγκεκριμένη χρήση του εδαφικού αγώνα που, ξεκινώντας από έναν «τόπο αυτοοργάνωσης», οικοδομεί συνεχώς άλλους χώρους απελευθερωμένους από την κερδοσκοπία και τη θεσμική κυριαρχία, προσπαθώντας να πραγματώσει μια «πραγματική και εδαφική κοινότητα». Πολλοί άλλοι και εξίσου σημαντικοί είναι, ωστόσο, οι οργανισμοί που προώθησαν τους αγώνες για τη στέγαση [11].

Γίνεται προφανές ότι στις διάφορες ομαδοποιήσεις αντιστοιχεί ένας διαφορετικός τρόπος να υπάρξει ένα πολιτικό εργαστήριο, να γίνονται συμμαχίες, παρεμβάσεις. Έτσι το Leoncavallo, προς τα τέλη της δεκαετίας του '70, θα βρεθεί να ανανεώνεται συνεχώς με τη βοήθεια του εργατικής σύνθεσης συμπλέγματος του βόρειου-ανατολικού τριγώνου, χαρακτηριζόμενο ως ένα από τα ισχυρά «προπύργια» αντίστασης και άμυνας της «εργατικής κεντρικότητας», ενώ οι διάσπαρτοι κοινωνικοί οργανισμοί στο νότιο τρίγωνο θα αποκτήσουν εξελικτικά τον χαρακτήρα της «αντικουλτούρας» και θα συναινούν σε μεγάλο βαθμό στις πρακτικές της οργανωμένης ή διάχυτης *Εργατικής Αυτονομίας* [12].

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΜΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ;

Οι *Κύκλοι* αρχίζουν να μπαίνουν σε κρίση προς τα τέλη του 1976 και στις παραμονές της έκρηξης του κινήματος του '77 σε άλλες πόλεις.

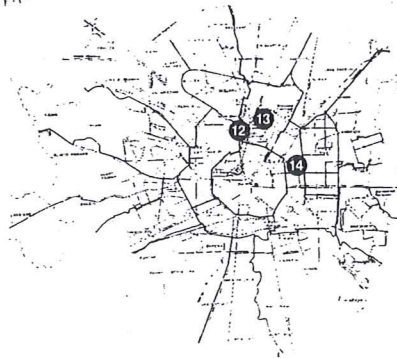
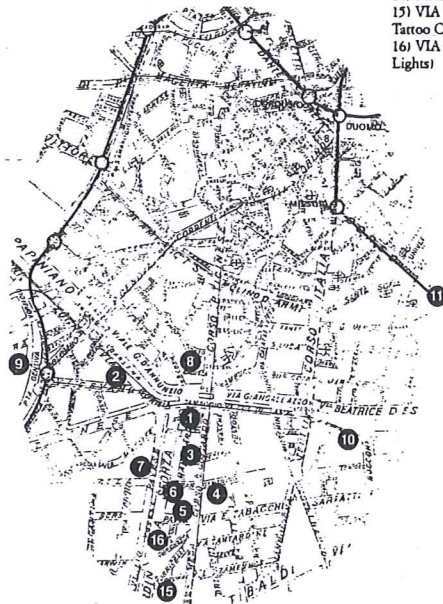
Το Μιλάνο είναι ένα από τα κυριότερα σημεία της αναδιαρθρωτικής επίθεσης και ο ιστός των *Κύκλων* αποκαλύπτεται πολύ εύθραυστος σε σχέση με τις δυνάμεις που παρατάσσονται στο πεδίο της μάχης. Το μαχητικό στοιχείο των νεαρών εργατών των εργοστασίων ετοιμάζεται να κάνει πιο ριζοσπαστικές επιλογές και η ίδια η πρακτική των «προλεταριακών περιπόλων» συναντιέται συχνά, όσον αφορά τα μέσα και τους σκοπούς, με τις δυναμικές της παρανομοποίησης από την πλευρά των ιστορικών αγωνιστικών σχηματισμών της προηγούμενης πενταετίας. Η ηρωϊνή προχωρά δίχως σταματημό (το Μιλάνο θα γίνει η πρωτεύουσα της καταπόνησης και των θανάτων από την ηρωϊνή και θα διατηρήσει αυτή την πρωτοκαθεδρία για ολόκληρη τη δεκαετία του '80) και, για

Χάρτης ν.6

Κύκλος των καταλήψεων της Επιτροπής Αγώνα για τη Στέγαση των οδών Conchetta-Torricelli (1978-1988)

- 1) PIAZZA XXIV MAGGIO
- 2) VIA GORIZIA (poi sede Adrenaline)
- 3) CORSO S. GOTTARDO
- 4) VIA GENTILINO
- 5) VIA PAVIA
- 6) VIA ASCANIO SFORZA
- 7) ALZAIA NAVIGLIO PAVESE

- 8) VIA SCALDASOLE
- 9) VIA BERGOGNONE
- 10) VIALE BLIGNY (poi sede U.S.I. e successivamente SQUOTT)
- 11) VIA ORTI (poi Virus Diffusioni e successivamente Tattoo Club)
- 12) VIA PONTIDA
- 13) VIA DELLA PERGOLA (poi sede Pergola Tribe)
- 14) PIAZZA DATEO
- 15) VIA TORRICELLI (poi sede Centro sociale anarchico e Tattoo Club)
- 16) VIA CONCHETTA (poi sede di Cox 18 e Calusca City Lights)

πολλούς, η ένοπλη επιλογή προσλαμβάνει τις διαστάσεις μιας υπαρξιακής αναγκαιότητας, μιας τραχείας χειρονομίας που αντιδρά στην καταστροφή των άρτι συγκροτημένων και εύθραυστων κοινωνικών δεσμών.

Πολλοί «τόποι» ουσιαστικά κλείνουν. Παραμένουν στις περιφέρειες και στη hinterland μερικοί Κύκλοι που θα βιώσουν με ένταση και αξιοπρέπεια την εμπειρία τους. Ένα μέρος των Κοινωνικών Κέντρων θα σιωπήσει για κάποιο καιρό, άλλα θα κλείσουν μεταξύ των τελών της δεκαετίας του '70 και των πρώτων χρόνων της δεκαετίας του '80.

Αλλά η εμπειρία των Κύκλων και των Κοινωνικών Κέντρων σημάδεψε οριστικά τους νέους τρόπους της εδαφικής παρέμβασης. Ο αυτοκαθορισμός κάθε ξεχωριστής εμπειρίας, η αυτοδιεύθυνση, το αίτημα του εδαφικού ριζώματος, η άρνηση, συχνά ριζοσπαστική, της μεσολάβησης, η κατανόηση μιας κοινωνικής διαδικασίας που τείνει αδυσώπητα να περιθωριοποιήσει τα μη πειθαρχημένα υποκείμενα, η πτώση της προταγματικής ελπίδας των «τελευταίων οριζόντων», η μετατόπιση των ιδίων των ζωτικών και συγκρουσιακών κόσμων από το πρόβλημα του χρόνου σ' εκείνο του χώρου και της ανάγκης πραγμάτωσης της ευτυχίας «εδώ και τώρα», είναι κομμάτια ενός μωσαϊκού που θα σημαδέψει όλες τις εμπειρίες που θ' ακολουθήσουν [13].

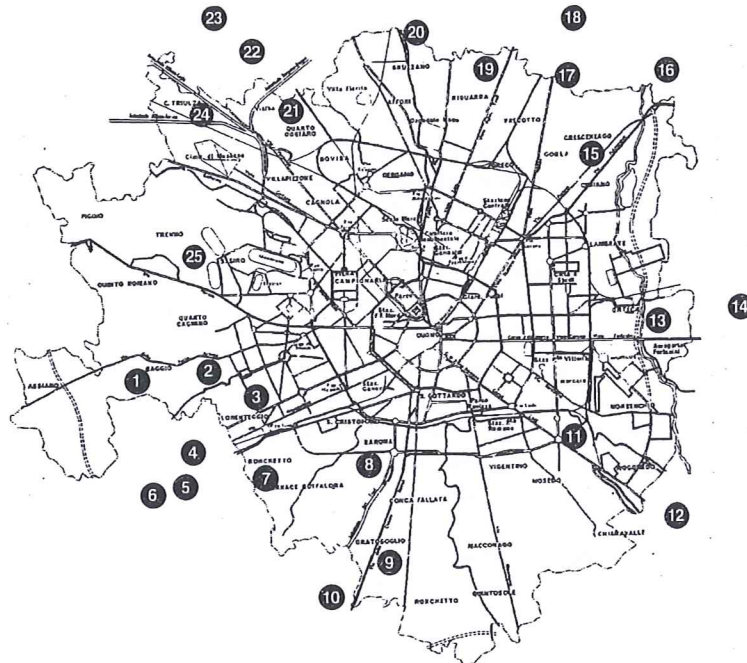
Η «πολιτική της εκτάκτου ανάγκης», γνήσιο στήριγμα της αντεργατικής επίθεσης, που θα αποτελέσει τη μορφή της διακυβέρνησης τη δεκαετία του '80, δεν αφήνει πιθανούς χώρους ανασύνθεσης. Βραδέως η δράση των Κύκλων ξεθυμαίνει μέσα στην απομόνωση, εγκαταλείποντας τους τόπους της εδαφικής δράσης και ουσιαστικά στην πορεία αποξενώνεται από τις παραγωγικές διαδικασίες. Γύρω από τις στάχτες των Κύκλων ξεφυτρώνουν ομαδοποιήσεις που αναγνωρίζονται σχεδόν αποκλειστικά μέσω της φιλικής αυτοαναφοράς στη μικρή τους ομάδα. Αλλά η ανάγκη παραγωγής «νοήματος» για την απόδοση νέων μορφών «ταυτότητας» μπροστά στην εξάντληση όλων των προηγούμενων, ευνοεί, αρκετά γρήγορα, τη διείσδυση των πρακτικών και του στυλ της πανκ ζωής.

Στην πανκ εμπειρία συμβάλλουν είτε ένα μέρος των «ηττημένων» που προέρχονται από τους Κύκλους, είτε εκείνοι, ανάμεσα στους πιο νέους, που «αφουγκράζονται» τη βαθιά ανάγκη μιας συλλογικής δράσης, ξεχωριστής και έντονα αναγνωρίσιμης από σημεία, συμπεριφορές και «στυλ».

Ο *χάρτης ν.7* δείχνει πώς το κίνημα πανκ έχει κατ' ουσίαν τις ρίζες του στα ίδια αστικά εδάφη που γεννήθηκε το κίνημα των Κύκλων,

Το ιστορικό κέντρο της πόλης εμφανίζεται «ξεκαθαρισμένο» και το

Χάρτης ν.7
Πανκ, τόποι καταγωγής (1978-1980)

- 1) BAGGIO
- 2) FORZE ARMATE
- 3) GIAMBELLINO - LORENTEGGIO
- 4) TREZZANO S/N
- 5) BUCCINASCO
- 6) CORSICO
- 7) RONCHETTO S/N
- 8) BARONA
- 9) GRATOSOGGIO
- 10) ROZZANO
- 11) CORVETTO
- 12) S. GIULIANO
- 13) ORTICA

- 14) SEGRATE
- 15) PALMANOVA - PADOVA
- 16) COLOGNO
- 17) SESTO S. GIOVANNI
- 18) MONZA
- 19) BICOCCA
- 20) BRUZZANO
- 21) QUARTO OGGIARO
- 22) BOLLATE
- 23) GARBAGNATE
- 24) GALLARATESE
- 25) S. SIRO

ίδιο το τρίγωνο της νότιας ζώνης έχει χάσει το μεγαλύτερο μέρος των πολιτικών του τόπων [14], ενώ εκείνο της βόρειας-ανατολικής ζώνης διαθέτει δύο αυθεντικές επάλξεις αντίστασης, το Leoncavallo και το κατελιμμένο σπίτι της οδού dei Transiti, που διαθέτει μια πολιτική κολλεκτίβα αρκετά στοχαστική και μάχιμη.

ΜΙΑ ΕΚ ΝΕΟΥ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ;

- 7) COLONNE S. LORENZO (aggregazione di strada)
8) BAR POLINESIA
9) FIERA DI SENIGALLIA (aggregazione di strada)
10) VIALE MONZA
11) CORREGGIO 18 – VIDICON
12) LA FORNACE
13) PIAZZA MERCANTI (aggregazione di strada)

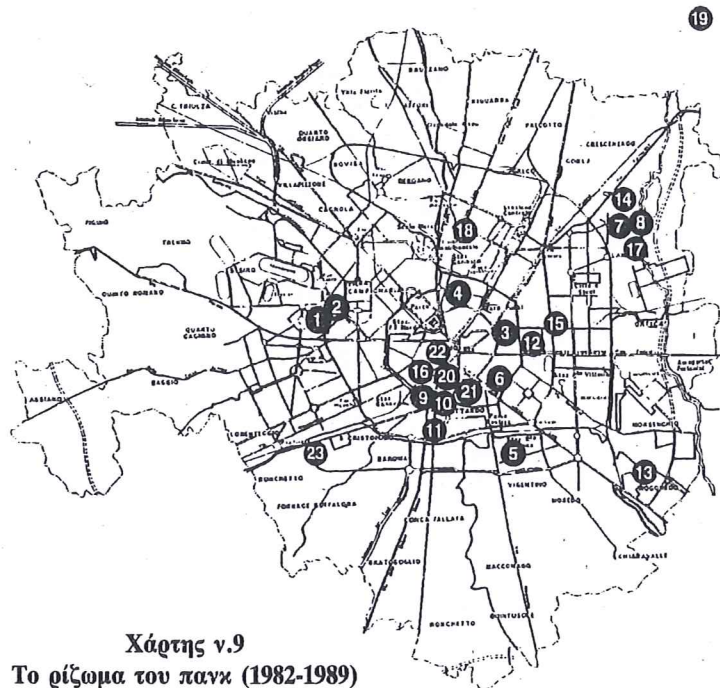
73

τόπος των θεσμισμένων αναπαραστάσεων είναι τώρα πια στερημένος οποιασδήποτε σημασίας, είναι ένας τόπος μακρινός, διαχωρισμένος, που αναπαράγεται από μόνος του, αλλά που, ίσως, δεν ελέγχει τίποτα στην πράξη. Οι πραγματικές εξουσίες βρίσκονται αλλού και οι νέες ευέλικτες τεχνολογίες κάνουν σε μεγάλο βαθμό περιττή τη συγκέντρωση της διεύθυνσης των παραγωγικών διαδικασιών στο ιστορικό κέντρο. Οι εξουσίες των «μεγάλων», είναι, το περισσότερο, απλές υπηρέτριες εξαγορασμένες από τις πραγματικές εξουσίες. Τα ίδια τα αστικά «τρίγωνα» που επέτρεπαν την ανάγνωση μιας συγκεκριμένης ιστορίας του αστικού εδάφους, τείνουν τώρα πια να αποσυντίθενται και να θρυμματίζονται.

Θα μπορούσε σίγουρα να αποδοθεί και πάλι μια αλαζονική ιδιότητα στις περιφέρειες, στους τόπους της μνήμης των *Κύκλων*, αλλά η φυγόκεντρος δύναμη της κερδοσκοπίας των ακινήτων διώχνει, αποκεντρώνει, καταστρέφει ολόκληρα κοινωνικά μικροσυστήματα. 350.000 πολίτες ξεριζώνονται από τις γειτονιές τους και μετατίθενται ποιος ξέρει που. Άλλοι χάνουν συνεχώς τις θέσεις τους στις περιφέρειες, εκτοπιζόμενοι με τη σειρά τους σε άλλες περιοχές της πόλης. Όλα μοιάζουν να μπερδεύονται και να γίνονται αφόρητα.

Οι πανκ δεν θέλουν να παραιτηθούν από την ανάγκη ριζώματος σε ζώνες κοινωνικά πιο πυκνές σε ευκαιρίες, συναντήσεις, ορατότητα. Έτσι για λόγους συγγένειας, όπως συνέβη στο Coreggio, ή μέσω διαδοχικών κατακτήσεων, θα ξεκινήσει η φάση του ριζώματος από την περιφέρεια προς άλλες ζώνες. Και θα υπάρξει μια πραγματική και ανεξάντλητη πίεση/εισβολή στους προϋπάρχοντες χώρους, όπως φαίνεται στον *χάρτη ν.9*.

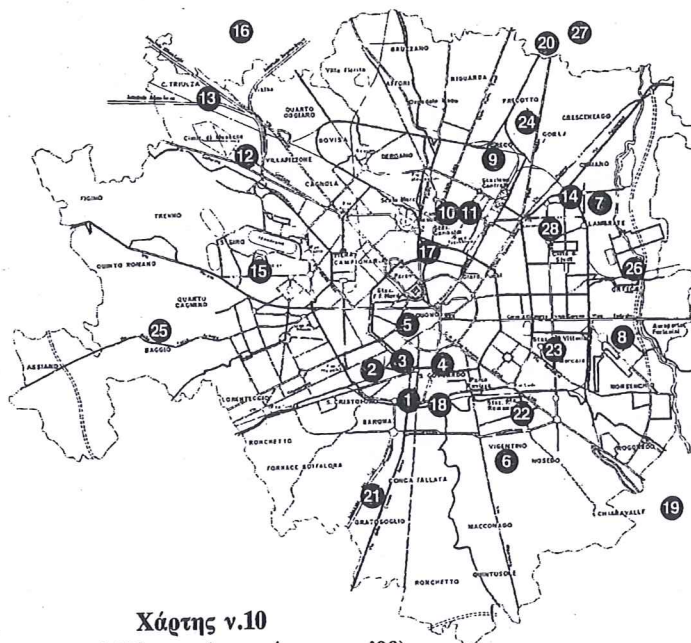
Επιστρέφοντας στο παρόν, αν είχαμε φτιάξει έναν χάρτη των *Κοινωνικών Κέντρων* και της εδαφικής τους εγκατάστασης μέχρι το 1989, το τοπογραφικό αποτέλεσμα θα ήταν αρκετά ασυνήθιστο. Όλοι οι αυτοδιευθυνόμενοι τόποι είναι εγκατεστημένοι στους βορειο-ανατολικούς και νοτιο-ανατολικούς τομείς της πόλης. Μια αόρατη γραμμή ξεκινά ι-δανικά από το Corsico και διασχίζει εγκαρσίως την πόλη προς το Sesto S. Giovanni, κόβοντας στα δύο την πόλη: από τη μια πλευρά οι αυτοδιευθυνόμενοι τόποι και από την άλλη η ηρεμία της βόρειο-δυτικής και νότιο-δυτικής ζώνης. Στον *χάρτη ν.10* όμως που δημοσιεύουμε, προκύπτει απεναντίας και μάλιστα αρκετά καθαρά, ότι πάνω από 18 χώροι αυτοδιευθυνόμενων δραστηριοτήτων είναι σαφώς εγκατεστημένοι μεταξύ του Νότου και του Βορρά προς Ανατολάς, ενώ 4 από τους επιζήσαντες 5 που είναι εγκατεστημένοι βορειοδυτικά, γεννήθηκαν πολύ πρόσφατα.

Χάρτης ν.9
Το ριζώμα του πανκ (1982-1989)

1) VIRUS 1 via Correggio 18 (capannone 1981-1983)	14) TRANSITI
2) VIRUS 2 via Correggio 18 (ex Vidicon 1983-1984)	15) PIAZZA DATEO
3) VIRUS 3 viale Piave 9 (1984-1985)	16) VIA SCALDASOLE
4) VIRUS 4 corso Garibaldi 89 (1984)	17) VIA PORPORA
5) VIRUS 5 piazza Bonomelli (1984-1985)	18) VIA QUADRIO
6) VIA ORTI 10 (VIRUS DIFFUSIONI 1984-1986)	19) MONZA (CITTÀ)
7) LEONCAVALLO	20) COLONNE DI S. LORENZO (aggregazione di strada e bar Pois)
8) HELTER SKELTER (1985-1988)	21) PARCO DELLE BASILICHE
9) CALUSCA 1 corso di Porta Ticinese	22) ALCIONE
10) CALUSCA 2 piazza S. Eustorgio	23) RICHARD
11) CONCHETTA 18	
12) BAR QUADROTTI	
13) ROGOREDO	

Η εξήγηση αυτής της φαινομενικής ανωμαλίας ανάγεται πλήρως στη βιομηχανική ιστορία της πόλης, που στον βορειο-ανατολικό άξονά της διέθετε το έδαφος με τη μεγαλύτερη πυκνότητα παραγωγικών εγκαταστάσεων. Επίσης, ο βορειο-ανατολικός άξονας είναι κατ' ουσίαν ο βασικός πνεύμονας της τεχνολογικής ανάπτυξης αυτής της πόλης. Είναι σαφές ότι σ' αυτό το έδαφος παρά αλλού, η αναδιάρθρωση θα λειτουργούσε περισσότερο εις βάθος και είναι εξίσου σαφές ότι τα κοινωνικά υποκείμενα θα ήταν εξ' αυτού αναγκασμένα να δίνουν συνεχώς ζωτικές

Κοινωνικά Κέντρα (τα χρόνια του '90)

1) CSOA COX 18	15) CSOA MICENE
2) ACQUARIO (1989)	16) NOVATE - BAKEA
3) ADRENALINE	17) CSOA GARIBALDI
4) SQUOTT	18) CENTRO ANARCHICO DI VIA TORRICELLI
5) LABORATORIO ANARCHICO	19) ETEROTOPIA (S. GIULIANO)
6) CASCINA VAIANO VALLE	20) CORTE DEL DIAVOLO (SESTO S. GIOVANNI)
7) CSOA LEONCAVALLO 1 via Leoncavallo (1975-1994)	(1992)
8) CSOA LEONCAVALLO 2 via Salomone (1994)	21) CSA DEL GRATOSOGLIO via dei Missaglia
9) CSOA LEONCAVALLO 3 via Watteau	22) ASSOCIAZIONE GOLGONOOZA
10) PERGOLA TRIBE	23) CSA VITTORIA
11) S. ANTONIO ROCK SQUOT via Garigliano	24) PONTE DELLA GHISOLFA - BAR ZABRISKIE POINT
12) CSOA TORKIERA	25) VILLA AMANTEA
13) CSOA DEL GALLARATESE (KANTIERE)	26) PANETERIA OCCUPATA
14) TRANSITI (CON AMBULATORIO AUTOGESTITO)	27) CASCINA NOVELLA
	28) PZA ASPROMONTE

απαντήσεις στα σχέδια του κεφαλαίου, ότι θα ήταν αναγκασμένα να εφεύρουν χώρους συνεύρεσης και σχεδιασμού.

Θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι στη βόρειο-δυτική ζώνη υπήρχαν, και υπάρχουν ακόμη, τεράστιες λαϊκές μάξες (σκέφτεται κανείς το Baggio, με τη σειρά του ιστορική «εργατική γειτονιά» [15], ή τη ζώνη γύρω από το San Siro, τις οδούς Arethusa, Selinunte κλπ), αλλά στην πραγματικότητα η διαφορά έγκειται κατά βάθος στον διαφορετικό ρόλο που έχουν οι μονοταξικές γειτονίες (μόνο υπάλληλοι, μόνο εργάτες ή μόνο διευθυντικά στελέχη) σε σχέση μ' εκείνες που έχουν μεικτή σύνθε-

ση. Οι πρώτες διαθέτουν μια ομόφωνη και μικρής ευελιξίας οπτική συνέντευξης, ενώ οι δεύτερες ευνοούν τον σχηματισμό ενός κοινωνικού υποκειμένου με μια πιο πλούσια αντίληψη των διαφορών και των ευκαιριών. Σ' αυτό μπορούμε να προσθέσουμε ότι το αστικό και βιομηχανικό κοινωνικό σύστημα του βορειο-ανατολικού και νοτιο-ανατολικού άξονα είναι ιστορικά ένα μεικτό παράδειγμα βιομηχανικών εγκαταστάσεων, τριτογενούς τομέα και κατοικιών, όπου εναλλάσσονται συνεχώς λαϊκά και ταξικά στρώματα (εργάτες, υπάλληλοι, μεσαία και μικρή αστική τάξη).

Η επιχειρηματολογία θα μπορούσε να τραβήξει εις μάκρος, αλλά για να καταλήξουμε κάπου και στα όρια αυτής της παρέμβασης, μπορούμε να κάνουμε μερικές τελευταίες παρατηρήσεις συμφυείς με τις μνήμες και τις μορφές δράσης και αντίστασης που αναπτύχθηκαν στην αστική σύγκρουση, σε ότι αφορά «μια συγκεκριμένη κοινωνική χρήση του εδάφους».

Η πρώτη και αρκετά προφανής αφορά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης λειτουργίας διείσδυσης προς το ιστορικό κέντρο του τριγώνου της νότιας ζώνης. Οι ιστορικές έξοδοι (και οι μνήμες των αγώνων που διατηρούνται) της ανόμοιας αστικής τοποθέτησης σε σχέση με το ιστορικό κέντρο, συνεχίζουν να λειτουργούν ως ένα σύμπαν που καθορίζει το ιδιαίτερο τμήμα της «αντίστασης» εναντίον της γενικής τάσης που επεκτείνει διαρκώς την έξοχη πόλη πέρα από τον πρώτο κύκλο των Navigli (από την πλατεία Cadorna στην πλατεία Cavour), για να εισβάλλει στο έδαφος μεταξύ αυτών και των ισπανικών τειχών (οδοί Porta Vercellina/Papiniano/D' Annunzio/Gian Galeazzo/Beatrice d' Este/Filippetti/Caldara/Regina Margherita/Bianca Maria/Viale Maino/Bastioni, μέχρι την πλατεία Δημοκρατίας), συνεχίζοντας «την εισβολή» προς το περιτείχισμα των Regioni (και πιο συγκεκριμένα στη νότια/νότια-ανατολική ζώνη) [16].

Η δεύτερη είναι ότι βρίσκονται υπό σχηματισμό νέοι εδαφικοί αυτοκαθορισμοί είτε στη νότιο-ανατολική πλευρά, είτε στη βορειο-δυτική πλευρά της πόλης.

Η τρίτη, τέλος, αφορά την κάθετο προς Βορράν, από τη γειτονιά Garibaldi, μέσω της Isola, έως το Greco. Κι αυτό επίσης είναι ένα ιστορικό τρίγωνο που εν μέρει έμεινε σιωπηλό μετά τους μεγάλους αγώνες του 1968-1973 και θα επανέλθει έχοντας μια οργανική σφαίρα διείσδυσης στο δίκτυο και το εσωτερικό του αστικού ιστού.

Στην πραγματικότητα, η σημασία του ιστορικού κέντρου ως τόπου πιθανής αντιπροσώπευσης, εμφανίζεται επί του παρόντος αποδυναμω-

μένη από οποιοδήποτε νόημα. Και αυτό προκαλεί κάποιες κρίσεις των *Κοινωνικών Κέντρων*, λόγω της καταστολής που συμβαδίζει με τα επιτεύγματά τους.

Το όριο της πιθανής αντιπροσώπευσης βρίσκεται προφανώς σ' ολόκληρο το έδαφος της πόλης, αρθρωμένο σύμφωνα με τις ταξικές του ιεραρχίες και απολαβές. Μια πιθανή κατανόηση θα μπορούσε να έγκειται κυρίως στην εις βάθος, ερμηνευτική και διαλεκτική αντίληψη των εδαφικών ιεραρχιών. Δεν πρόκειται τόσο για τη νοσταλγία πρακτικών «αντιεξουσίας», όσο για την οικοδόμηση χώρων πειραματισμού μακράν και εναντίον των θεσμών, ή κατ' εξαίρεσιν εκθέτοντάς τους για την υπεράσπιση «δικαιωμάτων υπό αμφισβήτηση». Οικοδόμηση χώρων-εργαστηρίων, απαραίτητως δικτυωμένων μεταξύ τους, ως ένα εχθρικό πλέγμα, που τοποθετείται προοπτικά στο εσωτερικό των ίδιων των διαδικασιών της κερδοσκοπικής ή τοπικιστικής χρήσης του αστικού εδάφους. Η μητροπολιτική δράση δεν θα μπορεί παρά να βρίσκεται συνεχώς μέσα στον διαρκή επανασχεδιασμό της εξαιρετικής πόλης, εκείνον του «συνόρου» και εκείνον της «εγκατάλειψης». Κι αυτό θα μπορέσει να το κάνει μόνο οικοδομώντας δίκτυα, συμμαχίες, μολύνσεις, οριζόντιες και εξισωτικές μορφές συμβίωσης. Οποιαδήποτε επιθυμία «κεντρικότητας», πέρα από την πιθανότητα της υλοποίησής της δεν θα μπορέσει, εν καιρώ, παρά να αποκαλυφθεί ως ένα ασυγχώρητο λάθος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αυτή η παρέμβαση ανήκει σε μια πολύ ευρύτερη και αναλυτική εργασία, που ακόμη την επεξεργαζόμαστε, με τίτλο *Το φεγγάρι κάτω από το σπίτι*, στην οποία αναλύεται η κοινωνική χρήση του αστικού χώρου στο Μιλάνο από το 1948 μέχρι σήμερα. Εδώ παρατίθεται μια ακραία σύνθεση, αναγκαστικά αυστηρή και λιγάκι σχηματική.

2. Σ' αυτή τη δεύτερη μικρή «αφήγηση», οι τόποι είναι οι γειτονιές-υπνωτήρια ως κοινωνικά και εμπορικά μικροσυστήματα από τα οποία προκύπτει όχι μόνο η ιδιότητα, αλλά και η προσωπικότητα του καθενός και η αντίληψη που έχει ο ίδιος για την ιεραρχική θέση του στο εσωτερικό του αστικού χώρου. Έτσι όπως περιγράφεται η κυρία Vaquer από τον Balzac, όπου μέσω της συνάρθρωσης της προσωπικότητάς της με τον τόπο, το *milieu* επηρεάζει την κουλτούρα και την αντίληψή της για τον κόσμο. Βλέπε G. Bassanini, C. Braga, L. Cascitelli, F. Cellaschi, I. Farè, B. Giorgini, P. Moroni, N. Piccolo (με επιμέλεια), *Il discorso dei luoghi*, Liguori, Napoli, 1992.

3. Εκδόθηκε από τον Mondadori, Milano, το 1963. Παρεμπιπτόντως βλέπε το δοκίμιο που περιλαμβάνεται εκεί *Το παράδοξο της Porta Ludovica. Δοκίμιο της τοπολογικής φαινομενολογίας*.

4. Ή τουλάχιστον αυτή ήταν η κατάσταση τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70 σε ότι αφορά τα δημόσια στέκια. Είναι αρκετά γνωστό ότι αυτά γνώρισαν αμέσως τα χρόνια της δεκαετίας του '80, μια εις βάθος εμπορευματική μεταμόρφωση.
5. Βλέπε το υποδειγματικό δοκίμιο που οι M. Cerasi-G. Ferraresi αφιέρωσαν στη γειτονιά Crescenzago/Padova στο *Η εργατική κατοικία στο Μιλάνο*, Officina, Bologna, 1974.
6. Υπήρξε για πολλές δεκαετίες το «λιμάνι του Μιλάνου» και τα χρόνια του '30 ήταν το δεύτερο ιταλικό λιμάνι σύμφωνα με τους τόννους των εμπορευμάτων. Είναι φυσικό ότι γύρω από ένα «λιμάνι» διαμορφώνεται ένα παράνομο κύκλωμα, το οποίο διατηρήθηκε παρά το πέρασμα των χρόνων.
7. «Τελικά ο ουρανός έπεσε στη γη» θα γράψει η εφημερίδα *A/Traverso* (η πιο σημαντική του κινήματος του '77, η οποία όμως θα γεννηθεί, όχι τυχαία, το 1975). Μερικούς μήνες αργότερα, ο «ουρανός» της πολιτικής είναι ακριβώς εκείνος ο βαρύς, «κάθετος» και αυταρχικός, είτε στη θεσμική εκδοχή του, είτε στην εξωκοινοβουλευτική.
8. Όπως προκύπτει από αυτό το φυλλάδιο, πολλές από τις πρόσφατες πολεμικές που απασχόλησαν τα *Κοινωνικά Κέντρα* σε σχέση με το πρόβλημα των «διαπραγματεύσεων» με τους θεσμούς, είναι τουλάχιστον αδόκιμες αν αναφέρονται ιστορικά σε μια υποτιθέμενη αυθεντική και αμόλυντη ακαμψία των *Κοινωνικών Κέντρων*.
9. Από το «Κι όμως κινείται...» φυλλάδιο του Συντονιστικού των *Κύκλων* της νότιας ζώνης, Μιλάνο, 1976.
10. Οι αγώνες για τη στέγαση στη γειτονιά Garibaldi/Isola ανάγονται αναμφιβόλως στο 1968. Εκείνη τη χρονιά θα φτιαχτεί μια ενωτική Επιτροπή της βάσης κατόπιν πρωτοβουλίας μιας ομάδας φοιτητών των σχολών της αρχιτεκτονικής και των ανθρωπιστικών σπουδών, με τη συνδρομή πολλών κατοίκων των δύο γειτονιών. Επιτροπές του ίδιου τύπου φτιάχνονται σ' ολόκληρη την πόλη πριν και μετά το «θερμό φθινόπωρο» (περίφημες είναι εκείνες του Gallaretese, του Quarto Oggiaro, που αργότερα θα μετασχηματιστούν στην Ένωση Ενοικιαστών). Στην αφήγηση αναφερόμαστε ιδιαιτέρως στο κτίριο της οδού Garibaldi 89, που μέχρι το πρώτο μισό της δεκαετίας του '80 θα είναι κατειλημμένο και θα αποτελεί πόλο πολιτικής αναφοράς. Στα όρια αυτού του κτιρίου (που μετά αναδομήθηκε) βρίσκονται τώρα το κοινωνικό κέντρο Garibaldi και ο συνεταιρισμός *Κόκκινο Νήμα*.
11. Για τον κύκλο των πρώτων χρόνων του '70 βλέπε ανάμεσα στ' άλλα: *Πόλη και κοινωνική σύγκρουση*, Feltrinelli, Milano, 1972' F.Di Ciaccia, *Η αστική συνθήκη. Η ιστορία της Ένωσης Ενοικιαστών*, Feltrinelli, Milano, 1974' A. Daolio, *Οι αγώνες για τη στέγαση στην Ιταλία*, Feltrinelli, Milano, 1974. Για το «έδαφος ως όργανο κοινωνικού ελέγχου», βλέπε G. Della Pergola, *Το δικαίωμα στην πόλη και οι αστικοί αγώνες*, Feltrinelli, Milano, 1976.
12. Αυτό δεν σημαίνει ότι στη νότια ζώνη δεν θα υπάρξουν εργατικοί και κοινωνικοί οργανισμοί με αγωνιστικές πρακτικές με διάρκεια και αποφασιστικότητα, αλλά ότι αυτοί θα έχουν τη δική τους δραστηριότητα, αυτόνομη και ανεξάρτητη

από τους «τόπους της κοινωνικοποίησης», που μάλλον θα «χρησιμεύσουν» σαν το πιθανό περιβάλλον στρατολόγησης.

13. Δεν θα αναλυθεί εδώ η «ένοπλη επιλογή» που θα απαιτούσε χρόνο και χώρο σκέψης πολύ πιο εκτεταμένο απ' ότι διαθέτουμε εδώ.

14. Θα «αντισταθούν» μέχρι το 1985-86 η σύνταξη της «Αντιπληροφόρησης», το βιβλιοπωλείο Calusca και μερικά ακόμη. Είναι πάντα ενεργές οι έδρες των Caf, των Αντιφασιστικών Επιτροπών και εκείνη της *Avanguardia Operaia* (που μετά θα γίνει *Democrazia Proletaria* και, σήμερα, *Rifondazione comunista*). Αντέχουν αντιθέτως οι καταλήψεις με τα κοινωνικά κέντρα των οδών Conchetta και Torricelli, ενώ υπάρχει μια μακρά ιστορία αρκετά αυθεντική σε ότι αφορά το περιφερειακό κοινωνικό κέντρο της οδού Scaldasole, όπου συμβιώνει με τους θεσμούς μια ομάδα καταληψιών, που συνεργάζεται επίσης με κάποιες επιτροπές πολιτών (και είναι πολύ ενεργή στην περιοχή).

15. Βλέπε τον τόμο των Cerasi-Ferraresi που μνημονεύθηκε προηγουμένως.

16. Μιλάμε εδώ για διαδικασίες «εισβολής» σχετικά πρόσφατες, όπως εκείνες, παραδείγματος χάριν, προς τις Porta Romana/Vigentina, Ticinese/Navigli, Porta Genova προς το Giambellino, της ζώνης ανάμεσα στις λεωφόρους Montenero/Piane και Abruzzi-Romagna, μέχρι τη λεωφόρο Lombardia κ.ο.κ.· γιατί σε άλλα μέρη αυτής της περιοχής το «επεισόδιο» της «εισβολής» συνέβη πριν από καιρό (παραδείγματος χάριν στον αστικό χώρο της ζώνης της Porta Nuova, σ' εκείνο γύρω από τη Fiera, τη ζώνη της οδού Vercelli κ.ο.κ.).

Το ανωτέρω κείμενο του Primo Moroni περιλαμβάνεται στη συλλογή «Κοινωνικά Κέντρα: Γεωγραφίες της Επιθυμίας», Shake Edizioni, Μιλάνο 1996, όπου παρουσιάζεται αναλυτικά η ιστορία των Αυτοδιευθυνόμενων Κοινωνικών Κέντρων Leoncavallo και Cox 18. Η έκδοση συνοδεύεται και από πλούσιο υλικό.

Αναρχία και

Ιωη

